

Πάντειο Πανεπιστήμιο
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

Πάνος Κορομβόκης

Ιστορικοί μετασχηματισμοί και ευεργετική λειτουργία:
Η περίπτωση του χωριού Βαμβακού Λακωνίας

Διπλωματική Εργασία

Αθήνα 2014

Περιεχόμενα

<i>Εισαγωγή</i>	4
<i>Μέρος Α΄</i>	6
<i>Η ταλάντωση ανάμεσα στην παραδοσιακότητα και τη νεωτερικότητα</i>	6
<i>Οι πρώτες καταβολές του Κοινού των Βαμβακιτών</i>	10
<i>1. Οργάνωση και λειτουργία του Κοινού των Βαμβακιτών</i>	17
<i>1.2 Εκπαίδευση</i>	18
<i>1.3 Οδοποιία και Ύδρευση</i>	20
<i>1.4 Τα «ως μη όφειλε» καθήκοντα της Επιτροπής</i>	21
<i>1.5 Οικονομική λειτουργία</i>	22
<i>1. 6 Απολογισμός της κοινοτικής λειτουργίας</i>	24
<i>2. Δημογραφική Εξέλιξη - Δημογραφικά δεδομένα</i>	27
<i>2.2 Γάμοι</i>	30
<i>2.3 Γεννήσεις - Βαπτίσεις</i>	34
<i>2.4 Ονοματολογία</i>	36
<i>3. Μετανάστευση</i>	38
<i>Μέρος Β΄</i>	42
<i>Οικογένεια Τσοχώνη</i>	42
<i>1. Γεώργιος Τσοχώνης</i>	45
<i>1.2 Sir John Basil Zochonis</i>	51
<i>Οικογένεια Κουμάνταρου</i>	53
<i>1. Οικονομική, ιστορική και κοινωνική λειτουργία</i>	55
<i>1.2 Η ευεργετική δραστηριότητα</i>	56
<i>1.3 Αικατερίνη Κουμάνταρου - Γουλανδρή (1921 – 2008)</i>	58

Οικογένεια Νιάρχου	60
1. Σπύρος Νιάρχος	62
2. Σταύρος Σπύρου Νιάρχος	64
2.2 Η ευεργετική δραστηριότητα του Σταύρου Νιάρχου	72
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	81
ΠΗΓΕΣ	98
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	98

Εισαγωγή

Στην εργασία αυτή θα διερευνήσουμε τους ιστορικούς και κοινωνικούς μετασχηματισμούς που σημειώθηκαν στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα σε μια χαρακτηριστική περίπτωση της ελληνικής υπαίθρου και συγκεκριμένα στο χωριό Βαμβακού της Λακωνίας. Παράλληλα θα διερευνήσουμε την ευεργετική λειτουργία που υλοποιήθηκε από τρεις επιφανείς οικογένειες που κατάγονται από την Βαμβακού.

Πεδίο και μεθοδολογία της έρευνας:

Α. Στη Βαμβακού συνεστήθη το «Κοινόν των Βαμβακιτών» το 1898, που αποτελεί την πρώτη οργανωμένη και αναγνωρισμένη κοινοτική διοίκηση στην ιστορία του Ελληνικού Κράτους, ενώ αποτέλεσε το διοικητικό πρότυπο για την εισαγωγή της κοινοτικής βαθμίδας στο ΔΝΖ' «περί δήμων και κοινοτήτων». Δεύτερον, η Βαμβακού και η ευρύτερη γεωγραφική περιοχή στην οποία ανήκει παίζει καθοριστικό ρόλο στη διερεύνηση του πρώτου μεταναστευτικού κύματος προς τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (τέλη 19^{ου} – αρχές 20^{ου} αιώνα). Παράλληλα, τη Βαμβακού μοιράζονται ως κοινό τόπο καταγωγής τρεις εξέχουσες οικογένειες, Τσοχώνη, Κουμάνταρου και Νιάρχου. Οι οικογένειες αυτές μέσα από την επιχειρηματική τους εποποιία και σαν εκπρόσωποι της αστικής τάξης εξάσκησαν ευεργετική λειτουργία στην ιδιαίτερή τους πατρίδα, στο εθνικό κέντρο αλλά και στη διεθνή κοινωνία.

Β. Η εργασία στηρίζεται σε πρωτογενείς πηγές από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους – Νομού Λακωνίας, τα βιβλία γάμων και βαπτίσεων της Ιεράς Μητρόπολης Μονεμβασίας και Σπάρτης, το κοινοτικό αρχείο Βαμβακού, τις Λογοδοσίες του «Κοινού των Βαμβακιτών», το Αρχείο Ιωάννη Γενναδίου, το Αρχείο Βοβολίνη και το Ιστορικό Αρχείο του βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών, προσωπικά αρχεία μελών των οικογενειών καθώς και στη σχετική βιβλιογραφία.

Με βάση τα προηγούμενα η εργασία θα κινηθεί γύρω από τους εξής άξονες:

- Το αυτοδιοικητικό παρελθόν της περιοχής, ο εξωελλαδικός κοινοτισμός και πως επηρεάστηκε η εμφάνιση του κοινοτικού μοντέλου στη Βαμβακού το 1898.
- Η παρουσίαση της δράσης του «Κοινού των Βαμβακιτών». Λειτουργία και τομείς παρέμβασης.
- Η ιστορικοδημογραφική ανάλυση του πληθυσμού της Βαμβακού και η επιρροή της μετανάστευσης στη διαμόρφωσή του.

- Θα παρουσιαστούν οι οικογένειες Τσοχώνη, Κουμάνταρου, Νιάρχου και ο τρόπος που αυτές οι οικογένειες επηρέασαν την αναπτυξιακή δυναμική του χώρου με την οικονομική και ευεργετική τους λειτουργία σε τοπικό και εθνικό επίπεδο.
- Η μικροιστορία της Βαμβακούς και οι ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει συνυφαίνονται με την γενική ιστορία. Παράλληλα, αποτελεί μια εξαιρετική αφορμή για να μελετηθούν πτυχές της ελλαδικής υπαίθρου όπως στοιχεία πολιτικής, κοινωνικής, δημογραφικής και οικονομικής ιστορίας και η διαδικασία μετάβασης στη νεωτερικότητα. Έτσι, μέσω της σύνθεσης θα τεθούν θέματα που σχετίζονται με την αυτοδιοίκηση, την ανασυγκρότηση των οικογενειών, τη μετανάστευση, την κοινωνία, τις ιδεολογίες και τις νοοτροπίες στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Μέρος Α΄

Η ταλάντωση ανάμεσα στην παραδοσιακότητα και τη νεωτερικότητα

Διερευνώντας το κοινοτικό φαινόμενο και τις ιστορικές μεταβάσεις του θεσμού διαβάζουμε ότι ο κοινοτισμός την περίοδο της Τουρκοκρατίας φαίνεται να έχει κληροδοτηθεί από το Βυζάντιο ή από την Αρχαιότητα¹. Η περίοδος δε από το 1715 με την ανακατάληψη της Πελοποννήσου από τους Οθωμανούς μέχρι την Επανάσταση αποτελεί πλαίσιο ανάπτυξης των κοινοτήτων². Οι λόγοι που αναπτύχθηκε ο κοινοτισμός συνοψίζονται στο γεγονός ότι το Οθωμανικό Κράτος ενδιαφερόταν για τη συλλογή των φόρων και την απουσία στάσεων και εξεγέρσεων. Η συλλογική ευθύνη στη φορολογία και στη δημόσια τάξη που συνόδευε την κάθε κοινότητα αποτέλεσε τον κύριο μηχανισμό της κατάκτησης³.

Κατά την Επανάσταση και μετά την κατάλυση της οθωμανικής διοίκησης, οι αυτοδιοικητικοί θεσμοί τελούσαν υπό καθεστώς αναρχίας⁴. Η πολιτική της περιόδου 1821 – 1827, στον τομέα της διοίκησης και των πολιτικών θεσμών, ακολούθησε πορεία σταδιακής απομάκρυνσης από το προηγούμενο οθωμανικό πρότυπο και κινήθηκε προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της κεντρικής και ενιαίας εξουσίας⁵.

Η αυτοδιοικητική πολιτική που καθιερώθηκε δημιούργησε τριβές και αρρυθμίες στην λειτουργία των θεσμών αυτών, ενώ οι παραδοσιακές ελίτ αντιστάθηκαν σθεναρά στην πολιτική αυτή τροπή για να διατηρήσουν τα προνόμια και τη δύναμη τους. Άλλωστε, οι ίδιες αυτές ελίτ είχαν αντιταχθεί στη λειτουργία Συντάγματος κατά την προηγούμενη επαναστατική περίοδο⁶.

Οι αντιθέσεις αυτές ήταν παρούσες και καθ' όλη την διάρκεια της οθωμανικής περιόδου. Ο νόμος ΚΕ' του έτους 1845 «Περί της διαιρέσεως των νομαρχιακών και επαρχιακών αρχών» που επέφερε αλλαγές στη διαίρεση της χώρας διατηρήθηκε σχεδόν अपαραλλάχτος μέχρι το 1912⁷ οπότε και ψηφίστηκε ο ΔΝΖ' «περί δήμων και κοινοτήτων». Τότε, για πρώτη φορά στη διάρκεια του ελληνικού κράτους εισάγεται ο θεσμός της κοινότητας στην τοπική αυτοδιοίκηση.

Σε όλη αυτή τη χρονική διάρκεια εμφανίστηκαν θεωρήσεις για την σπουδαιότητα και την ελληνικότητα του κοινοτισμού. Έτσι, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα διακρίνουμε τον κοινοτισμό του Ίωνα Δραγούμη, του Περικλή Γιαννόπουλου, του Ντίνου Μαλούχου ή του Κωνσταντίνου Καραβίδα αργότερα. Εν ολίγοις ο κοινοτισμός είναι παρών στην νεοελληνική πολιτική σκέψη και βεβαίως λειτουργικά υπαρκτός σε πλήθος χωριών της ελληνικής επικράτειας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Οι μελετητές και η βιβλιογραφία συμφωνούν ότι το κοινοτικό σύστημα της Τουρκοκρατίας έπαψε με την δημιουργία του Ελληνικού Κράτους αν και οι παραδοσιακές τοπικές ελίτ προσπάθησαν να διατηρήσουν τα προνόμιά τους

¹ Βακαλόπουλος, Α. *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*. Τ. Β'. Αθήνα: Ηρόδοτος, 2005. σσ. 353 -357

² Randolph, B. *The present state of the Morea: called anciently Peloponnesus*. London: 1689. σσ. 15 - 17

³ Ασδραχάς, Σ. *Ζητήματα ιστορίας*. Αθήνα: Θεμέλιο, 1999. σ. 247

⁴ Χουλιαράκης, Μ. *Γεωγραφική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος, 1821 – 1971*. Τ. Α', μέρος Ι. Αθήνα: ΕΚΚΕ, 1973. σ. 66

⁵ Παπαγεωργίου, Σ. *Από το γένος στο έθνος*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2005. σ. 119

⁶ Ορ. Cit. Παπαγεωργίου, Σ. σ. 321

⁷ Ορ. Cit. Χουλιαράκης, Μ. σ. 201

συγκρουόμενες με την κεντρική εξουσία. Ωστόσο, οι κοινότητες της τουρκοκρατίας, αυτός ο δημοσιονομικός οργανισμός της οθωμανικής περιόδου εξαφανίστηκε σχεδόν φυσικά μαζί με την αιτία που το είχε δημιουργήσει, δηλαδή την οθωμανική διοίκηση.

Τι μεσολάβησε όμως και στα τέλη του 19^{ου} - αρχές 20^{ου} αιώνα εμφανίζονται κοινοτικά σώματα; Πρόκειται για σύγχρονη ανασύσταση παρελθόντων κοινοτικών δομών ή για εισαγωγή νεωτερικών μεθόδων κοινωνικής οργάνωσης με εκσυγχρονιστικό περιεχόμενο;

Αναφερόμαστε στην περίοδο εκείνη μετά τη χρεωκοπία του 1893 και τον ατυχή πόλεμο του 1897, που κατέδειξε την πλήρη αποτυχία του “*πρότυπου Βασιλείου*”. *Η σαρξ της πολιτείας μας, είναι η βουλευτοκρατία*, δηλώνει ο Βικέλας. Το ίδιο στηλιτεύει και ο Παπαδιαμάντης στους *Χαλασχωρήδες* του 1892. Ενώ η δύναμη και ο ρόλος των δημάρχων έχουν καταγραφεί ως «*δημαρχοκρατία*» στα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

Αναζητώντας περαιτέρω την ιστορική συγκυρία θα ανατρέξουμε στην εισαγωγή του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη στο καταστατικό της κοινότητας Κοσκινά Καρδίτσας (1908) για την κοινοτική λειτουργία⁸:

«Τὸ βιβλίον τοῦτο, τὸ περιέχον τὸ Καταστατικὸν τῆς νεωστὶ **ἀποκαταστάσης** Κοινότητος τοῦ μικροῦ χωρίου Κοσκινᾶ τῆς Καρδίτσης, μοὶ φαίνεται ὡς μία αἵγλη φωτός, ἔν φαεινὸν βῆμα, ἔν εὖηχον κήρυγμα **προόδου, εὐημερίας καὶ ἀλληλεγγύης** μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀλλαγὴ ἐξουσίας καὶ Κυβερνήσεως, καὶ ἡ φυσικὴ ἐντεῦθεν ἀνωμαλία, ἡ ζύμωσις ἡ ἐκ τοῦ **κομματισμοῦ** προερχομένη, ἡ **ἀνεπάρκεια καὶ ἀφροντισία τῶν Ἑλληνικῶν Κυβερνήσεων**, τῶν λόγῳ μὲν ἐπαγγελλομένων ἐκάστοτε τὴν λεγομένην ἀποκέντρωσιν, πράγματι δὲ ἐξασκουσῶν τὴν συγκέντρωσιν μέχρις ἀποπνιγμοῦ, καὶ ἡ γειτνιάσις τοῦ συχνὰ πλημμυροῦντος Παμίσου, ὅλα ταῦτα συλλήβδην ὑπῆρξαν ἀφορμὴ ὅπως μὴ διοικῆται καλῶς τὸ χωρίον καὶ φθίνη ἡ Κοινότης. Χάρις τῷ Θεῷ ἀνέτειλεν ἐπ’ ἐσχάτων ἡ εὐεργέτις πρωτοβουλία νεαρῶν **εὐπαιδευτῶν** ἀνδρῶν, τέκνων τοῦ αὐτοῦ χωρίου, εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ὁποίων ἐπῆλθε **φωτισμός** καὶ **εὐβουλία**, πρὸς ἄρσιν τῶν κακῶν τούτων· καὶ τὸ ἀνὰ χεῖρας βιβλίον δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα πῶς πρέπει νὰ διευθύνωνται ἐκασταχοῦ αἱ κοινοτικαὶ περιουσίαι. Οἱ γεωργικοὶ πληθυσμοὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τῆς κοινωνίας, καὶ πρέπει νὰ σεμνύνωνται δι’ αὐτό, ἅς λάβωσι διδάγματα καὶ ἅς καρπωθῶσιν ὠφελήματα ἐκ τοῦ διαυγοῦς τούτου Καταστατικοῦ, τοῦ περιποιοῦντος τιμὴν εἰς ἐκείνους οἵτινες τὸ υἱοθέτησαν καὶ τὸ κατήρτισαν, καί, σὺν Θεῷ ἄρωγῶ, τάχ’ αὔριον ἔσσετ’ ἄμεινον. Τὸ μέλλον ἀναγκαίως θὰ εἶναι καλύτερον τοῦ παρελθόντος.»

Στο κείμενο του Παπαδιαμάντη διακρίνουμε τις λέξεις – κλειδιά που επισημαίνονται, με το «**ἀποκαταστάσης**» να δηλώνει τη σύνδεση με το παρελθόν και φαίνεται να συμφωνεί με την άποψη του Κ. Παπαρηγόπουλου για τον κοινοτισμό και την «*άρρηκτη συνέχεια*» του θεσμού από την αρχαιότητα. Ωστόσο,

⁸ www.papadiamantis.org (<http://papadiamantis.org/works/88-epiloipa/472-8-diafora>)

οι λέξεις «**ευπαιδεύτων**», «**φωτισμός**», «**ευβουλία**» αποτελούν ενδείξεις ενός προοδευτικού σκεπτικού που επισημαίνουν εν τέλει ότι η ανάγκη για πρόοδο υπερβαίνει τον παραδοσιακό λόγο. Το καταστατικό που προλογίζει ο Α. Παπαδιαμάντης αφορά στην κοινότητα Κοσκινάς της Καρδίτσας, ενός θεσσαλικού χωριού που αποτελεί κομμάτι του Βασιλείου για λιγότερο από τριάντα χρόνια. Οι κάτοικοι με το καταστατικό αυτό και την παρέμβαση που επιχειρούν στο τοπικό πολιτικό γίνεσθαι – δύο χρόνια πριν την εξέγερση του Κιλελέρ – δηλώνουν έμπρακτα ότι επιθυμούν να μετέχουν στις δομές, στην κοινωνική οργάνωση και στην οικονομική λειτουργία. Από δουλοπάροικοι επιχειρούν να γίνουν κάτοικοι – πολίτες. Κοντολογίς, να επέμβουν κατά της «ανεπάρκειας και αφροντισιάς των Ελληνικών Κυβερνήσεων»

Στην Πελοπόννησο τώρα και στο Σπαρτιατικόν Ημερολόγιον (1904) του λογοτέχνη, δημοσιογράφου και πολιτικού Άγι Θέρου – που μεταξύ άλλων, συνυπέγραψε το Δημοκρατικό Μανιφέστο του Αλ. Παπαναστασίου το 1922, διαβάζουμε:

«Οι εν Βοστώνη της Αμερικής Βασσαράιοι κατάρτισαντες προ τινος σύλλογον εκείσε, συνέλεξαν δραχ. 5000...Την κατάθεσιν του ποσού τούτου...έσπευσαν να γνωρίσουν εις το χωρίον των και **προέτρεπον τους ενταύθα διαμένοντας όπως συνέλθωσι και ούτοι και συστήσωσι σύλλογον...**»⁹.

Στο βιβλίο *Από Βασσαρά εις Βέρροια* (1903) του επιφανούς Λάκωνα δικηγόρου και συγγραφέα της εποχής, Αγησίλαου Σγουρίτσα διαβάζουμε για τη σύσταση της Κοινότητας Βασσαρά.

«Τον Απρίλιον του έτους 1902 οι κάτοικοι Βασσαρά – Βερροίων βλέποντες αφ' ενός ότι οι αντιπρόσωποί των βουλευταί μόνον όταν πρόκειται δια ψήφους τους επισκέπτονται, και αφ' ετέρου ότι πρέπει αυτοί οι ίδιοι να κουνήσουν τα χέρια τους για να γίνη κανά καλόν στον τόπον, και όχι να περιμένουν τας Κυβερνήσεις, απεφάσισαν και συνέταξαν πληρεξούσιον συμβόλαιον τον ρηθέντα μήνα δι' ου διώρισαν πληρεξουσίους των τριάκοντα τέσσαρας, τους καλλίτερους ανθρώπους του Βασσαρά...**Ιδίως δε κατ' εντολήν και των εν τω εξωτερικώ συμπολιτών μας να φροντίσουν δια την ύδρευσιν του Βασσαρά.**»

Από τα αποσπάσματα αυτά είναι εμφανής η «έξωθεν» παρέμβαση. Οι απόδημοι προτρέπουν («προέτρεπον») και δίνουν εντολή («κατ' εντολήν»). Ο 'ηθικός αυτουργός' είναι η Διασπορά, η ανάληψη ευθύνης και χρηματοδότησης ανήκει στο κομμάτι αυτό που βρίσκεται έξω από όρια του χωριού και τα σύνορα του κράτους.

⁹ Σπαρτιατικόν Ημερολόγιον, 1903. σσ. 83 - 84

Συνεχίζοντας στο Σπαρτιατικό Ημερολόγιο του ίδιου έτους (1904) διαβάζουμε:

«Η Λακαϊδαίων δύναται να καυχάται ότι πρώτη έδωκε το σύνθημα της αυτοδιοικήσεως των δήμων και των χωρίων, δια της ιδρύσεως της 'Κοινοτικής Επιτροπής Βαμβακούς' η οποία γενομένη με ενθουσιασμόν υποδεκτή από τους απανταχού φιλοτίμους και φιλοπάτριδας Βαμβακίτας, επιτελεί έργα οικοκυρικά και προοδευτικά εις το ωραίον ορεινόν χωρίον».

Οι πρώτες καταβολές του Κοινού των Βαμβακιτών

Δεν έβλεπον τι ήτο δυνατόν να γραφή περί μέρους τόσον μικρού¹⁰... Και πράγματι η Βαμβακού του τέλους του 19^{ου} αιώνα δεν διαφέρει από τους άλλους τόπους της ελληνικής υπαίθρου. Η αυτοσυντηρούμενη οικονομία, ο κύκλος της σοδειάς που καθορίζει την καθημερινότητα αποτελούν ενδείκτες της παραδοσιακότητας και με τις επιπλέον δυσχέρειες της ελλαδικής υπαίθρου, στη Βαμβακού της ορεινής Λακωνίας, οι κάτοικοι επιχειρούν να αντισταθούν στη γενική καχεξία, ιδρύοντας κοινότητα.

Η εμφάνιση του κοινοτικού εγχειρήματος στη Βαμβακού το 1898 αν και φαίνεται να αγνοείται από την ιστορική έρευνα¹¹, την περίοδο της δραστηριοποίησής της προσέλκυσε το ενδιαφέρον και κέρδισε το σεβασμό όσων γνώριζαν για την δράσης της. Έτσι, οι *προϊστάμενες* κρατικές αρχές παρείχαν στήριξη στο θεσμό και στην τρίτη λογοδοσία του 1901 διαβάζουμε για τη σύσταση του νομάρχη Λακεδαίμονος προς τους δημάρχους της δικαιοδοσίας του, να εργαστούν προς την δημιουργία κοινοτήτων σε κάθε χωριό της επικράτειάς τους. Στην 5^η λογοδοσία του 1903 ο Γρ. Μαρασλής συνοδεύει τη δωρεά των Εκδόσεων Μαρασλή, *μετά λίαν κολακευτικής δια την Επιτροπήν μας επιστολής*. Τέλος, οι λογοδοσίες αναφέρουν συνεχείς αιτήσεις από άλλα χωριά για αποστολή του καταστατικού της κοινότητας και των λογοδοσιών που εξέδιδαν κατ' έτος ώστε να εισαχθεί το μοντέλο της Βαμβακούς και σε άλλες υπό σύσταση κοινότητες.

Τω 1888...συνελθόντες 178 Βαμβακίται εν τη πλατεία της εκκλησίας απεφάσισαν να αναθέσωσι την διοίκησιν της κώμης των εις δύο επιτροπάς, την εξελεγκτικήν εκ πέντε μελών αποτελούμενην και την εκτελεστικήν εκ τριών, υπό τον όρον οι αποτελούντες ταύτας να φροντίζωσι περί του ναού, των σχολείων, της ρυμοτομίας και άλλων σχετικών αναγκών της χώρας, δυστυχώς όμως διχονοίας επελθούσης τα σωματεία διελύθησαν και θα έμεναν ανεκπλήρωτα τα ωραία των σχέδια, αν μη ανελάμβανε να τα εκπληρώση η από του 1898 συστάσα επιτροπή, η δράσις της οποίας παντός επαίνου αξία ούσα εκτίθεται εις τας ετησίας αυτής

¹⁰ Κουκουλές, Φ. *Ιστορία της Βαμβακούς*. Εν Αθήναις: Π.Α. Πετράκου, 1907 σ. στ'

¹¹ Συστηματικές αναφορές για τη δράση του «Κοινού» εμφανίζονται στον τοπικό τύπο της εποχής και κυρίως στο Σπαρτιατικό Ημερολόγιο (1900 – 1910) και στην τοπική βιβλιογραφία της εποχής.

λογοδοσίας¹².

Οι λογοδοσίες αυτές αποτελούν και τη μοναδική πηγή για να γνωρίσουμε και να αξιολογήσουμε τις δραστηριότητες της κοινότητας που δημιουργήθηκε. Το λειτουργικό σχήμα αποτελεί ένα 20/μελές σώμα που είναι οι πληρεξούσιοι των κατοίκων που από αυτούς προκύπτει μια 5/μελής Εκτελεστική Επιτροπή. Οι εμπνευστές δεν κατονομάζονται ούτε στις λογοδοσίες της Επιτροπής ούτε στο Καταστατικό ούτε σε κάποιο δημοσίευμα της εποχής. Ωστόσο μπορούμε λογικά και βάσιμα να εικάσουμε ότι εμπνευστές και πρωταγωνιστές ταυτίζονται, όσοι δηλαδή εκλέγονται πληρεξούσιοι και ιδίως αυτοί που απαρτίζουν την πρώτη πενταμελή εκτελεστική επιτροπή. Οι πληρεξούσιοι στο Σπαρτιατικό Ημερολόγιο του 1903¹³ χαρακτηρίζονται ως «πρόκριτοι» που «εκήρυξαν την χειραφέτησιν της Βαμβακούς».

Το καταστατικό της *Ενώσεως των πληρεξουσίων της Κοινότητος Βαμβακούς*¹⁴ ξεκινάει με μια παράκληση προς του Συμπολίτες, τους οποίους καλεί:

Μέσα στο σκληρό αγώνα της ζωής μη ξεχνάτε και το φτωχό μας το χωριό και συνεχίζει,

*Όλοι παραπονούμεθα ότι οί Κυβερνήται μας δεν φροντίζουν όσον πρέπει δια το καλόν της πατρίδος και όλοι ευχαριστούμεθα να ζωγραφίζωμεν την καταστασίν μας με τά **μελανώτερα χρώματα**. Ίσως να έχωμεν δίκαιον, ίσως να είναι και κάποια υπερβολή εις τα λόγια μας, από τον πόθον να ιδώμεν την πατρίδα μας αμέσως μεγάλην. Η αλήθεια όμως είναι ότι τίποτε **δεν δικαιολογεί και την ιδικήν μας αδράνειαν**. Συνειθίσαμεν να τα περιμένωμεν όλα από την Κυβέρνησιν, εν ω είναι και μερικά πράγματα, τα οποία και μόνον με την καλήν θέλησιν δεν θα ήτο αδύνατον να γίνουν. Αυτή η σκέψις μας παρεκίνησε προ τριών χρόνων να σκεφθούμε με ποιον τρόπον θα ημπορούσαμε να σταματήσουμε το χωριό μας από τον κατήφορο εις τον οποίον εφέρετο. **Ο κόσμος έφευγεν εις την Αμερικήν και ό τόπος άρχισε να ρημάζει**. Ο καθένας ωπλοφορούσε ελεύθερα και ήτο εις το χέρι του να κάψη τά δάση ή να τά καταστρέψη με το τσεκούρι. Κανείς δεν ώριζε το κτήμα του και καθένας ημπορούσε να στήση τη φράχτη του όπου ήθελε. Αί έχθραι, τα μίσση και προ πάντων τα πολιτικά πάθη μας είχαν πνίξει και κανείς δεν είχεν όρεξιν να συλλογισθή ότι επάνω από το ατομικόν συμφέρον έπρεπε να είνε το συμφέρον της πατρίδος μας.*

*Μέσα σε μια τέτοια **δηλητηριασμένη ατμόσφαιρα** εγεννήθη η Επιτροπή. Η γέννησις της κατ' αρχάς επέρασεν απαρατήρητος όπου δεν επροκάλεσε το ειρωνικόν χαμόγελο. Σήμερον δεν ημπορεί κανείς παρά να ομολογήση πως δεν ήτο και όλως άσκοπος η σύστασίς της.*

¹² Ορ. Cιτ. Κουκουλές, Φ., σ. 98

¹³ Σπαρτιατικόν Ημερολόγιο, 1903. σ. 81

¹⁴ Καταστατικόν και Πληρεξούσιον Συμβόλαιον της Ενώσεως των Πληρεξουσίων της Κοινότητος Βαμβακούς. Εν Αθήναις: Αναστασίου Δ. Φέξη, 1902 σσ. 2-3

Το φαινόμενο του χωριού μας είναι αληθώς παρήγορον και αποδεικνύει ότι ο Ελληνικός λαός μίαν ώθησιν μόνο περιμένει δια να πάρη τον δρόμον τον καλόν.

Οι λέξεις που επισημαίνονται προσδίδουν ιδιαίτερη αξία στο κείμενο επισημαίνοντας την δυστοκία της εποχής (μελανώτερα χρώματα), το πρόβλημα της μετανάστευσης (ο κόσμος έφευγεν εις την Αμερικήν), την απουσία κανόνων και δομών με την οπλοφορία, την αναρχία, τα πολιτικά πάθη και τις έχθρες να περιγράφουν την «δηλητηριασμένη ατμόσφαιρα» της εποχής που δημιουργήθηκε το Κοινό. Παράλληλα, εισάγει μια έννοια νεωτερική. Την ατομική/προσωπική ευθύνη αφού «τίποτε δεν δικαιολογεί και την ιδικήν μας αδράνειαν», ενώ παράλληλα τονίζει ότι το συμφέρον της πατρίδος που βρίσκεται πάνω από το ατομικό.

Το κυρίως σώμα του καταστατικού¹⁵ αποτελείται από 20 άρθρα. Συνοπτικά, το 1^ο άρθρο αναφέρει τη σύσταση και την ονομασία του Κοινού, το οποίο καλείται «Ένωσις των πληρεξουσίων της Κοινότητος Βαμβακούς». Στο 2^ο άρθρο γίνεται λόγος για το σκοπό της σύστασης, ενώ από το 3^ο έως το 10^ο άρθρο πληροφορούμαστε για τον τρόπο διοίκησης του Κοινού. Στο 11^ο και 12^ο άρθρο γίνεται πρόβλεψη για τους συνδρομητές, δωρητές, μεγάλους και μέγιστους Ευεργέτες. Από το 13^ο έως το 17^ο άρθρο ορίζεται η οικονομική πολιτική και τέλος, τα τρία τελευταία άρθρα του καταστατικού (18^ο – 20^ο) αναφέρονται σε διαχειριστικά θέματα.

Εξετάζοντας το καταστατικό της κοινότητας Βαμβακούς κρίνω χρήσιμο να παραθέσω συγκριτικά άλλα καταστατικά κοινοτήτων του εξωτερικού που δημιουργήθηκαν την ίδια περίοδο. Έτσι θα μπορέσουμε να διακρίνουμε συγκλίσεις και αποκλίσεις, ιδιοτυπίες ή ταυτοσημίες στους σκοπούς, στη συγκρότηση και στη λειτουργία των οργανισμών αυτών.

Τα καταστατικά αυτά είναι:

- Κανονισμός της εν Βραΐλα Ελληνικής Κοινότητος, 1890
- Κανονισμός της εν Νέα Υόρκη Ελληνικής Αδελφότητος Αθηνά, 1892
- Καταστατικόν της ενώσεως των πληρεξουσίων του κοινού των Βαμβακιτών, 1898
- Ελληνική Ορθόδοξος Κοινότης εν Βερολίνω – Καταστατικόν, 1910

Τα καταστατικά των κοινοτήτων αποτελούν την πιο σαφή και αδιαμφισβήτητη πηγή για να εξετάσουμε τους σκοπούς που εξυπηρετούν. Ο κανονισμός της κοινότητας Βραΐλας θέτει ως σκοπούς τη συντήρηση και διοίκηση του κοινοτικού ναού, την κατασκευή κτιρίων, τη σύσταση, συντήρηση και διοίκηση φιλανθρωπικών και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Στο καταστατικό της

¹⁵ Βλ. Παράρτημα

κοινότητας Βερολίνου πάλι ως πρώτος σκοπός ορίζεται η διατήρηση και διοίκηση του κοινοτικού ναού, γίνεται επίσης λόγος για την δημιουργία εντευκτηρίου και σαν γενικός σκοπός τίθεται η δράση για την *επίρρωση του θρησκευτικού και εθνικού φρονήματος μεταξύ των εν τη πόλει ταύτη βιούντων ομογενών, την σύμπηξιν των κοινών δεσμών, την εξυπηρέτησιν γενικών συμφερόντων και την αξιοπρεπή παράστασιν του ελληνικού στοιχείου*¹⁶. Ο κανονισμός της αδελφότητας στην Νέα Υόρκη θέτει ως πρωτεύον τον *συνασπισμό των ομογενών, την διατήρηση "προς την πατρίδα και θρησκείαν αισθημάτων και καθηκόντων, καθώς και την ανακούφιση και περίθαλψη αναξιοπαθούντων ομογενών και την ηθικήν, ως ένεστιν βελτίωσις αυτών*.

Τέλος, το καταστατικό των πληρεξουσίων της κοινότητας Βαμβακούς ορίζει ότι σκοπός του *σωματείου τούτου είναι η ενίσχυσις της γεωργίας και κτηνοτροφίας, η επίβλεψις της κτηματικής περιουσίας και των δασικών περιφερειών, η διοχέτευσις υδάτων εντός τους χωρίου, η διευθέτησις των οδών τούτου, η ανέγερσις ευπρεπούς ναού, η επέμβασις προς συμβιβαστικήν λύσιν των εκάστοτε αναφυομένων μεταξύ των κατοίκων διαφορών, η συνδρομή εν περιπτώσει ανάγκης εις την δημοσίαν εξουσίαν προς πρόληψιν και τιμωρίαν των αδικημάτων και περιφρούρησιν της τιμής, ζωής και περιουσίας των πολιτών και εν γένει η υπέρ των κοινωφελών έργων Βαμβακούς μέριμνα τη προαιρετική αρωγή των ενταύθα και απανταχού ευρισκομένων συμπολιτών τούτου ως και παντός άλλου έχοντος την αγαθήν προαίρεσιν και τη συνδρομή των διαφόρων αρχών του Κράτους δια την ευημερίαν και πρόοδον της Κοινότητος Βαμβακούς*¹⁷.

Οι σκοποί αυτοί καθαυτοί αλλά και η φρασεολογία των συντακτών αποτελούν ενδείκτες των αιτιών, των αναγκών αλλά και τον συνθηκών στις οποίες αναπτύσσονται οι κοινότητες. Στα καταστατικά που αφορούν περιοχές του εξωτερικού τα δεδομένα είναι σχεδόν όμοια. Η εκκλησία ως τόπος συγκέντρωσης των ομογενών, αποτελεί το πρωτεύον μέλημα, ακολουθεί η εκπαίδευση είτε με την μορφή σχολείου είτε με την μορφή μέριμνας για την πνευματική πρόοδο των μελών της κοινότητας. Έπονται οι φιλανθρωπικοί οργανισμοί που πλαισιώνουν τις κοινότητες και που εγγυώνται υποστήριξη και βοήθεια στους ομογενείς απόδημους.

Συνολικά, είναι εμφανής η προσπάθεια για την εκπλήρωση των πνευματικών και υλικών όρων που θα δημιουργούσαν ένα συγκροτημένο περιβάλλον οικείο ως προς την πατρίδα, συνεκτικό ως προς τους ομοπατριούς αλλά και ως προς την εξασφάλιση του ζωτικού χώρου ανάπτυξης των δραστηριοτήτων τους στην διασπορά. Η θεσμικότητα των κοινοτήτων και η συσσωμάτωση της παροικίας σε πολιτικό οργανισμό δημιουργεί όχι μόνο πεδίο επιβίωσης αλλά και βατήρα διεκδίκησης.

Στην περίπτωση της Βαμβακούς οι μέριμνες που ορίζονται εμπεριέχουν πάλι

¹⁶ Καταστατικόν την εν Βερολίνω Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος. Εν Κωνσταντινούπολει: Τύποις καταστημάτων "Η Ανατολή", 1910, σελ.: 3

¹⁷ Καταστατικόν της ενώσεως των πληρεξουσίων της κοινότητος Βαμβακούς. Εν Αθήναις: Εκ των τυπογραφικών καταστημάτων Αναστασίου Δ. Φέξη, 1902. σελ.: 13

την εκκλησία και την εκπαίδευση αλλά συμπληρώνονται και από όλο το φάσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Από την κτηνοτροφία και την γεωργία έως την περιφρούρησιν της τιμής, ζωής και περιουσίας των πολιτών¹⁸.

Οι καταστατικές διακηρύξεις των κοινοτήτων του εξωτερικού αφιερώνουν πλειάδα άρθρων για τον ορισμό των μελών και των διοικητικών οργάνων. Με ακρίβεια και αυστηρότητα ορίζονται οι όροι εγγραφής των μελών, οι υποχρεώσεις τους καθώς και ο τρόπος διοίκησης των κοινοτήτων. Η ελληνική καταγωγή είναι ο πρωταρχικός όρος συμμετοχής, έτσι ο χώρος οριοθετείται στο διεθνές περιβάλλον που λειτουργούν οι κοινότητες. Τα διοικητικά όργανα, οι αρμοδιότητές τους και κυρίως η οικονομική διαχείριση ορίζονται σχολαστικά με στόχο την έμπνευση εμπιστοσύνης προς την κοινότητα. Στο ελληνικό καταστατικό που εξετάζεται δεν υπάρχουν μέλη, καθώς πρόκειται για μια κοινότητα που δημιουργήθηκε με καθεστώς πληρεξουσιότητας επί τη βάση συμβολαιογραφικής πράξεως ενώ σύμφωνα με το νομικό αυτοδιοικητικό πλαίσιο της εποχής δεν υπήρχε πρόβλεψη για κοινότητες. Τα άρθρα δε περί διοικητικής και οικονομικής διαχείρισης διαθέτουν την αναλυτικότητα και την λεπτομέρεια των αντίστοιχων του εξωτερικού.

Η οικονομική ελίτ είναι αυτή που ηγείται της κοινότητας: *ο αρμός που θεμελιώνει και συντάσσει τη συγκρότηση των παροικιών είναι ο κόσμος του εμπορίου*¹⁹.

Παράλληλα, οι ομάδες αυτές που κινήθηκαν ηγετικά στα πλαίσια των κοινοτήτων μπόρεσαν και επενέβησαν στη διαμόρφωση της ελληνικής και ευρωπαϊκής αστικής τάξης, λειτουργώντας στο χώρο της πολιτικής, του επιχειρείν, των επιστημών και των τεχνών. Ο Νικόλαος Δούμπας για παράδειγμα, πρόεδρος της Ελληνικής Αδελφότητας του Αγίου Γεωργίου Βιέννης, διετέλεσε βουλευτής και μυστικός σύμβουλος του Αυτοκράτορα²⁰. Η όπερα της Βιέννης συγκαταλέγεται μεταξύ των δωρεών του, ενώ ο Strauss το 1870 αφιέρωσε το βαλς Neu Wien στον μαικήνα των τεχνών Νικόλαο Δούμπα. Στην περίπτωση του Νικολάου Δούμπα εμφανίζεται και η διαγενεακή διάσταση της αναπτυξιακής δυναμικής των οικογενειών. Ο Στέργιος Δούμπας, πατέρας του Νικολάου, διακρίθηκε για την κοινοτική, πολιτική και επιχειρηματική του δράση και εν γένει για την ευεργετική του παρουσία. Η οικογένεια Δούμπα επιπλέον αποτελεί ένα ιδιαιτέρως εύγλωττο παράδειγμα της τάξης των Ελλήνων αστών της Διασποράς στον τρόπο με τον οποίο επιχειρεί, ευεργετεί και διαμορφώνει οικογενειακά - επιχειρηματικά δίκτυα. Στην Αίγυπτο πάλι, ο βιομήχανος βαμβακιού Ιωάννης Σακελλαρίδης, δημιούργησε μία από τις πιο διάσημες και επιτυχημένες ποικιλίες βαμβακιού, την "Σάκελ", επηρεάζοντας την παραγωγή και επεξεργασία βάμβακος σε παγκόσμιο

¹⁸ Ibid., σ. 13

¹⁹ Σελέκου, Ο. *Ελληνικές Παροικίες και Κοινότητες στην Κριμαία (18ος – 19ος αιώνας. Τυπολογία και εννοιολογικές αποσαφηνίσεις* στο Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 104 – 105, 2001. σελ.: 256

²⁰ Θ.Λ. *Τη μακαρία σκιά του αοιδίμου Νικολάου Στ. Δούμπα : Den Manen des unvergesslichen Nikolaus Dumba*. Βιέννη: Verlag der Griech, Oriental Kirchengemeinde zur Heil. Dreifaltigkeit. 1900. σελ.: 3

επίπεδο²¹. Επιπλέον, οι Έλληνες της Αιγύπτου αποτέλεσαν τους «πλέον αξιόπιστους οργανωτές και διαχειριστές της παραγωγικής και ευρύτερης οικονομικής διαδικασίας σε όλα τα επίπεδα»²² και αναπτύχθηκαν σε τέτοιο βαθμό, που έγιναν βραχίονες του αποικιοκρατικού συστήματος, γεγονός που μαρτυρά τον οικονομικό όσο και τον πολιτικό τους ρόλο σε διεθνές επίπεδο.

Οι διαχειριστές του “Κοινού των Βαμβακιτών” που βάσιμα μπορούμε να τους ταυτίσουμε με τους εμπνευστές του εγχειρήματος είναι εύποροι, εγγράμματοι/επιστήμονες και επανακάμψαντες απόδημοι. Πολλά από τα ονόματα των πληρεξουσίων εμφανίζονται να έχουν σχέσεις με τη Διασπορά: ο γιατρός και πρώτος πρόεδρος Αντώνης Ν. Βραχνός με τις ΗΠΑ, ο Σταύρος Θ. Κουμάνταρος με τη Ρωσία, όπως και οι Παντελ. Γ. Ξυδιάς, ο Ζαχ. Μ. Τρουποσκιάδης, ο Αγ. Π. Νικολετόπουλος, Ιω. Γ. Δούσμανης, Χαραλ. Θ. Βούρβουλης.

Ο χώρος και ο πληθυσμός της κοινότητας είναι εύκολα ορίσιμα και σε καμία περίπτωση δεν προσιδιάζουν στα μεγέθη ποσοτικά και ποιοτικά που χαρακτηρίζουν τις κοινότητες του εξωτερικού. Αλλά και στην περίπτωση της Βαμβακούς διακρίνουμε την τοπική ελίτ να ηγείται της διαδικασίας συγκρότησης της κοινότητας. Μια τοπική ηγετική ομάδα που έχει σχέσεις με το εξωτερικό και τη Διασπορά. Παράλληλα, διακρίνεται μια άλλη ελίτ, αυτή που δραστηριοποιείται στο εξωτερικό και δεν επιστρέφει, δεν επαναπατρίζεται όπως η πρώτη. Αλλά είναι αυτή που χρηματοδοτεί και στηρίζει τη λειτουργία της κοινότητας.

Σε ένα καθεστώς αποσυλλογικοποίησης, οι Βαμβακίτες καταφέρνουν να δημιουργήσουν μια νέου τύπου συλλογικότητα. Το “*Η ισχύς εν τη ενώσει*” είναι το σύνθημα που χρησιμοποιείται στην πρώτη σελίδα των λογοδοσιών της επιτροπής και προσδιορίζει συνθηματικά το μέσον για την επίτευξη του σκοπού. Το δε εικαστικό συμπλήρωμα του καταστατικού²³ με τη συμβολική απεικόνιση της «ισότιμης χειραψίας» - χαρακτηριστικό σημειολογικό μοτίβο αλληγεγγύης, σηματοδοτεί την επιθυμία συνεννόησης.

Η πολιτική αρρυθμία, η οικονομική δυσπραγία και η κοινωνική απορρύθμιση οδήγησαν τους Βαμβακίτες στη θέσπιση κανόνων για την οργάνωση της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής στα θεσμικά πρότυπα του πλαισίου της νεωτερικότητας τα οποία κοινώνησαν οι πρώτοι πληρεξούσιοι από την εμπειρία τους στη Διασπορά. Παράλληλα, η ελίτ που ηγείται της κοινότητας συμβάλει στην ανανέωση της «προυχοντικής» τάξης της περιφέρειας με την παράλληλη μετάκληση της εξουσίας από την τοπική γαιοκτησία στο εμπορικό δίκτυο και στην επιστημονική τάξη.

²¹ Τομαρά – Σιδέρη, Ματούλα. *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός στους δρόμους του Βαμβακιού*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέρκυρα, 2011. σσ. 82-83

²² Ibid. σ. 19

²³ Βλ. Παράρτημα, εξώφυλλο

Η εγκαθίδρυση κοινότητας αποτελεί μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού με την εισαγωγή κανόνων για την οργάνωση της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Με τη σύσταση κοινοτήτων εντός του ελληνικού χώρου παρατηρείται η ανάγκη των ανθρώπων να επέμβουν στις δομές και από παθητικοί δέκτες και απλοί διαχειριστές να γίνουν ενεργοί δρώντες και πολίτες.

Το δε διοικητικό πρότυπο που προέκυψε από την Βαμβακού, αποτέλεσε και το παράδειγμα για την εισαγωγή του κοινοτικού συστήματος στην τοπική αυτοδιοίκηση όπως ανέφερε ο Ε. Βενιζέλος κατά την πρόταση του νόμου ΔΝΖ' περί δήμων και κοινοτήτων²⁴.

²⁴ Ορ. cit. Σταυρόπουλος, Ν. σ. 199

1. Οργάνωση και λειτουργία του Κοινού των Βαμβακιτών

Το Κοινό των Βαμβακιτών λειτούργησε για 16 χρόνια, από το 1898 έως το 1914, όποτε και τέθηκε σε ισχύ ο νόμος ΔΝΖ' «περί δήμων και κοινοτήτων». Το καταστατικό όριζε ότι οι 20 πληρεξούσιοι εξέλεγαν ανά τετραετία άμισθη Εκτελεστική Επιτροπή κατά το πρώτο δεκαπενθήμερο του Αυγούστου. Επιπλέον, κάθε χρόνο η επιτροπή ήταν υποχρεωμένη να εκδίδει λογοδοσία η οποία αποστέλλόταν σε όλους τους Βαμβακίτες εντός και εκτός Ελλάδος προς γνώση των πεπραγμένων και έλεγχο των εξόδων.

Οι ετήσιες λογοδοσίες αποτελούν πλούσια πηγή πληροφοριών τόσο για οικονομικά, διαχειριστικά, πολιτικά, κοινωνικά και νοοτροπικά ζητήματα. Ο πίνακας (1) που ακολουθεί αποτελεί άθροισμα των ποσών που διατέθηκαν για τις ενέργειες της Επιτροπής κατά τα έτη της λειτουργίας της.

Πίνακας 1: Οικονομικά στοιχεία της Εκτελεστικής Επιτροπής, 1898 – 1914

Κατηγορίες δαπανών	Σύνολο δαπανών σε Δραχμές
Διάφορα	3042,4
Διοικητικά	2842,65
Οδοποιία –Υδρευση	3684
Εκκλησίες	130043,61
Εκπαίδευση	14621,15
Κτηνοτροφία/ Γεωργία	8823,15
Υδρευση	1235,95
Σύνολο	164292,91

Πηγή: Λογοδοσίες της Εκτελεστικής Επιτροπής, 1898 – 1914

Η πρώτη ανάγνωση του πίνακα δαπανών φανερώνει το εύρος των δραστηριοτήτων της Επιτροπής, η οποία ανέλαβε όλα τα έργα υποδομής εντός του χώρου δικαιοδοσίας της, συμπεριλαμβανομένης βέβαια και της κατασκευής της κεντρικής εκκλησίας, η οποία αποτελούσε και καταστατική υποχρέωση. Τέλος, η Επιτροπή έδρασε ευεργετικά και στον τομέα της εκπαίδευσης, κινητοποιώντας τους αρμοδίους και οργανώνοντας τις απαιτούμενες ενέργειες για την εύρυθμη λειτουργία σχολείου στη Βαμβακού. Σε δεύτερη ανάγνωση, τα οικονομικά μεγέθη

που δαπανήθηκαν για τον κάθε σκοπό, ενδεχομένως προκαλούν απορίες και ερωτηματικά, ιδίως παρατηρώντας το ιδιαίτερος μεγάλο ποσό που δαπανήθηκε για εκκλησίες και συναφείς σκοπούς.

«αναγνωρίζουσα δε η επιτροπή ότι η βάση πάσης ευνομούμενης και ευημερούσης χώρας είναι η στερέωσις του θρησκευτικού αισθήματος»²⁵

Αυτή η δήλωση στην 5^η Λογοδοσία αποτελεί έκφραση της ιδεολογικής κατεύθυνσης της Επιτροπής και των νοοτροπιών. Τα ευρήματα από την καταγραφή των εξόδων μαρτυρούν ότι διατέθηκαν από την επιτροπή περί τα 130.000 δρχ. για χτίσιμο, συντήρηση και εξοπλισμό των εκκλησιών και του νεκροταφείου. Η κεντρική εκκλησία του χωριού ήταν το έργο που απασχόλησε την επιτροπή και τα 16 χρόνια της λειτουργίας της – ήταν δε ένα πολυδάπανο και τεχνικά δύσκολο έργο. Η κεντρική εκκλησία κόστισε 117.950, 25 δρχ., ποσό βέβαια υπερβολικό για την εποχή²⁶, ενώ η συνολική δαπάνη για την εκκλησία ανεβαίνει ακόμα περισσότερο αν συνυπολογίσουμε και τα ημερομίσθια προσωπικής – εθελοντικής εργασίας που προσέφεραν οι κάτοικοι. Η εκκλησία που κατασκευάστηκε ξεπερνούσε τα όρια της πρακτικότητας και εμπίπτει στα πλαίσια ενός ευγενούς ναρκισσισμού, μιας ηθικής και νοοτροπικής υποχρέωσης που μεταφράζεται σε ένα ογκώδες και μεγαλόπρεπο οικοδόμημα παραβλέποντας λειτουργικές και πρακτικές διαστάσεις ενώ τα εμβάσματα των μεταναστών προσέφεραν την χρηματική δυνατότητα για τέτοιου είδους υπερβολές. Άλλωστε, η χρηματοδότηση εκκλησιών αποτέλεσε, παραδοσιακά, προνομιακό πεδίο δράσης των Ελλήνων αστών της διασποράς και δεν είναι μόνο ελληνικό χαρακτηριστικό. Η χρηματοδότηση εμβληματικών ναών, όπως λόγου χάρη οι καθεδρικοί ναοί της κεντρικής Ευρώπης που ανεγέρθηκαν τον 13^ο αιώνα, θα ήταν αδιανόητοι χωρίς τον ένθερμο ζήλο των αστών²⁷. Έτσι, αν θεωρήσουμε ότι υπάρχει μια συστημική πολιτική λογική και δυναμική βάση της οποίας εξελίσσονται οι κοινωνίες αυτός ο πατριωτικός ζήλος που λαμπρύνει την ιδιαίτερη πατρίδα είναι αναμενόμενος από την μερίδα της βαμβακίτικης διασποράς που κοινωνεί μια αρχετυπική μορφή ευεργετισμού και πρόνοιας.

1.2 Εκπαίδευση

Στη Βαμβακού λειτουργούσε δημοτικό σχολείο και παρθεναγωγείο καθώς και Ελληνικό Σχολείο. Η εκπαίδευση αποτελούσε έναν από του βασικούς τομείς δραστηριοποίησης της Επιτροπής και διατέθηκαν περί τις 14500 δρχ. για την δημιουργία σχολείων, βιβλιοθήκης, στήριξη των άπορων μαθητών και τον εξοπλισμό των σχολείων τους. Στην Βαμβακού λειτουργούσε Δημοτικό ή Κοινό

²⁵ Λογοδοσία του Ε' έτους 1902 -1903, σ. 17

²⁶ Εφημερίδα *Σπάρτη*, Αρ. φ.: 300 – 18/12/1901: Αγγελία εργολαβίας για την επισκευή εκκλησίας (Λογκάστρα, Λακωνία) με προϋπολογισμό 3.118 δρχ.

²⁷ Πιρέν, Α. μετάφραση Μούτσουλας, Π. *Οι πόλεις του Μεσαίωνα*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2003. σσ. 211-212

Σχολείο από τα προεπαναστατικά χρόνια. Ο Φαίδων Κουκουλές, κατά την διάρκεια της θητείας του ως Σχολάρχης (1906 -1907) αναφέρει ότι από το 1798 λειτουργούσε εκεί κοινό σχολείον²⁸, όπου οι μαθητές φέροντες μεθ' εαυτών το πρόγευμα τους και μετά την προσευχή καθόντουσαν οκλάξ γύρω από τον δάσκαλο όπου δίδασκε γραφή, ανάγνωση χρησιμοποιώντας ιερά βιβλία και πινακίδια, τα οποία ήταν πίνακες εκ χάρτου λευκού διπλούμενοι πολλάκις και δια δέρματος τυλισσόμενοι. Τα εγχειρίδια ανάγνωσης ήταν εκκλησιαστικά βιβλία, όπως η *Οκτώηχος και το Ψαλτήριον*. Η εκπαίδευση ολοκληρωνόταν με την λογαριθμική, ήτοι αριθμητική και την *ιεράν ιστορίαν*. Ωστόσο, η εκπαίδευση των μαθητών δεν περιοριζόταν στο τυπικό πλαίσιο της ύλης, αλλά εμπλουτιζόταν με στοιχεία που επέβαλλαν οι περιστάσεις και οι συγκυρίες. Έτσι, στη λογοδοσία του 1902-1903 διαβάζουμε ότι οι μαθητές και οι μαθήτριες συμμετείχαν μαζί με τους υπόλοιπους κατοίκους στα μαθήματα *εγκεντρισμού*, όπου μετά από επανειλημμένες διδασκαλίες *κατώρθωσαν να μάθουν επιστημονικώς τον εγκεντρισμόν*. Τέλος, οι μαθητές του Ελληνικού Σχολείου, ως μεγαλύτεροι, την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων μαθαίνουν σκοποβολή υπό τις οδηγίες του ελληνοδιδάσκαλου Αθαν. Ρωμαίου, ο οποίος είχε αποκτήσει *ειδικότητα ως προς την σκοποβολήν*²⁹.

Από το 1836 το σχολείο εμφανίζεται να λειτουργεί σε ιδιωτική οικία έως το 1840, όπου με πρωτοβουλία του εκκλησιαστικού επιτρόπου Δ. Βονιτόπουλου και χρήματα της εκκλησίας θεμελιώνεται σχολικό κτήριο το οποίο κοσμήθηκε με *ηλιακόν ωρολόγιον και άλλα μικροκομψοτεχνουργήματα ανάγλυφα*³⁰. Το 1906, το σχολείο κατεδαφίστηκε³¹ για να αντικατασταθεί με νέο κτήριο που κατασκεύασε το Ελληνικό Δημόσιο³². Ωστόσο το κτήριο αυτό λόγω κατολισθήσεως του εδάφους κρίθηκε ακατάλληλο. Η λύση δόθηκε από τους αιγυπτιώτες αδερφούς Βούρβουλη, οι οποίοι χορήγησαν τα χρήματα για την κατασκευή νέου σχολείου. Το σχολείο αυτό λειτούργησε μέχρι το 1935 οπότε και κήκε. Το σχολείο μεταφέρθηκε σε άλλα κτήρια έως το 1959, οπότε ο Ιωάννης Κουμάνταρος, αλευροβιομήχανος – εφοπλιστής, διέθεσε τα χρήματα για την κατασκευή νέου και σύγχρονου σχολικού κτηρίου. Η προσπάθεια του Ι. Κουμάνταρου συνεχίστηκε για την κατασκευή ημι-γυμνασίου, προσπάθεια που απέβη άκαρπη λόγω του περιορισμένου αριθμού μαθητών.

Από το 1901, άρχισε να λειτουργεί Παρθεναγωγείο, συμπληρωθέντος του νόμιμου αριθμού μαθητριών, στο οποίο δίδαξαν η Μαρία Κουμάνταρου από τη Βαμβακού και η Μαριάνθη Πετροπούλου από τον Πειραιά.

Στη Βαμβακού λειτουργούσε επίσης Ελληνικό Σχολείο κατά τα προεπαναστατικά χρόνια, για το οποίο με ενέργειες του εμβληματικού Επίσκοπου

²⁸ Κουκουλές, *op. cit.*, σ. 46

²⁹ *Λογοδοσία του ΙΕ' έτους*, σσ. 15-16

³⁰ *Ibid.*, σ. 53

³¹ Κουφός, Ν. (2004), Η εκπαίδευση στον τόπο Δήμο Οινούντος από τη σύσταση του Νεοελληνικού Κράτους μέχρι την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929. Στο: (2006) Πρακτικά Β' τοπικού συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών, τόμος Β' (Ξηροκάμπι Λακωνίας 28 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2004). Αθήναι: Λακωνικά Σπουδαί, σ. 349

³² Σταυρόπουλος, Ν. *Η Βαμβακού*. Αθήνα: Εκδόσεις Σόκολη, 1989. σ. 108

Βρεσθένης, Θεοδώρητου Β΄ συλλέχθηκαν χορηγίες και δωρεές των κατοίκων και των μοναστηριών Αγίων Τεσσαράκοντα και Αγίων Αναργύρων για την κατασκευή κτηρίου τον Μάρτιο του 1833³³ και διορισμό δασκάλου. Σύμφωνα με το αρχείο, το σχολείο λειτούργησε από το 1862 ως διτάξιο και από το 1880 ως τριτάξιο³⁴, κατά το έτος 1889 με 56 μαθητές, όλοι άρρενες³⁵. Το σχολικό έτος 1910 – 1911 φοίτησαν 67 μαθητές, που αποτελεί και το μέγιστο, ενώ η χρονιά με του λιγότερους μαθητές είναι το 1928 – 1929 με 27, την επόμενη χρονιά, 1929 – 1930 στο μαθητολόγιο υπάρχουν 10 μαθητές στους οποίους όμως «επιστρέφεται το ενδεικτικόν προς μετεγγραφήν», καθώς με υπουργική απόφαση καταργείται το σχολείο³⁶.

Η γυναικεία εκπαίδευση κάνει την εμφάνιση της το σχολικό έτος 1908 – 1909, όπου εγγράφεται η πρώτη μαθήτρια που προέρχεται από το σχολείο θηλέων Βαμβακούς. Τη δεκαετία 1910 – 1920, ο αριθμός των μαθητριών που εγγράφονται κατ' έτος στο σχολείο, δεν υπερβαίνει τις τέσσερις, ενώ την δεκαετία 1920 – 1930, ο αριθμός φτάνει μέχρι τις 10 μαθήτριες, 4,46% και 15% επί του συνόλου αντίστοιχα³⁷.

Σχετικά με άλλα ποιοτικά στοιχεία όπως είναι η καταγωγή των μαθητών και τα επαγγέλματα των γονέων, τα μαθητολόγια μας πληροφορούν ότι η πλειοψηφία των μαθητών είναι από τη Βαμβακού και τις εγγύς περιοχές, ωστόσο υπάρχουν και μαθητές με μακρινό τόπο καταγωγής που εγγράφονται στην κινητικότητα των γονέων που είναι έμποροι, υλοτόμοι ή πρόσφυγες μετά το 1922³⁸.

1.3 Οδοποιία και Ύδρευση

Οι λογοδοσίες αποτελούν τεκμήριο για την συνεχή προσπάθεια της Επιτροπής και των κατοίκων στο σύνολο τους για την δημιουργία οδικών και υδρευτικών έργων. Με την έναρξη της λειτουργίας της κοινοτικής επιτροπής, εισήχθη και ο θεσμός της εθελοντικής εργασίας των κατοίκων, οι οποίοι εργάζονταν για τα έργα κοινής ωφέλειας. Οι κάτοικοι ήταν υποχρεωμένοι να προσφέρουν δεκαπενθήμερη προσωπική εργασία κάθε χρόνο σε έργα που αφορούσαν το σύνολο του χωριού τους (αγγαρεία). Οι λογοδοσίες επίσης μαρτυρούν την προθυμία των κατοίκων, οι οποίοι φαίνεται να συντρέχουν συνεχώς στα διάφορα έργα και κατά τις περιόδους που οι ασχολίες τους δεν τους επέτρεπαν να προσφέρουν εθελοντική εργασία, κατέβαλαν τα αναλογούντα ποσά ημερομισθίων στην κοινοτική επιτροπή³⁹.

³³ Ibid., σ. 350

³⁴ Op. cit.. Φραγκινέας, Ν. σ. 121

³⁵ Op. cit..Κουφός, Ν. σ. 351

³⁶ Ibid., σ. 351

³⁷ Ibid., σ. 351

³⁸ Ibid.

³⁹ Λογοδοσίες των ετών Ε΄, Ι΄ και ΙΑ΄

1.4 Τα «ως μη όφειλε» καθήκοντα της Επιτροπής

Ο ρόλος της επιτροπής δεν περιορίστηκε ούτε στην τυπικότητα ούτε στην καθηκοντολογία του καταστατικού, αλλά αντιθέτως επενέβη και ποιοτικά στην διαμόρφωση της καθημερινότητας. Υπό αυτό το πρίσμα, η επιτροπή ασχολήθηκε με το πρόβλημα της οπλοφορίας και της ασφάλειας, την καταγγελία των αυθαιρεσιών από κρατικούς λειτουργούς και επενέβη κατασταλτικά στις προσωπικές έριδες των κατοίκων «ως μη όφειλε»⁴⁰. Η πολιτική πραγματικότητα αποτυπώνεται με γλαφυρότητα στο παρακάτω απόσπασμα:

«...δεν ήτο δυνατόν να μην επιδιώξη η επιτροπή και την κατάργησιν του δουλικού και ελεεινού συστήματος της υποδουλώσεως του πολιτικού φρονήματος των κατοίκων δια της δίκην αγέλης εις τα ιστορικά εκλογικά μ π ο υ λ ο ύ κ ι α μεταβάσεως των εκλογέων εις τον τόπον της ψηφοφορίας εν ταις βουλευτικαίς και δημοτικαίς εκλογαίς συρομένων όπισθεν των κομματαρχών δια παντοίων εκβιάσεων. Προς επίτευξιν δε τούτου εκηρύξαμεν δημοσία εις τους κατοίκους επευφημούοντας εν τω ακούσματι ότι εις το μέλλον ελύθησαν τα δεσμά της πολιτικής δουλείας και έκαστος είναι ελεύθερος να μεταβαίνει μόνος του ή οπωσδήποτε θέλει, άνευ όμως της συνοδείας των διαφόρων κομματαρχών, συνυποσχεθέντων την αποχήν ταύτην εις τον τόπον της ψηφοφορίας προς ενάσκησιν του ιερού τούτου προνομίου...»⁴¹

Η εκπολιτιστική δράση της Επιτροπής επεκτάθηκε στις παντός είδους παθογένειες έτσι προσπάθησε να εμπνεύσει «εις τους κατοίκους τον **σεβασμόν και την υποταγήν εις τα κελεύσματα της πολιτείας** και τους εκτελεστάς των νόμων του Κράτους, έχουσα όμως υπ' όψιν της ότι ο **πολίτης** πλην των **καθηκόντων** τούτων, έχει και **δικαιώματα**»⁴².

Από τις λέξεις που επισημαίνονται γίνεται ξεκάθαρο ότι η επιτροπή δεν στέκεται απέναντι στο κράτος αλλά σπεύδει υποστηρικτικά προς αυτό και θέτει κριτικά το ζήτημα της ορθής διοίκησης στα πλαίσια των καθηκόντων και των δικαιωμάτων των πολιτών.

Μεγάλη μέριμνα κατέβαλε για τον περιορισμό των ιδιωτικών διαφορών αναλαμβάνοντας διαιτητικό ρόλο στις μεταξύ τους έριδες και φρόντισε υπέρ της διαπαιδαγώγησης και ηθικής ανάπτυξης των κατοίκων, προσπάθησε δε και πέτυχε την κατάργηση του *βάρβαρου εθίμου* της οπλοφορίας. Γεγονός που διαφοροποιεί την Βαμβακού από πολλά άλλα μέρη της Ελλάδος την ίδια περίοδο.

⁴⁰ Λογοδοσία του Δ' έτους 1901-1902, σ. 14

⁴¹ Ibid. σσ. 14-15

⁴² Ibid.

1.5 Οικονομική λειτουργία

Η οικονομική λειτουργία της Βαμβακούς στηρίχθηκε στην κτηνοτροφία και την αγροτική παραγωγή, που αποτελούσαν τις κύριες ασχολίες των κατοίκων καθώς και στην μετανάστευση που συνοδεύτηκε με την εισροή εμβασμάτων αναμοχλεύοντας την οικονομική δυναμική του ορεινού αυτού τόπου.

Η αγροτική παραγωγή αναπτύχθηκε κυρίως με κηπευτικά και καλλιέργειες με κερασιές, καρυδιές, καστανιές αλλά και σπαρτά. Επιστρέφοντας, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}, η γεωργία και ιδίως τα μέσα και οι τρόποι παραγωγής περιορίζονταν στην παραδοσιακή, σχεδόν απαρχαιωμένη μορφή καλλιέργειας, γεγονός που προσέφερε μειωμένη παραγωγή και αποδοτικότητα, υπογραμμίζοντας τις δυσχέρειες της βιωτής και ενισχύοντας την μετανάστευση. Τα ίδια δεδομένα ισχύουν και για την κτηνοτροφία, η οποία μαστιζόταν από την αναρχία και αλληλεπιδρούσε αρνητικά με τη γεωργία, καθώς οι αναφορές για καταστροφές στη γεωργική παραγωγή από την άναρχη κτηνοτροφία είναι παρούσες σε όλες σχεδόν τις λογοδοσίες. Στα προβλήματα της οικονομικής λειτουργίας προστίθενται το ορεινό της γεωγραφίας της Βαμβακούς και όλο το οικολογικό πλαίσιο ύπαρξης των κατοίκων της, δεδομένου ότι το χιόνι, το χαλάζι και τα άνυδρα καλοκαίρια επιβάρυναν τη διαβίωσή τους. Οι περιγραφές της Επιτροπής στις ετήσιες λογοδοσίες του Κοινού καταμαρτυρούν την κατάσταση ως έναν αγώνα επιβίωσης.

Στα πλαίσια, λοιπόν, των ενεργειών της κοινοτικής επιτροπής για την στήριξη της οικονομίας δαπανήθηκαν για την κτηνοτροφία και την γεωργία περίπου 9000 δρχ. σε παραγγελίες καινούριων δέντρων όπως κερασιές, αχλαδιές, καστανιές κ.α., σε αμοιβές γεωπόνων για τις καλλιέργειες και σε διορισμούς φυλάκων για τη προστασία των κτημάτων *εξ ου ανεδάρρησαν οι ιδιοκτήμονες και μετά μεγαλειτέρας προθυμίας επιδώθηκαν εις την καλλιέργειαν της πλουτοπαραγωγού γεωργίας και δενδροκομίας*⁴³. Προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της παραγωγής έγιναν παραγγελίες και δοκιμές χημικών λιπασμάτων, *ων μέγιστην ανάγκην έχει το άγονον και εξαντληθέν έδαφος της Βαμβακούς*⁴⁴. Στην εισαγωγή της χρήσης των χημικών λιπασμάτων στηρίχθηκαν οι ελπίδες του πληθυσμού για καλύτερη και μεγαλύτερη παραγωγή που θα εξασφάλιζε αυτάρκεια και εμπορικές δυνατότητες, γεγονός που στη συνέχεια θα βοηθούσε την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής και τον περιορισμό των μεταναστεύσεων.

Η Επιτροπή καθ' όλη τη διάρκεια της λειτουργίας της μεριμνούσε για την γεωργία και την κτηνοτροφία, θεωρώντας ότι η εξέλιξη των μέσων θα αποτελούσε την μοναδική πραγματιστική λύση στην οικονομική δυστοκία και τα επακόλουθά της.

⁴³ Λογοδοσία του Β' έτους 1899-1900, σ. 14

⁴⁴ Λογοδοσία του Γ' έτους 1900-1901, σ. 13

Στο πλαίσιο αυτής της λογικής, οργάνωσε και προστάτευσε την κτηνοτροφία και τις καλλιέργειες, θέτοντας κανόνες λειτουργίας και δημιουργώντας χώρους αποκλειστικής βοσκής.

Στην ίδια κατεύθυνση λειτουργώντας η Κοινοτική Επιτροπή οργάνωσε συγκεντρώσεις όπου ενημερωνόταν ο πληθυσμός για την τεχνική του *εγκεντρισμού* (κέντρωμα) των άγριων δέντρων. Παράλληλα έκανε παραγγελίες εκλεκτών ποικιλιών όπως *μηλεών Βόλου, κερασεών Κηφισιάς κ.α.* και φρόντισε για την φύλαξη των κτημάτων διορίζοντας αγροφύλακες⁴⁵. Η επικοινωνία της Επιτροπής με τη Γεωργική Εταιρεία προσέφερε ενημέρωση σχετικά με τους περισσότερους σύγχρονους τρόπους παραγωγής ενώ παράλληλα με την αρωγή των παραπάνω φορέων οργανώθηκε πρόγραμμα αναδάσωσης με οπωροφόρα δένδρα, όπου συμμετείχαν και οι μαθητές του δημοτικού σχολείου και οι μαθήτριες παρθεναγωγείου μαζί με τους ενήλικες κατοίκους⁴⁶.

Τέλος, λόγω των άσχημων καιρικών συνθηκών που δεν ήταν σπάνιες για την ορεινή τοποθεσία της Βαμβακούς, αλλά και άλλων παραγόντων όπως λόγου χάρη ήταν οι επιδρομές ακρίδας, η Επιτροπή ανέλαβε τη δημιουργία Ταμείου αποζημιώσεων μετά από γενική απαίτηση των κατοίκων, οι περισσότεροι εκ των οποίων και συνεισέφεραν πάγια ποσά για την δημιουργία αποθεματικού. Ο σκοπός του ειδικού αυτού Ταμείου ήταν η αποζημίωση, μετά από εκτίμηση ειδικών σε περιπτώσεις φυσικών καταστροφών αλλά και ζημιών *υπό κακούργου χειρός μη ανακαλυφθείσης παντός κατοίκου Βαμβακούς* για δένδρα ή ζώα⁴⁷.

Πέρα από την αγροκτηνοτροφία δεν υπάρχουν πληροφορίες για άλλες ασχολίες των κατοίκων. Ωστόσο από τις λογοδοσίες προκύπτουν στοιχεία για την ύπαρξη γιατρών και δασκάλων από τη Βαμβακού που περιστασιακά υπηρετούσαν ή εθελοντικά προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στο χωριό. Μαρτυρείται, επίσης, η λειτουργία δύο παντοπωλείων. Από το ένα δε, σώζεται το κατάστιχο που αποτελεί πλούσια πηγή για την ποικιλία των προϊόντων και τις καταναλωτικές συνήθειες των κατοίκων⁴⁸. Από το εν λόγω κατάστιχο προκύπτει ότι η συνολική κατανάλωση των κατοίκων την περίοδο 1904-1905 αντιστοιχεί σε πάνω από 14.500 δρχ. ενώ τα συνηθέστερα προϊόντα είναι το κρασί, η ζάχαρη, τα σπύρτα κ.α. Με μικρή συχνότητα εμφανίζεται το κρέας, τα μακαρόνια και ο μπακαλιάρος, άλλα προϊόντα είναι το *μπαρούτι*, τα *σκάγια*, το *σκοινί* κ.α.

Την εποχή (1906) που ο ακαδημαϊκός Φαίδων Κουκουλές, υπηρετεί στη Βαμβακού ως Σχολάρχης και του ανατέθηκε από την Επιτροπή η συγγραφή της *Ιστορίας της Βαμβακούς* αναφέρει⁴⁹:

⁴⁵ Λογοδοσία του Ι' έτους, 1907-1908, σ. 13

⁴⁶ Λογοδοσία του Ε' έτους, σ. 13

⁴⁷ Λογοδοσία του Ι' έτους, σ. 15

⁴⁸ Κατάστιχο Παντοπώλη (Βαμβακού), Γ.Α.Κ. Ν. Λακωνίας

⁴⁹ Ορ. Cit., Κουκουλές, Φ., σ. Θ'

«Νυν η κτηνοτροφία καταπληκτικώς ηλαττώθη ένεκα της αθρόας εις Αμερικήν μεταναστεύσεως και οι κάτοικοι ως κύριον εισόδημα πλην των κασάνων, μήλων και σιτηρών έχουσι τον Οινουντιάδην εκείνον οίνον...»

Η Βαμβακού λοιπόν, είναι ένας τόπος ορεινός με απόσταση από τα εγγύτερα αστικά κέντρα, τη Σπάρτη και την Τρίπολη, με τα οποία η σύνδεση γινόταν με μονοπάτια παρά με δρόμους ενώ η επικοινωνία διευκολύνθηκε με την εγκατάσταση ταχυδρομείου το 1900 και τηλεφώνου τον Ιούνιο του 1910⁵⁰.

1. 6 Απολογισμός της κοινοτικής λειτουργίας

Κρίσιμο στοιχείο στην αποτίμηση της λειτουργίας του κοινοτικού μοντέλου της Βαμβακούς είναι η απουσία νομικών καταναγκασμών στην αποδοχή του ρόλου του κοινού και στην εφαρμογή των αποφάσεων των πληρεξουσίων και της εκτελεστικής επιτροπής.

...Παν δε ό,τι εγένετο...στηρίζεται επί μόνης της ομονοίας και αγάπης, δι' ων συνεδέθησαν άπαντα τα μέλη όπως αποκρούσωσι τον προβαλόντα κίνδυνον...

Πρόκειται για ένα εγχείρημα που δημιουργήθηκε και υλοποιήθηκε βάσει ενός 'κοινωνικού συμβολαίου' και διατηρήθηκε με τη *θαυμαστή ομόνοια* που επέδειξαν οι συμβαλλόμενοι. Η πορεία προς τη δημιουργία δεν ήταν εύκολη, χρειάστηκαν τουλάχιστον 10 χρόνια προσπαθειών, από το 1888 όπου έγινε η πρώτη προσπάθεια έως το 1898 που τελικώς ευδοκίμησε. Μετά την πρώτη τριετία της λειτουργίας της, η εκτελεστική επιτροπή προχώρησε στην αναθεώρηση του καταστατικού και του πληρεξουσίου συμβολαίου καθώς κρίθηκαν εν πολλοίς πλημμελή. Έτσι, την 6^η Αυγούστου 1901, *υφ' απάντων σχεδόν των εδώ διαμενόντων συμπολιτών ημών τελειότερον εγένετο νέον πληρεξούσιον συμβόλαιον*⁵¹ και το νέο καταστατικό που προέκυψε, εγκρίθηκε με βασιλικό διάταγμα υπό τον τίτλο «Ένωσις των πληρεξουσίων της κοινότητος Βαμβακούς». Η Ένωση πλέον ήταν ένα αναγνωρισμένο νομικό πρόσωπο κατά την σύγχρονη ορολογία, που αλληλεπιδρούσε με τα άλλα θεσμικά πρόσωπα όπως τη νομαρχία, τα υπουργεία και τους οργανισμούς του Κράτους.

Στη Βαμβακού η Ένωση των πληρεξουσίων αλλά και η πενταμελής εκτελεστική επιτροπή διαχειρίζονταν τα πάντα σχετικά με τις ανάγκες του τόπου γεγονός που με τα ως τώρα δεδομένα δεν έτυχε αμφισβήτησης. Στη διάρκεια της δράσης του, ωστόσο, δεν έλειψε και η κριτική για τη δαπανηρή κατασκευή της κεντρικής εκκλησίας, που προκάλεσε και την εξάντληση του κοινοτικού ταμείου.

Οι δυσκολίες ξεπεράστηκαν και η δράση του κοινού χαρακτηρίζεται *επωφελής*, δημιουργώντας το πολιτικό περιβάλλον για την αντίσταση στην ηθική

⁵⁰ Λογοδοσία του ΙΒ' έτους, σ. 18

⁵¹ Λογοδοσία του Γ' έτους, σ. 14

απαξία και την οικονομική δυσπραγία.

Η νομική αναγνώριση του Κοινού με Βασιλικό Διάταγμα δε συνοδεύτηκε από νομικές ή οικονομικές επιδαψιλεύσεις, αποτελούσε ωστόσο μια επιπλέον *de jure* αναγνώριση μιας κοινωνικής συσπείρωσης που υπήρχε *de facto*, εφόσον διέθετε κοινωνική νομιμοποίηση *υφ' απάντων σχεδόν των εδώ διαμενόντων συμπολιτών*.

«Διακρίνονται οι επάλληλοι ομόκεντροι κύκλοι του κοινωνικού σχηματισμού, αλλά και οι τάσεις για τη διπλή ένταξη και νομιμοποίηση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Η σύγχρονη πολιτική λειτουργία της τοπικής αυτοδιοίκησης την τοποθετεί στον μηχανισμό του κράτους. Αντλεί δύναμη και νομιμότητα απ' αυτό. Την ίδια στιγμή, υποτάσσεται σ' αυτό και οφείλει να εφαρμόζει την πολιτική του, προκειμένου να διασφαλίζεται ο συντονισμός και η επικοινωνία των κοινωνικών συνόλων. Πράγματι, η τοπική Αυτοδιοίκηση εντάσσεται στην οργανωμένη τοπική κοινωνία, αλλά και στην ευρύτερη κρατική οργάνωση. Παράλληλα αντλεί νομιμότητα και από τις δύο»⁵².

«Κατά κανόνα, οι όποιες κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες στο τοπικό επίπεδο γεννώνται και αναπτύσσονται στο πλαίσιο μια καθοριστικής οικειότητας. Δηλαδή, η τοπική κοινωνία, συχνά αποκλίνοντας ως προς ή και συγκρουόμενη με υπερτοπικούς καταναγκασμούς (οικονομικού, πολιτικο-κομματικού ή διοικητικού χαρακτήρα), τοποθετείται απέναντι στα ζητήματα που την αφορούν και απέναντι στα πρόσωπα που φιλοδοξούν να αντιπροσωπεύσουν τη βούλησή της με τρόπο και με κριτήρια, όπου ενσαρκώνεται το καίριο γεγονός ότι στα πλαίσια του τοπικού βίου, όλοι γνωρίζουν πρόσωπα, ονόματα και πράγματα. Δηλαδή, η τοπική κοινωνία αποτελεί πρωταρχικά κοινότητα βίου κι όχι απλά οργανωτική μονάδα»⁵³.

Το Κοινό λοιπόν, αποτέλεσε έναν φάρο ελπίδας στην κρίσιμη δεκαετία των αρχών του 20^{ου} αιώνα, γεγονός που δημιούργησε ένα ρεύμα δημιουργίας κοινοτήτων στο πρότυπο της Βαμβακούς σε άλλες περιοχές της χώρας όπως γίνεται γνωστό μέσα από τις λογοδοσίες. Σταχυολογώντας μερικές από αυτές, πρόκειται για τις κοινότητες Κορωπίου, Βραχνείων (Αχαΐα), Ηρακλείου, Σκάλας (Λακωνία), Θεολόγου (Λακωνία) Κοκκωνίου (Κορινθία) κ.α. Συνολικά, «600 άλλα χωριά της Ελλάδος εξήτησαν οδηγίας από την Βαμβακού και έκαναν και εκείνα επιτροπές σαν την ιδικήν μας και αι επιτροπαί των εκείναι βαθμηδόν μετέβαλον τα περισσότερα εις ευρωπαϊκά χωριά»⁵⁴.

Το Κοινό των Βαμβακικών σταματάει τη δράση του στις 23 Μαρτίου του 1914 έχοντας προσφέρει στη Βαμβακού συνεχή και αδιάκοπη εκπαίδευση, οργανωμένη κτηνοτροφία, βελτιωμένη δενδροκομία, σύγχρονη γεωργία, ηθική βελτίωση με το διαιτητικό ρόλο που ανέλαβε στις ιδιωτικές διαφορές, ταχυδρομική και τηλεφωνική σύνδεση και εκλογική ελευθερία. Ο νόμος ΔΝΖ' του 1912 περί δήμων και κοινοτήτων εισήγαγε στη χώρα το κοινοτικό σύστημα, όπου όπως πίστευαν οι πληρεξούσιοι θα έδινε τα νομικά και θεσμικά όπλα για την

⁵² Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Η ελληνική τοπική αυτοδιοίκηση (κοινότητα βίου – κράτος – πολιτική)*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1999. σ. 39

⁵³ Ibid. σσ. 34-35

⁵⁴ Op. Cit.. Σταυρόπουλος, Ν. σ. 175

εναργέστερη λειτουργία του κοινοτισμού.

Η επαναστατική δυναμική που συνόδευσε την άφιξη του Ελ. Βενιζέλου δεν ήταν δυνατό να μην αποτυπωθεί στην αυτοδιοικητική του πολιτική που επιπλέον θα αποτελούσε όργανο επίλυσης των αδιεξόδων. Τη ρύθμιση των ζητημάτων της αυτοδιοίκησης ανέλαβε να υλοποιήσει ο νόμος ΔΝΖ', εισάγοντας μεταξύ άλλων και τη νομική θεσμοθέτηση της κοινοτικής βαθμίδας για πρώτη φορά στα πλαίσια του Ελληνικού Κράτους. Το πρότυπο της κοινοτικής βαθμίδας αποτέλεσε το οργανωτικό σχήμα του «Κοινού των Βαμβακιτών» κατά δήλωση του Ελευθερίου Βενιζέλου⁵⁵.

«Ο Ελ. Βενιζέλος – γνώστης της Αγγλικής πολιτικής στην οργάνωση και λειτουργία της τοπικής κοινωνίας – αντιλαμβανόταν τις κοινότητες ως ένα βασικό στοιχείο της δημοκρατικής ολοκλήρωσης. Οραματιζόταν την ευρεία συμμετοχή του λαού στη διαχείριση των κοινών και αντιλαμβανόταν κατ' επέκταση ότι το κοινοτικό σύστημα δεν θα μπορούσε να αντέξει στην πίεση του κυβερνητικού συγκεντρωτισμού χωρίς την ανάπτυξη τοπικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής»⁵⁶. Ωστόσο, η μεταρρυθμιστική προσπάθεια της αυτοδιοίκησης παγιδεύτηκε στο συγκεντρωτικό κράτος που τελικώς δεν εξυπηρέτησε ούτε την κοινωνία ούτε τη διοίκηση. Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης στο «Βαρδιάνος στα Σπόρκια» του 1893 διαπιστώνει ότι «...το πλείστον κακόν οφείλεται αναντιρρήτως εις την ανικανότητα της ελληνικής διοικήσεως. Θα έλεγε τις, ότι η χώρα αύτη ηλευθερώθη επίτηδες, διά να αποδειχθή, ότι δεν ήτο ικανή προς αυτοδιοίκησιν».

Κοντολογίς, ο παραδοσιακός κοινοτισμός της Τουρκοκρατίας καταργείται στα πλαίσια του εθνικού κράτους και «επανεπινοείται» με νεωτερικούς όρους στη Βαμβακού το 1898 υπό την καθοδήγηση επιστημόνων, εμπόρων και βιομηχάνων. Η επιρροή που ασκεί το μοντέλο λειτουργίας της κοινότητας είναι τέτοια που την αναδεικνύει σε πρότυπο κοινοτικής διοίκησης και εισάγεται θεσμικά με τον νόμο ΔΝΖ' του 1912 σε όλη τη χώρα.

⁵⁵ Ορ. Cit.. Σταυρόπουλος, Ν. σσ. 168 - 169

⁵⁶ Ορ. Cit.. Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Η Ελληνική τοπική αυτοδιοίκηση*. σ. 75

2. Δημογραφική Εξέλιξη - Δημογραφικά δεδομένα

Κρίσιμο μέγεθος για την μελέτη ενός τόπου αποτελεί ο πληθυσμός, τον οποίο πρέπει να θεωρούμε σαν τον απόλυτο υλικό όρο ύπαρξης της κοινωνίας και της ιστορίας⁵⁷. Η δημογραφική προσέγγιση μας επιτρέπει να γνωρίσουμε τον πληθυσμό, τις κοινωνικές δομές, την οικονομική δραστηριότητα και τις νοοτροπίες που αναπτύσσονται και βιώνονται τόσο στην καθημερινή ζωή όσο και στη μακρά τους διάρκεια⁵⁸.

Οι πίνακες 2 & 3 που ακολουθούν μας πληροφορούν για τον πληθυσμό της Βαμβακούς σε σύγκριση με τον συνολικό πληθυσμό του δήμου στον οποίο άνηκε. Πρόκειται για το πρώτο ή δεύτερο σε μέγεθος – ανάλογα με την εποχή - πληθυσμιακά χωριό του δήμου καθ' όλη την διάρκεια της περιόδου που μελετάται. Ο πίνακας 2 και τα στοιχεία για τα έτη 1700, 1829-1830 και 1853 μας επιτρέπουν να εξετάσουμε το μέσο μέγεθος της οικογένειας. Από έρευνες σχετικές με το μέγεθος της οικογένειας έχει προκύψει ότι στις αρχές του 18^{ου} αιώνα η πελοποννησιακή οικογένεια ήταν ολιγομελής⁵⁹. Συγκεκριμένα και με βάση τα στοιχεία του πίνακα 2, το 1700 το μέσο μέγεθος της οικογένειας στη Βαμβακού είναι 2,98, ενώ το ίδιο μέγεθος στο territorio Crisaffa – στο οποίο άνηκε η Βαμβακού – είναι 3,5, η μικρότερη τιμή σε σύγκριση με την υπόλοιπη Πελοπόννησο⁶⁰. Στην απογραφή του 1829 – 1830 το μέγεθος της οικογένειας αντιστοιχεί σε 4,64 για τη Βαμβακού και σε 4,71 για την επαρχία Λακεδαίμονος, το 1832⁶¹. Τέλος, σύμφωνα με την απογραφή του 1853 το μέγεθος της οικογένειας αντιστοιχεί σε 6,05 για τη Βαμβακού, ενώ σε επίπεδο δήμου φτάνει στα 4,87 άτομα.

⁵⁷ Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Ιστορική δημογραφία. Από τις δημογραφικές διαδικασίες στις συλλογικές νοοτροπίες και συμπεριφορές*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1998. σ. 14

⁵⁸ Ibid., σ. 15

⁵⁹ Παναγιωτόπουλος, Β. *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου. 13^{ος} – 18^{ος} αιώνες*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδας, 1985. σσ. 203 - 206

⁶⁰ Ibid

⁶¹ Σταθοπούλου, Δ. *Εξέλιξη πληθυσμού στη Λακωνία και νοοτροπίες κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα (1850 – 1900)*. Αθήνα: Διδακτορική Διατριβή, 2006. σ. 292

Πίνακας 2: Πληθυσμός Βαμβακούς 1853 – 1935

Έτος	Πληθυσμός	Παρατηρήσεις
1613/1614*	129	φορολογητέος πληθυσμός
1700**	254	85 οικογένειες
1829-1830	915	197 οικογένειες
1853	1345	222 οικογένειες
1879	1107	
1889	1115	
1896	1099	
1907	906	
1920	649	
1935	507	

Πηγές: ΕΛ. ΣΤΑΤ. / Χουλιάρáκης, Μ. *Γεωγραφική, Διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος, 1821 – 1971*. Τ. Α' & Β'. Αθήναι: ΕΚΚΕ, 1974./ *Balta, E. *Venetians and Ottomans in the Southeast Peloponnese (15th – 18th century)*./ ** Παναγιωτόπουλος, Β. *Πληθυσμός και οικισμοί της Πελοποννήσου 13^{ος} – 18^{ος} αιώνας*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 1985

Πίνακας 3: Πληθυσμός Δ. Οινούντος 1848 – 1906

Έτος	Πληθυσμός
1848	5000
1849	5099
1850	5216
1851	5318
1852	5430
1853	5263
1854	5319
1855	5371
1856	5031
1861	4928
1870	5027
1879	5433
1889	5742
1896	5809
1906	5168

Πηγή: Χουλιάρáκης, Μ. Γεωγραφική, Διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος, 1821 – 1971. Τ. Α' & Β'. Αθήναι: ΕΚΚΕ, 1974.

Η μείωση του πληθυσμού από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα αποδίδεται σε εξωγενείς παράγοντες, καθώς η ύπαρξη της Κοινοτικής Επιτροπής έδρασε ευεργετικά ως προς τον εκσυγχρονισμό των δομών, της οικονομίας και της εκπαίδευσης ενώ άσκησε ανασταλτικό ρόλο στην μεταναστευτική πρακτική, προσωρινά βεβαίως, όπως υποδηλώνει το αποτέλεσμα. Η από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα εξελισσόμενη μετανάστευση – εσωτερική και υπερπόντια– εκφράζεται με την συνεχή μείωση του πληθυσμού, η οποία έχει αντίκτυπο στη γενικότερη πτωτική δημογραφική λειτουργία του, όπως μας μαρτυρούν οι ληξιαρχικές εγγραφές γάμων και γεννήσεων για τα οποία διαθέτουμε πληροφορίες.

2.2 Γάμοι

Θεμελιώδες μέγεθος για την δημογραφική και νοοτροπική διάσταση του πληθυσμού αποτελεί η *γαμνηλιότητα*, η οποία δημιουργεί στους παραδοσιακούς πληθυσμούς και την κύρια θεσμική – κοινωνική συνθήκη για την *γεννητικότητα*, την ανανέωση δηλαδή του πληθυσμού⁶².

Σε ότι αφορά τους γάμους τα δεδομένα που διαθέτουμε από το αρχείο της Μητρόπολης Μονεμβασίας και Σπάρτης αναφέρονται σε ένα χρονικό ανάπτυγμα σχεδόν μισού αιώνα και συγκεκριμένα από το 1914 έως και το 1954. Οι διακυμάνσεις στη συχνότητα τέλεσης των γάμων που παρατηρούνται μπορούν να αναζητηθούν στα δεδομένα της τοπικής ιστορίας. Κυρίως όμως θα πρέπει να αναζητηθούν στην μετανάστευση – η οποία κατευθύνει σχεδόν αποκλειστικά την πορεία του τόπου. Σε αυτήν πρέπει να προστεθούν τα γεγονότα που επηρέασαν συλλήβδην τον ελληνικό χώρο, όπως οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, ο Α΄ και ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η Κατοχή και ο Εμφύλιος.

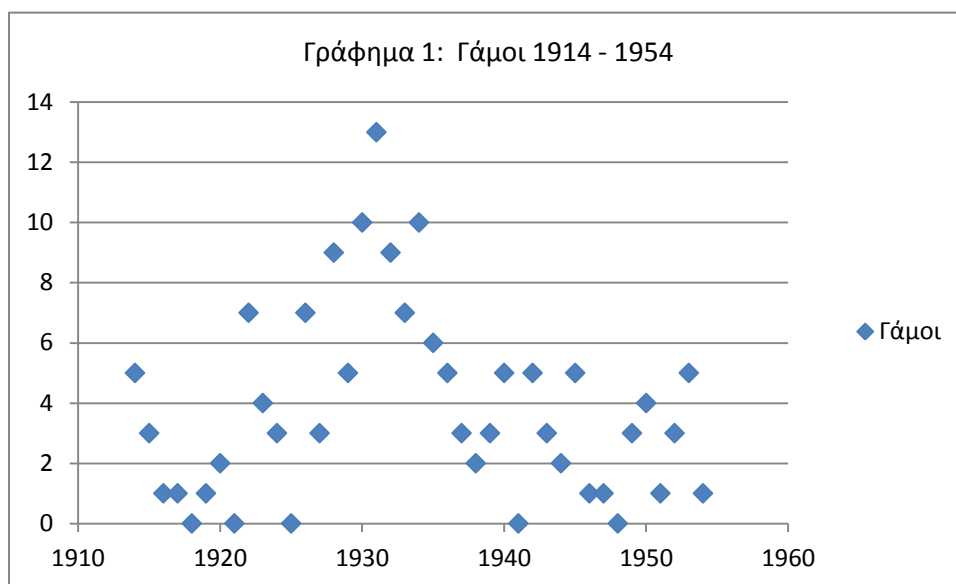
Σύμφωνα με τους πίνακες 4,5,6 και τα γραφήματα 1,2 και 3 που ακολουθούν παρατηρούμε ότι:

- Μεγαλύτερη συχνότητα γάμων παρουσιάζουν τα έτη 1930 – 1934 που κυμαίνονται από 10 έως 13 ετησίως ενώ μικρότερη ή μηδενική συναντάται σε πολλά διάσπαρτα έτη.
- Αναλυτικότερα, η μέση ηλικία κατά την τέλεση του γάμου, για τους μεν άνδρες βρίσκεται μεταξύ 25 – 30 ετών, με τάση να αυξάνεται. Στις δε γυναίκες, από 20 – 25 με αυξητικές τάσεις επίσης. Στις αγροτικές κοινωνίες, όπου οι καταναγκασμοί (πχ. συνοικέσιο/προξενιό) του γάμου είναι εντονότεροι⁶³, η ηλικία γάμου για τις γυναίκες είναι περισσότερο νεαρή ενώ για τους άνδρες, ωριμότερη.
- Οι νεαροί γάμοι καθώς και η σχεδόν αποκλειστική επιλογή του συζύγου στα όρια του δήμου, αποτελούν χαρακτηριστικά του *παραδοσιακού πληθυσμού*. Η γεωγραφική εξωγαμία, δηλαδή η επιλογή συζύγου από άλλη περιοχή ή δημο, είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Πρόκειται για 17 γάμους στο σύνολο των 158 (10,8%) εκ των οποίων οι 15 αφορούν άντρες, που έχουν ως τόπο καταγωγής άλλες περιοχές του νομού Λακωνίας ή των όμορων δήμων της Αρκαδίας. Σημειώθηκαν και 2 περιπτώσεις γυναικών, με πιο ακραία εξωγαμία όπως είναι εκείνη η περίπτωση γυναίκας με καταγωγή από τη Σμύρνη που παντρεύτηκε στη Βαμβακού το 1931.
- Τέλος, μια ακόμη ατέλεια του αρχειακού υλικού αφορά την απουσία πληροφοριών για τους επαναληπτικούς γάμους, που μας στερεί τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε την εξακολούθηση της αναπαραγωγικής διαδικασίας στο πλαίσιο της οικογένειας.

⁶² Ορ. cit.. Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Ιστορική δημογραφία*. σ. 79

⁶³ Σταθόπουλου, Δ. *Εξέλιξη πληθυσμού στη Λακωνία και νοοτροπίες κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα (1850 – 1900)*. Αθήνα: Διδακτορική Διατριβή, 2006. σ. 268

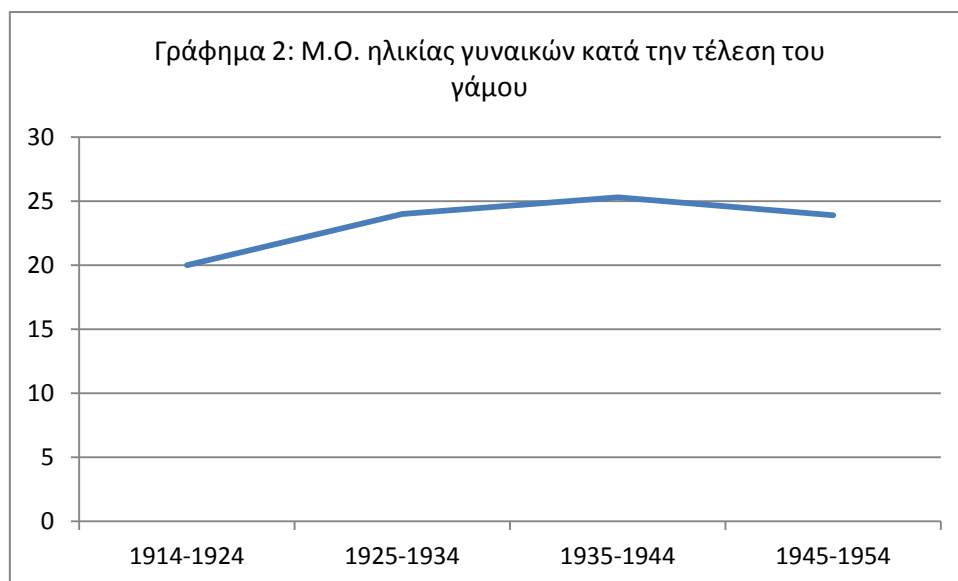
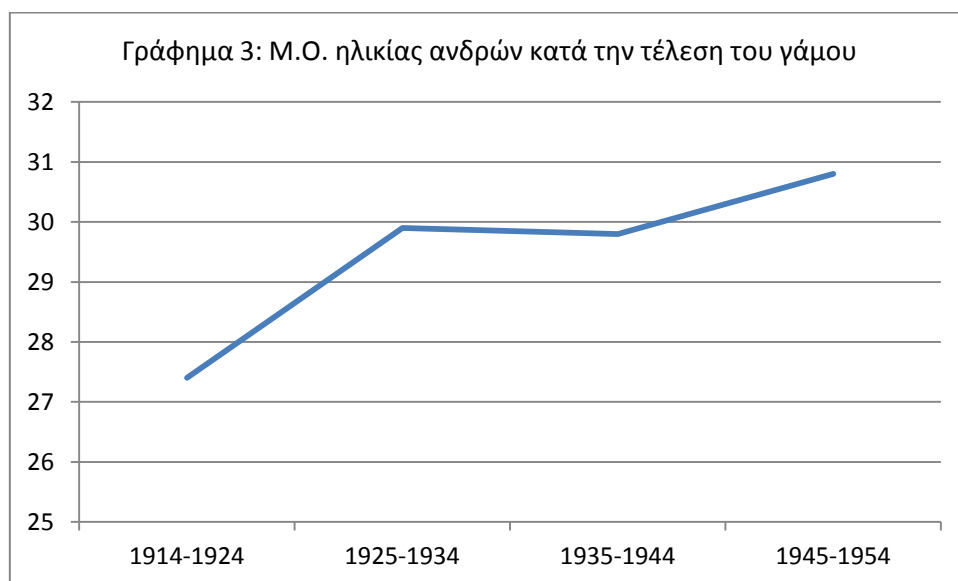
Πίνακας 4: Γάμοι 1914 – 1954			
Έτος	Γάμοι	Έτος	Γάμοι
1914	5	1935	6
1915	3	1936	5
1916	1	1937	3
1917	1	1938	2
1918	0	1939	3
1919	1	1940	5
1920	2	1941	0
1921	0	1942	5
1922	7	1943	3
1923	4	1944	2
1924	3	1945	5
1925	0	1946	1
1926	7	1947	1
1927	3	1948	0
1928	9	1949	3
1929	5	1950	4
1930	10	1951	1
1931	13	1952	3
1932	9	1953	5
1933	7	1954	1
1934	10	Σύνολο	158

Πίνακας 5 : Ηλικίες ανδρών, 1914 – 1954*						
	έως 17	18-29	30-39	40-49	50+	Μ.Ο. ηλικίας άνδρα
1914-1924	1	16	9	1	0	27,4
1925-1934	0	50	13	3	4	29,9
1935-1944	0	21	11	0	1	29,8
1945-1954	0	13	9	1	0	30,8
Σύνολο	1	100	42	5	5	

Πίνακας 6 : Ηλικίες γυναικών, 1914 – 1954*						
	έως 17	18-29	30-39	40-49	50+	Μ.Ο. ηλικίας γυναίκας
1914-1924	1	21	2	0	0	20
1925-1934	2	56	5	4	0	24
1935-1944	1	29	4	0	1	25,3
1945-1954	1	18	4	0	0	23,9
Σύνολο	5	124	15	4	1	

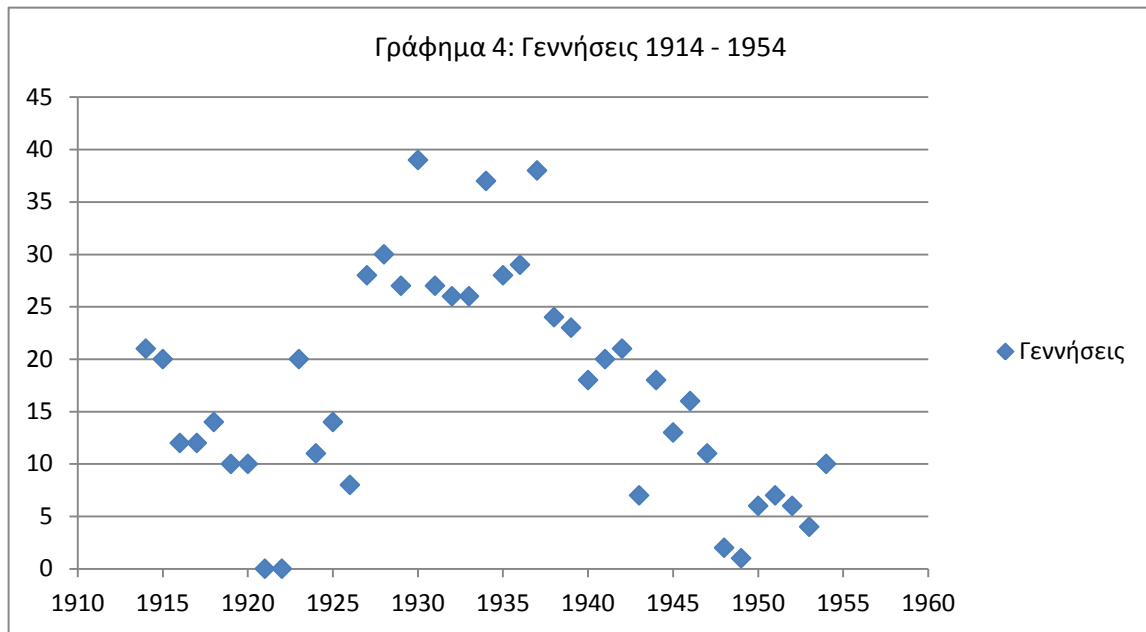
* Οι πράξεις γάμου στις οποίες αναγράφεται η ηλικία του άνδρα ανέρχονται στις 153, ενώ η ηλικία της γυναίκας αναγράφεται σε 149 πράξεις σε σύνολο 158.

2.3 Γεννήσεις - Βαπτίσεις

Η τεκνοποιία αποτελεί το κατεξοχήν μέσο της δημογραφικής ανανέωσης του πληθυσμού. Στα γραφήματα 1 & 4 παρατηρούμε αυτή τη συσχέτιση, όπου οι τάσεις είναι παράλληλες, αυξήσεις και μειώσεις παρουσιάζονται στα ίδια χρονικά πλαίσια και επηρεάζονται από τις ίδιες συνθήκες.

Πίνακας 7: Γεννήσεις 1914 - 1954			
Έτος	Γεννήσεις	Έτος	Γεννήσεις
1914	21	1935	28
1915	20	1936	29
1916	12	1937	38
1917	12	1938	24
1918	14	1939	23
1919	10	1940	18
1920	10	1941	20
1921	0	1942	21
1922	0	1943	7
1923	20	1944	18
1924	11	1945	13
1925	14	1946	16
1926	8	1947	11
1927	28	1948	2
1928	30	1949	1
1929	27	1950	6
1930	39	1951	7
1931	27	1952	6
1932	26	1953	4
1933	26	1954	10
1934	37	Σύνολο	694

Ο παραδοσιακός χαρακτήρας της κοινωνίας της Βαμβακούς δε χρειάζεται ειδική τεκμηρίωση. Η θεμελιώδης προβληματική της ιστορικοδημογραφικής προσέγγισης κινείται γύρω από την έννοια της *δημογραφικής μετάβασης*. Η μετάβαση από το δημογραφικό καθεστώς *παλαιού τύπου* στο καθεστώς *σύγχρονου τύπου* συνοδεύεται από την υποχρεωτική μείωση των δεικτών της θνησιμότητας και της γεννητικότητας και τον παράλληλο νοοτροπικό εκσυγχρονισμό του πληθυσμού. Το ανατολικό μοντέλο γαμηλιότητας απολήγει σε μοντέλο απογείωσης της γονιμότητας ενώ το δυτικό μοντέλο γαμηλιότητας απολήγει σε μοντέλο εγκράτειας – ελέγχου της γονιμότητας. Οι έντονοι ρυθμοί δημογραφικής λειτουργίας που χαρακτηρίζουν τους παραδοσιακούς πληθυσμούς συνοδεύονται από την παρουσία ισχυρών *αυτορρυθμιστικών μηχανισμών*⁶⁴, οι οποίοι απολήγουν στην δημιουργία μιας *ομοιόμορφης πυραμίδας ηλικιών* και στη σταθερότητα της σχέσης γεννήσεων/θανάτων. Τέλος, ένα τρίτο χαρακτηριστικό των πληθυσμών παλαιού τύπου είναι η *έντονη απαρτίωση των δημογραφικών στο σύνολο των κοινωνικών φαινομένων*⁶⁵, όπως παρουσιάζεται στις περιπτώσεις των πολεμικών περιόδων.

Στην περίπτωση της Βαμβακούς, η διαδικασία διαμόρφωσης του πληθυσμού και των δημογραφικών διαδικασιών επηρεάστηκε καταλυτικά από την πληθυσμιακή εκροή. Ως παραδοσιακή κοινωνία «παλαιού τύπου» διαθέτει τα χαρακτηριστικά του παραδοσιακού πληθυσμού που αντιστοιχούν στα ανατολικο-ευρωπαϊκά δημογραφικά μοντέλα. Ωστόσο, η ιστορική στιγμή που αναφερόμαστε είναι μια περίοδος αλλαγών και δημογραφικών μεταβάσεων. Μοιραία η μικροκοινωνία της Βαμβακούς, που μέσω των αποδήμων συναντά άλλα δημογραφικά πρότυπα και νοοτροπίες, επηρεάζεται από αυτά και εμφανίζει τάσεις μετασχηματισμού. Αυτές ωστόσο δεν λαμβάνουν τελεσίδικο χαρακτήρα καθώς επηρεάζονται από τη μετανάστευση που παραδοσιακά αποστερεί τον κοινωνικό ιστό από τα νεότερα τμήματα του. Οι νεανικοί γάμοι που συντελούνται και η τεκνοποιΐα στη συνέχεια έντελει οδηγούν στην δημογραφική μετάβαση. Ωστόσο, η

⁶⁴ Οπ. cit.. Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Ιστορική δημογραφία*. σ. 37

⁶⁵ Ibid

συνύπαρξη των παραδοσιακών δομών με τις τάσεις δημογραφικού εκσυγχρονισμού που παρατηρούνται στη Βαμβακού προαναγγέλουν το στάδιο της *δημογραφικής μετάβασης*⁶⁶ από έναν πληθυσμό παλαιού τύπου σε ένα σύγχρονο δημογραφικά πληθυσμό.

2.4 Ονοματολογία

Η μελέτη της ονοματοδοτικής συμπεριφοράς «αποτελεί σπουδαία πολιτιστική διάσταση, που μπορεί να προσμετρηθεί τόσο από το ρεπερτόριο όσο και από την επιλεκτική πόλωση στην επιλογή των ονομάτων. Τα ονόματα αντιπροσωπεύουν συμβολικό υλικό φορτισμένο και από τη φαντασία. Η επιλογή βαπτιστικού ονόματος εκφράζει ταυτόχρονα και μια κοινωνική πραγματικότητα και τις ιστορικές της ορίζουσες. Έτσι, κάθε όνομα εγκολπώνεται συγχρόνως ένα σύστημα αναφορών στο κοινό και οικογενειακό ιδίως παρελθόν, στις προσωπικές και συλλογικές φορτίσεις του παρόντος και τις αντίστοιχες προσδοκίες και αγωνίες ως προς το μέλλον»⁶⁷.

Στην ελληνική κοινωνία τα ανδρικά ονόματα έχουν εργαλειακό χαρακτήρα, η ονοματοδοσία των αρσενικών είναι διαδικασία *προσδιορισμού και επιβεβαίωσης της θρησκευτικής-πολιτισμικής-εθνικής και οικογενειακής ταυτότητας και συνέχειας*⁶⁸. Στη περίπτωση των γυναικών η ονοματοδοσία αποτελεί τεκμήριο μιας μεγαλύτερης ελευθερίας.

Η έμφυλη διάσταση της ονοματοδοσίας εμπεριέχει περισσότερους καταναγκασμούς για τα άρρενα τέκνα καθώς συνυφαίνεται εντονότερα με το οικογενειακό φαντασιακό. Στα κορίτσια χωρίς να καταργούνται τελείως οι καταναγκασμοί, η ονοματοδοτική συμπεριφορά είναι πιο ευρεία και χαλαρή εκφράζοντας αρκετές φορές ευχές και επιθυμίες.

Στην περίπτωση της Βαμβακούς, ο ονοματοδοτικός σκελετός του χωριού για τα ονόματα των αγοριών και των κοριτσιών έχει προέλευση μονολιθικά θρησκευτική. Ειδικότερα, το 69% των αγοριών και το 65% των κοριτσιών που γεννήθηκαν στη Βαμβακού έλαβαν ένα από τα κυρίαρχα ονόματα που εικονίζονται στους πίνακες 8, 9 & 10 που ακολουθούν. Αυτό εμφανίζεται λόγω της πόλωσης στην ονοματοδοτική συμπεριφορά που θεμελιώνεται από κυρίαρχα θρησκευτικά και πολιτιστικά πρότυπα καθιστώντας την ονοματοδοσία έναν δείκτη ευαίσθητο στις αξιακές διαστάσεις και στις νοοτροπικές συνέχειες.

⁶⁶ Ibid. σ. 119

⁶⁷ Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Αλεξανδρινές οικογένειες Χωρέμη – Μπενάκη – Σαλβάγου*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέρκυρα, 2004. σ. 212

⁶⁸ Ibid. σ. 212

Πίνακας 8: Κυρίαρχα αντρικά ονόματα		Πίνακας 9: Κυρίαρχα γυναικεία ονόματα	
Παναγιώτης	46	Μαρία	30
Γεώργιος	44	Ελένη	24
Χαράλαμπος	27	Βασιλική	16
Νικόλαος	25	Γεωργία	16
Ιωάννης	23	Παναγιώτα	15
Δημήτριος	19	Ιωάννα	12
Κωνσταντίνος	14	Αναστασία	12
Ανάργυρος	11	Δήμητρα	12
Ηλίας	10	Κωνσταντίνα	12
Πηγή: Ληξιαρχικά Βιβλία Ιεράς Μητρόπολης Μονεμβασίας και Σπάρτης		Αγγελική	11
		Αικατερίνη	10
		Πηγή: Ληξιαρχικά Βιβλία Ιεράς Μητρόπολης Μονεμβασίας και Σπάρτης	

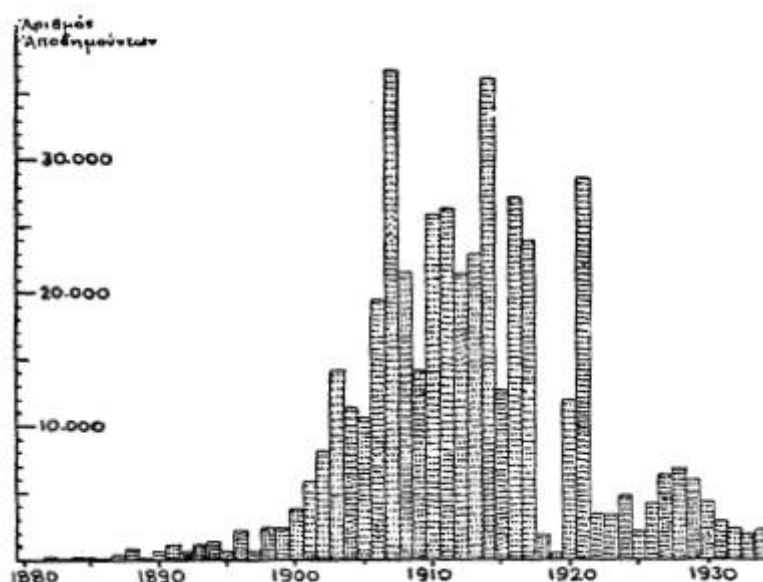
Πίνακας 10: Προέλευση ονομάτων			
	Θρησκευτικά	Ιστορικά	"Άλλα"
Ανδρικά Ονόματα	81%	15%	4%
Γυναικεία Ονόματα	75%	11%	14%

3. Μετανάστευση

Οι μετακινήσεις ελληνικών πληθυσμών από την δημιουργία του ελληνικού κράτους και εξής είναι αποτέλεσμα της αρρυθμίας στην πορεία συγκρότησης και διαχείρισης του κράτους. Στην μετανάστευση εμπίπτουν και οι εσωτερικές μετακινήσεις, οι οποίες είναι εξίσου σημαντικές και διαμόρφωσαν με αμεσότερο τρόπο την ελληνική οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα. Το φαινόμενο της μετοικεσίας εντός ή εκτός των ορίων του κράτους, πρέπει να εξεταστεί ως πρόβλημα, παράγωγο της οικονομικής και πολιτικής δυσλειτουργίας.

Οι μαζικές υπερπόντιες μεταναστεύσεις από το ελληνικό βασίλειο στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα αποτελούν μια φυγή με οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές αιτίες και προεκτάσεις.

Γράφημα 5: Μεταναστεύσεις προς τις ΗΠΑ 1880 - 1934

Πηγή: Βαλαώρας, Β. *Ο Ελληνισμός των Ηνωμένων Πολιτειών*. Αθήναι: 1937. σ. 13

Οι μετακινήσεις του ελληνικού πληθυσμού προς τις Ηνωμένες Πολιτείες πριν το 1890 κρίνονται ως ασήμαντες. Προϊόντος όμως του χρόνου και κυρίως μετά το 1900 το ρεύμα προς τις ΗΠΑ μεγαλώνει. Οι πληθυσμοί που μετανάστευσαν από την Ελλάδα προς τις ΗΠΑ την περίοδο 1900 - 1917 ξεπέρασαν τις 300.000 με ετήσιο μέσο αριθμό τους 20.000 ανθρώπους⁶⁹(Γράφημα 5). Τα ρεύματα της μετανάστευσης της εποχής να κατευθύνονται κυρίως προς τις ΗΠΑ αλλά και τα ήδη ανθηρά και κραταιά κέντρα με σημαντικό ελληνικό πληθυσμό στην Αίγυπτο, τη Μ. Ασία, τις παραδουνάβιες και ρωσικές χώρες.

«Είναι αφορμή οδύνης όταν αναλογισθή κανείς τούτο: ότι η μετανάστευσις,

⁶⁹ Βαλαώρας, Β. *Ο Ελληνισμός των Ηνωμένων Πολιτειών*. Αθήναι: 1937. σ. 12

η οποία ήρχισεν από την Επίδαυρον Λιμηράν και την Λακεδαίμονα και νέμεται σήμερον μέγα μέρος της Πελοποννήσου, εσυστηματοποιήθη και επτάθη ακριβώς όταν κατασκευάζοντο εις την Ελλάδα πυκνά και δαπανηρότατα δημόσια έργα»⁷⁰. Αυτήν την περίοδο, μετά το 1880 κυρίως, κατασκευάζονταν στο Ελληνικό Βασίλειο μεγάλα δημόσια έργα και παράλληλα βρίσκονταν στην Πελοπόννησο «μυριάδες ξένων εργατών, Ιταλοί, Μαυροβούνιοι, Γκέκηδες, Αρμένιοι, φεύγοντες τας αληθώς απόρους χώρας των, όπου το εργατικόν ημερομίσθιον δεν υπερβαίνει την δραχμήν, ενέσκηπταν εις την ιδικήν μας χώραν, δια να πορίζωνται ημερομίσθια πέντε και εξ δραχμών»⁷¹. Επιπλέον, οι κάτοικοι των περιοχών που καταδεικνύονται ως μεταναστευτικός πυρήνας, δεν αποτελούσαν ούτε τους φτωχότερους αλλά ούτε η γη τους ήταν αχάριστος, ωστόσο οι δομές και τα μέσα παραγωγής διατηρούσαν τον αγροτικό κόσμο καθηλωμένο.

«Πράγματι η Πολιτεία ημών καθυστέρησεν εις την παροχήν φωτός. Ούτε η αναγκαία εις τους γεωργικούς πληθυσμούς θεωρητική και πρακτική διδασκαλία προς βελτίωσιν των οικονομικών και των τεχνικών όρων της παραγωγής, κατά τας υπαγορεύσεις της επιστήμης εγένετο, ούτε τα αναγκαία δημόσια έργα προς επικουρίαν των γεωργικών πληθυσμών εξετελέσθησαν, ούτε έργα διευθετήσεως ποταμών και χειμάρρων, και έργα αρδεύσεως, και έργα αποξηράνσεως ελών και εξυγιάνσεως συνετελέσθησαν όσα απαιτούσιν αι ανάγκαι του τόπου, ούτε επιστημονική διδασκαλία εις την καλλιέργειαν της γης, την δενδροκομίαν, την οπωροκομίαν, την κηπουρικήν, και εις την κτηνοτροφίαν και γαλακτοκομίαν και πτηνοτροφίαν και μελισσοκομίαν και σηροτροφίαν εγένετο η αναγκαία και κατά τρόπον σκόπιμον και αποτελεσματικόν. Και η άγνοια του γεωργικού ημών κόσμου είνε τόση, ώστε μήτε την αποδεικνυόμενην επιζήμιον δια λόγους κλιματολογικούς καλλιέργειαν να αποφεύγωσιν, επί παραδείγματι δε να καλλιεργήται εις τίνα χωρία της Αττικής ο σίτος, μολονότι δεν αποδίδει ούτε το εν τέσσαρα! – διότι ούτε και το έδαφος της χώρας έχει μελετηθή.»⁷².

Το 1911 το Carnegie Institution of Washington απέστειλε στην Ελλάδα τον εμπειρογνώμονα Η. Ρ. Fairchild για να μελετήσει την ελληνική μετανάστευση⁷³. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Fairchild τα αίτια της μαζικής μετανάστευσης Ελλήνων προς τις Ηνωμένες Πολιτείες είναι καθαρώς οικονομικά⁷⁴, με τη διευκρίνιση ότι αυτή η οικονομική ανεπάρκεια η οποία προκαλεί τη μετανάστευση δεν είναι καρπός έλλειψης πόρων αλλά κακής διαχείρισης κ ανεπαρκούς αξιοποίησης των υπάρχοντων πόρων. Σκιαγραφώντας περεταίρω τα αίτια μετανάστευσης και σύμφωνα με τον καθηγητή Β. Βαλαώρα, μπορούμε να προσθέσουμε το γεγονός ότι το 1910 ο πληθυσμός πλησίαζε το ανώτατο όριο το οποίο μπορούσε να διατραφεί εντός των ορίων του κράτους⁷⁵. Ωστόσο, η αιτία αυτή δεν αρκεί για να δικαιολογήσει και το ποιοτικό και το ποσοτικό σκέλος της μετανάστευσης. Τέλος, για τον δημογράφο Β. Βαλαώρα σπουδαιότατο ρόλο στην παγίωση του μεταναστευτικού παροξυσμού των αρχών του αιώνα διαδραματίζει ο ψυχολογικός παράγοντας «διότι

⁷⁰ Λυκούδης, Εμμανουήλ Σ. *Οι Μετανάσται*. Εν Νέα Υόρκη: Πρόσκοπος, 1919. σ. 14

⁷¹ Ibid., σ. 14

⁷² Ρέπουλης, Ε. *Μελέτη μετά σχεδίου νόμου περί μεταναστεύσεως*. Αθήναι: 1912. σ.47.

⁷³ Op. Cit.. Βαλαώρας, Β. σ. 55

⁷⁴ Ibid

⁷⁵ Ibid. σ. 57

με τους επανακάμπτοντας πρώτους μετανάστες η φαντασία του Έλληνας διηγείρετο εις το έπακρον. Έβλεπεν ούτος μίαν θαυμαστήν υπερπόντιον χώραν, όπου τα όνειρα γίνονται πραγματικότητες, όπου μια σύγχρονος Κίρκη μετεμόρφωνε τον ασθενικόν τσοπάνην του βουνού εις ωραίον και αξιοπρεπή κύριον...»⁷⁶.

Οι κάτοικοι της Βαμβακούς εμφανίζονται ήδη από τα 1720 να σημειώνουν εσωτερική μετανάστευση και να έχουν *συστηματική αποικία* σε εγγύς πεδινότερες περιοχές⁷⁷. Προϊόντος του χρόνου οι κάτοικοι διεύρυναν την διασπορά τους σε πολλές διαφορετικές περιοχές και από τα στοιχεία των λογοδοσιών της επιτροπής προκύπτουν δεδομένα σχετικά με τον προσδιορισμό των διαδρομών (πίνακας 11).

Η μετανάστευση γενικώς και η νεανική ειδικότερα ήταν ένα από τα κύρια προβλήματα που κλήθηκε να αντιμετωπίσει το Κοινό. Αυτό γίνεται εμφανές άλλωστε από τις εκκλήσεις που απευθύνει η επιτροπή προς τους *απανταχού Βαμβακίτες* ώστε να μην καλούν τα παιδιά τους στο εξωτερικό πριν αυτά τελειώσουν το σχολείο. Οι πρώτες μεταναστεύσεις δεν μπορούν να προσδιοριστούν αλλά τα μέχρι τώρα στοιχεία για τους κατοίκους αποκαλύπτουν δύο τάσεις: την εσωτερική και την εξωτερική μετανάστευση. Η πρώτη έχει κατευθύνσεις προς τα πεδινότερα της Λακωνίας, τη γειτονική Αρκαδία και τη Γαστούνη με μόνιμο ή προσωρινό χαρακτήρα, καθώς και τον Πειραιά. Εκεί συναντούμε, επιπλέον, μια ακμαία ομάδα επιχειρηματιών από τη Βαμβακού και κυρίως *μυλωνάδες*, όπως τις οικογένειες Γεωργή, Κουμάνταρου και Νικολετόπουλου.

Η δεύτερη, η εξωτερική μετανάστευση κατευθύνεται στη Ρωσία, στη Νότια Αφρική και στην Αίγυπτο, όπου εκεί βρίσκεται μια ισχυρή και πολυπληθής ελληνική παροικία. Ενδεικτική περίπτωση αποτελούν οι αδελφοί Βούρβουλη, οι οποίοι ως Αιγυπτιώτες κοινώνησαν την *ευποιία* του Αιγυπτιώτη Ελληνισμού και τη μετέφεραν στην ιδιαίτερη τους πατρίδα με τη χορήγηση χρημάτων για την ανέγερση σχολείου και κληροδότημα για την ίδρυση οικοκυρικής σχολής στη Βαμβακού.

Από το 1880 και κυρίως μετά το 1900 η μετανάστευση κατευθύνεται προς τις Ηνωμένες Πολιτείες και εγγράφεται σε ένα παγκόσμιο ρεύμα που οδεύει προς το Νέο Κόσμο. Ο μεταναστευτικός πληθυσμός λοιπόν κατευθύνεται προς τις ΗΠΑ λόγω ενός *rush – pull* παράγοντα, που συνοψίζεται αφ' ενός μεν στην πίεση που ασκούν οι οικονομικές συνθήκες αφ' ετέρου δε στην έλξη που ασκούν οι ΗΠΑ. Οι Έλληνες γίνονται κομμάτι αυτού του παγκόσμιου φαινομένου. Οι κάτοικοι της Βαμβακούς ενεπλάκησαν σ' αυτό το μεταναστευτικό ταξίδι. Σύμφωνα με τα στοιχεία των λογοδοσιών ως προς τον τόπο της αποδημίας σε ολόκληρη την περίοδο 1898 – 1914 το 75% διαμένει στις ΗΠΑ, 19% στη Ρωσία, 1% στην Αφρική (Αίγυπτος/Ν. Αφρική), ενώ το 5% φαίνεται εγκατεστημένο στον Πειραιά. Είναι εμφανές λοιπόν ότι το μεταναστευτικό ρεύμα των Βαμβακιτών είχε την κατεύθυνση του εξωτερικού, πρωτίστως μάλιστα της Αμερικής επιβεβαιώνοντας τα στοιχεία του Β. Βαλαώρα και το γράφημα 5. Σε απόλυτους αριθμούς, σύμφωνα με τη Β' Λογοδοσία του διαχειριστικού έτους 1899-1900, εκείνη την εποχή βρίσκονταν εκτός Βαμβακούς πάνω από 450 απόδημοι.

⁷⁶ Ibid

⁷⁷ Κουκουλές, Φ. *Ιστορία της Βαμβακούς*. Εν Αθήναις: Π.Α. Πετράκου, 1907 σ. 155

Πίνακας 11 : Διασπορά

Τόπος εγκατάστασης	%
ΗΠΑ	75
Ρωσία	19
Αφρική	1
Πειραιάς	5

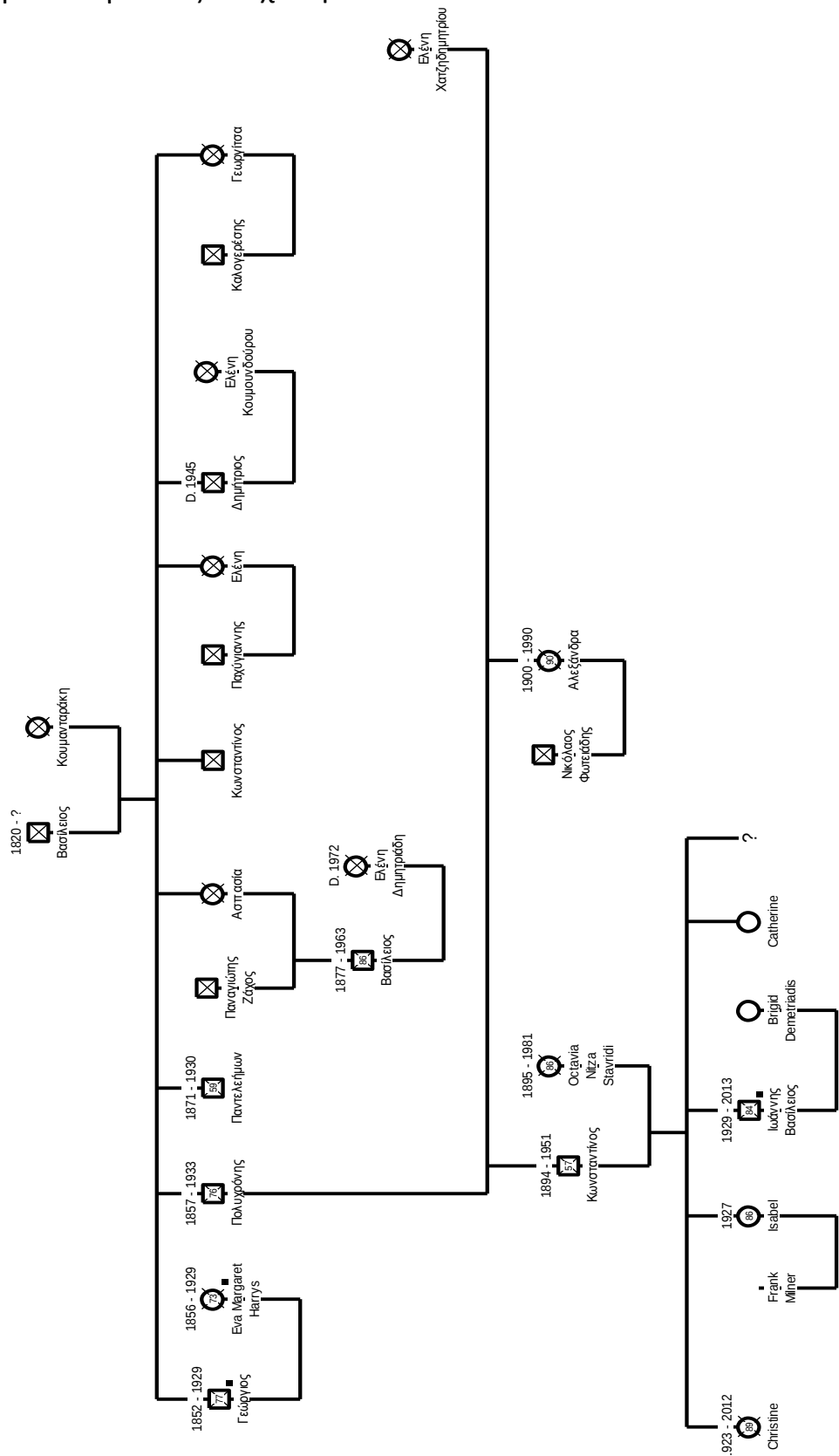
Πηγή: Λογοδοσίες Κοινοτικής Επιτροπής, 1898 – 1914

Μέρος Β'

Οικογένεια Τσοχώνη:

Εκπρόσωπος της εμπορικής επέκτασης

Γενεόγραμμα οικογένειας Τσοχώνη

Η οικογένεια ως οικονομική μονάδα και ο ρόλος της στην ανάδειξη των κοινοτήτων, τόσο στο εσωτερικό όσο και στη Διασπορά, θα μας απασχολήσει στο κεφάλαιο αυτό.

Η σύγχρονη ελληνική ιστοριογραφία έχει δώσει μικρή σημασία στην οικογένεια σαν οικονομική μονάδα αν και είναι πλέον αδιαμφισβήτητο ότι αποτέλεσε ένα οικονομικό κύτταρο του σύγχρονου ελληνικού κράτους που μέσα από τους μηχανισμούς και τα δίκτυα που ανέπτυξε εξυπηρέτησε σημαντικές οικονομικές λειτουργίες⁷⁸.

Οι οικογένειες Τσοχώνη, Κουμάνταρου και Νιάρχου θα εξεταστούν για δύο λόγους:

- Κατάγονται από την Βαμβακού, τον τόπο που εξετάζουμε και
- Ανέπτυξαν εξαιρετική κοινοτική και ευεργετική λειτουργία, ενεργώντας δραστήρια για την στήριξη και τη συγκρότηση των θεσμών και των δομών.

⁷⁸ Δερτιλής, Γ. *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους*. Τ. β'. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της ΕΣΤΙΑΣ, 2010. σσ. 19 – 21

1. Γεώργιος Τσοχώνης

Η οικογένεια Τσοχώνη κατάγεται από την Βαμβακού, όπου ο γενάρχης της οικογένειας, Βασίλης Τσοχώνης γεννημένος το 1820 περίπου, απέκτησε 8 παιδιά.

Ο πρωτότοκος Γεώργιος Τσοχώνης, μετά το πέρας των εγκύκλιων σπουδών του στη Σπάρτη και ως άνθρωπος της εποχής του, μετανάστευσε, εκμεταλλευόμενος το τοπικοσυγγενικό δίκτυο. Έτσι φθάνει στον Πειραιά και από εκεί στην Κωνσταντινούπολη, όπου θα εργαστεί στο χρηματιστήριο *επί τρία και πλέον έτη*⁷⁹. Η παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη αποδεικνύεται παραγωγική, ενώ κατορθώνει στο διάστημα αυτό να μάθει Γαλλικά και Ιταλικά. Η σπουδή του στα χρηματιστηριακά και το οξύ πνεύμα του τον βοηθούν να αντιληφθεί ότι οι προοπτικές δεν είναι καλές. Τότε θα πλεύσει για τη Μασσαλία, στον βαμβακίτη έμπορο Γεωργιάδη, όπου παρά την βοήθεια του για μια καλή δουλειά, οι προσδοκίες του δεν ικανοποιούνται. Στη Μασσαλία, θα μείνει μόλις τέσσερις μήνες, αλλά εκεί *εγνωρίσθη μετά τινός πλωτάρχου μεγάλου ιστιοφόρου πλοίου, όπερ διενήργει την συγκοινωνίαν και την μεταφοράν εμπορευμάτων μεταξύ Μασσαλίας και Δυτικής Αφρικής και ιδίως της άνω και κάτω Γουϊνέας*⁸⁰.

Ο γιατρός Κωνσταντίνος Νικολετόπουλος, αντιπρόεδρος του Συνδέσμου Βαμβακιδών στον Πειραιά μας πληροφορεί:

Χωρίς ν'αναλογισθεί τους κινδύνους τούτους επέβη του πλοίου αυτού και μετά 40ήμερον πλουν απεβιβάσθη εις Sierra Leone της Γουϊνέας της Δυτικής Αφρικής, μόνος Έλλην εκεί, και εν Αγγλική αποικία κατά το 1875. Πλήρης θάρρους και αυτοπεποιθήσεως παρουσιάσθη εις εν μέγα Αγγλικόν κατάστημα και αφού εξέθεσε Γαλλιστί εις τον Γενικόν Διευθυντήν την προέλευσιν και την καταγωγήν του, τον σκοπόν της αφίξεως του, ως και την ακάματον θέλησίν του να εργασθή, παρεκάλεσε να τον προσλάβουν εις την εργασίαν του καταστήματος, έστω και ως κατώτερον υπάλληλον.

Μη γνωρίζων την Αγγλικήν γλώσσαν δεν προσελήφθη αμέσως, τω εδηλώθη όμως ότι αφ' ου ασκηθή επί τινας μήνας εις την γλώσσαν να προσέλθη εκ νέου.

Στερούμενος σχεδόν των πάντων και μη ων εξοικειωμένος με το κλίμα, ησθένησε βαρέως και εισήχθη προς νοσηλείαν εις το εκεί Νοσοκομείον, όπου έτυχεν όλως ιδίας περιθάλψεως και θεραπείας παρά του Διευθύνοντος Ιατρού. Μετά τρίμηνον περίπου παραμονήν εν αυτώ εξήλθε στερούμενος μεν παντελώς χρημάτων, αλλ' έχων ήδη ως μέγα εφόδιον την Αγγλικήν γλώσσαν, ην κατά το διάστημα τούτο εξέμαθε και παρουσιασθείς εκ νέου εις τον διευθυντήν του Αγγλικού καταστήματος, τω ωμίλησεν Αγγλιστί και τον παρεκάλεσεν όπως τον προσλάβη ήδη εις την υπηρεσίαν του.

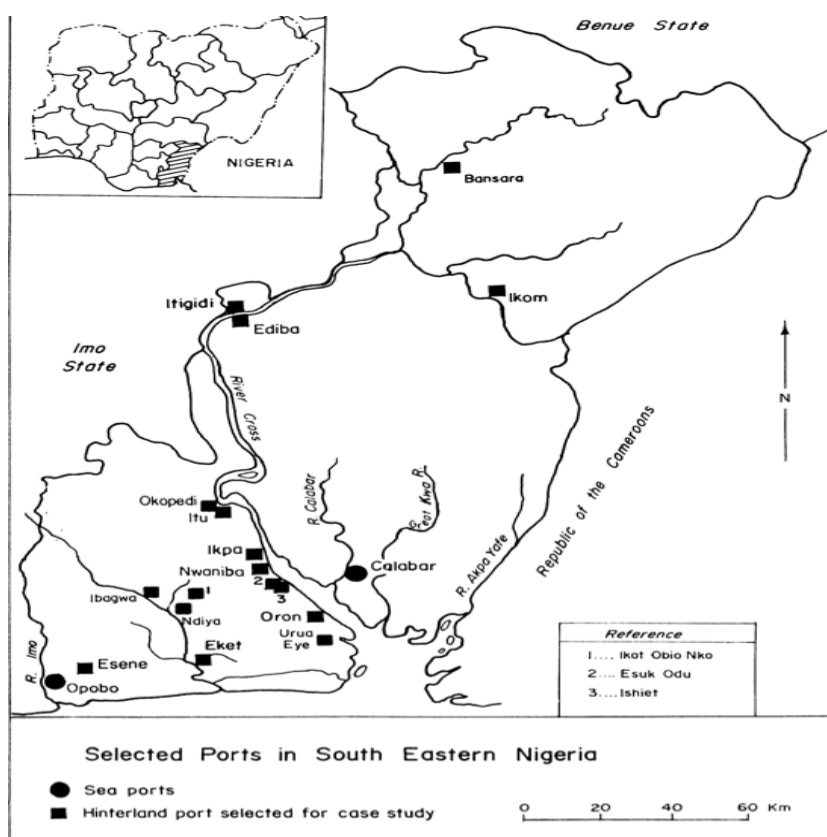
Η σταδιοδρομία του στον εμπορικό οίκο Fisher & Randall στο Susan's Bay της Freetown θα του προσφέρει τη γνώση των εμπορικών πρακτικών στην Αφρική και εκεί θα γνωρίσει τον μετέπειτα συνέταιρό του, τον Σκοτσέζο George Paterson.⁸¹

⁷⁹ Op. cit., Σταυρόπουλος, Ν. σ. 189

⁸⁰ Ibid., σ. 190

⁸¹ Paterson Zochonis plc. *A century of enterprise*. Manchester: Paterson Zochonis, 1994. σ. 2

Το 1879 ιδρύουν την αφρικανική εταιρεία Paterson Zochonis and Co⁸² στη Σιέρρα Λεόνε, η οποία εμπορευόταν «τα πάντα» κατά την έκφραση του Γεωργίου Τσοχώνη, εξάγοντας αφρικανικά προϊόντα στην Βρετανία και εισάγοντας βρετανικά αγαθά όλων των ειδών τα οποία περιελάμβαναν βαμβάκι, ελεφαντόδοντο, κακάο, υφάσματα, σιγαρόσπορους, καουτσούκ κ.α.⁸³, με εμπορικούς σταθμούς στη Σιέρρα Λεόνε, στο Λάγος και το Καλαμπάρ της Νιγηρίας, στη Μονρόβια της Λιβερίας, το Κόνακρι της Γουϊνέας και σειρά πρακτορείων και υποκαταστημάτων στη Δυτική Αφρική. Πέρα από τους σταθμούς αυτούς, η εταιρεία απέκτησε ποταμόπλοια και παρουσία σε κάθε λιμάνι της Νοτιοανατολικής Νιγηρίας(εικόνα 1)⁸⁴, ολοκληρώνοντας έτσι την διείσδυση σε όλη τη Δυτική Αφρική και εδραιώνοντας την εμπορική της κυριαρχία.

Εικόνα 1 Λιμάνια Νοτιοανατολικής Νιγηρίας (Πηγή: Noah, M. *Inland ports and European trading firms in southeastern Nigeria*. African Affairs. Vol. 88, No. 350, Jan. 1989)

⁸² Hopkins, A. *Imperial business in Africa*. Journal of African History, XVII, I (1976). σσ. 20-48. Πολύ λίγα είναι γνωστά για την ιστορία της εταιρείας και η επιστολή ενός διευθυντικού στελέχους το 1975 υπογραμμίζει ότι η εταιρεία δεν διαθέτει αρχεία σχετικά τα πρώτα χρόνια της δράσης της

⁸³ CO 879/117

⁸⁴ Noah, M. *Inland ports and European trading firms in southeastern Nigeria*. African Affairs. Vol. 88, No. 350 (Jan. 1989). σσ. 25 - 40

Στα περισσότερα από 20 χρόνια της μόνιμης διαμονής του στην Αφρική, ο Γ. Τσοχώνης καταφέρνει να γνωρίσει το εμπόριο και τους ιθαγενείς, είναι άριστος γνώστης της κουλτούρας, των πρακτικών και των συνηθειών των ντόπιων, άλλωστε με αυτούς διαπραγματεύεται απευθείας την αγορά των προϊόντων και της γης τους, **καθώς δεν εμπορεύεται μόνο αλλά και επενδύει.**

Τις δεκαετίες 1880 και 1890 η εταιρεία Paterson Zochonis πρωταγωνιστεί στο εμπόριο της Δυτικής Αφρικής γεγονός που οδηγεί τους δύο συνεταίρους στην επέκταση⁸⁵. Το 1884 ιδρύουν εταιρεία στην Βρετανία με γραφεία στο Liverpool για την οργάνωση του εξαγωγικού εμπορίου και τρία χρόνια αργότερα, το 1887 ακολουθούν τα γραφεία στο Manchester, στην καρδιά του εμπορίου βάμβακος. Ο Γ. Τσοχώνης, εγνωσμένου κύρους και ικανότητας, συμμετέχει στο διοικητικό συμβούλιο των British Cotton Growing Association, Empire Cotton Growing Corporation και στα Εμπορικά Επιμελητήρια Μάντσεστερ και Λίβερπουλ⁸⁶. Η συμμετοχή του Γ. Τσοχώνη σε αυτούς τους οργανισμούς τον τοποθετεί στον πυρήνα των παγκόσμιων δρώντων του εμπορικού γίγνεσθαι. Ο Sir Alfred Jones, ο οποίος έχει χαρακτηριστεί ως *ο μη εστεμμένος βασιλιάς* της Δυτικής Αφρικής, με πλούσια αποικιακή δράση εμπιστευόταν και συμβουλευόταν τον Γ. Τσοχώνη, ο οποίος είναι ο ιδύνων νους των δημιουργημάτων του Sir Alfred Jones, μεταξύ αυτών της Bank of British West Africa και του School of Tropical Medicine. Τέλος, τα αρχεία του βρετανικού υπουργείου εξωτερικών μαρτυρούν ότι ο Τσοχώνης είναι σύμβουλος της βρετανικής κυβέρνησης σε θέματα νομισματικής πολιτικής, έγγκειας ιδιοκτησίας και διοίκησης των αποικιών⁸⁷.

Ο πολιτικός ρόλος του Τσοχώνη όμως, δεν εξαντλείται στη Βρετανία. Στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1910 αν και απών εκλέγεται βουλευτής Λακωνίας, τέταρτος κατά σειρά με 9234 ψήφους με τους Φιλελεύθερους του Ελ. Βενιζέλου⁸⁸. Κατά την διάρκεια των εργασιών της διπλής αναθεωρητικής βουλής θα γίνει και η μόνη γνωστή επίσκεψή του στην Ελλάδα.

Ταυτόχρονα, η εταιρεία που είχε δημιουργήσει με τον Paterson συνέχιζε ακμαία και στον 20^ο αιώνα με συνεχείς επεκτάσεις σε όλη τη Δυτική Αφρική και το 1920 η Paterson Zochonis and CO ξεκινάει το εμπόριο στο Καμερούν. Η εταιρεία όμως παρά την εξάπλωση και την γιγάντωση διατηρεί οικογενειακό χαρακτήρα κάτι που την χαρακτηρίζει μέχρι και σήμερα. Τον Δεκέμβριο του 1929 και σε ηλικία 77 ετών ο Γ. Τσοχώνης πεθαίνει, μόλις τρεις μήνες μετά το θάνατο της συζύγου του. Η κληρονομιά του ήταν μια πολυεθνική εταιρεία, ευεργεσίες και φιλανθρωπικές μέριμνες, οι οποίες πάντα γίνονταν με τον όρο της ανωνυμίας⁸⁹.

Ο Sir William Himbury, πρόεδρος του British Cotton Growing Association, στον επικήδειο για τον Γ. Τσοχώνη αναφέρει μια τέτοια ανώνυμη ευεργεσία, όπου ο Τσοχώνης έδωσε στον Himbury εντολή αγοράς μετοχών της British Cotton Growing Association που προσφέρονταν στην τιμή των 2, 6 λιρών ανά μετοχή και τις

⁸⁵ Lynn, M. *Technology, Trade and "A race of native capitalists": The Krio Diaspora of West Africa and the Steamship, 1852 – 95*. Journal of African History, 33 (1992). σσ. 421-440

⁸⁶ Chevalier, A. *The cultivation of the Cotton Plant and the Agricultural Future of Senegambia and of the Soudan*. Journal of the Royal African Society, Vol 1.No 4. (Jul. 1902) σσ. 431 -443

⁸⁷ CO 897/117, CO 879/109, 458/145

⁸⁸ Αθήναι, φ. 44-2940, 1/12/1910

⁸⁹ The Manchester Guardian, 4/12/1929

χορήγησε στο Manchester Royal Infirmary, έτσι αρκετές εκατοντάδες μετοχών πέρασαν στο θεραπευτήριο αυτό που λίγο καιρό αργότερα απέδωσαν 10 λίρες ανά μετοχή⁹⁰.

«Ο Τσοχώνης αν και υποστηρικτής του φιλελευθερισμού ήταν ένας άνθρωπος που προσέφερε πολλά στην πόλη του Μάντσεστερ και το βρετανικό εμπόριο», δηλώνει ο Himbury στον επικήδειο του Γ. Τσοχώνη.

Στην Ελλάδα, οι ευεργεσίες του περιλαμβάνουν χορηγίες στη Βαμβακού την οποία *γενναιοφρόνως και αφειδώς συνέδραμεν*, αλλά και γενναίος αρωγός υπήρξε εις *μεγάλας καταστροφάς*. Στο φιλανθρωπικό ενεργητικό του Γ. Τσοχώνη εγγράφονται και οι προικοδοτήσεις άπορων κορασίδων, η οικονομική στήριξη φιλανθρωπικών και αθλητικών σωματείων αλλά και η ανάληψη των εξόδων έκδοσης των «Οινουντιακών» με συγγραφέα τον μετέπειτα ακαδημαϊκό Φ. Κουκουλέ που αποτελεί μια ιστορική, γλωσσολογική και νοοτροπική καταγραφή για τα χωριά του Δ. Οινούντος, όπου άνηκε και η Βαμβακού. Επιπλέον, στην ευεργετική του λειτουργία εγγράφεται και το γεγονός ότι την εποχή του θανάτου του η Paterson Zochonis & Co απασχολεί πάνω από 300 Έλληνες *είτε ως διευθυνταί, είτε ως ανώτεροι υπάλληλοι εις πολλά υποκαταστήματα και των οποίων αι οικογένειαι θα ευγνωμονώσιν εσαεί τον αείμνηστον μέγαν προστάτην των*⁹¹.

Ο Γεώργιος Τσοχώνης αναρριχήθηκε στην βρετανική ελίτ μέσα από το εμπόριο, συνδέθηκε με ισχυρούς επιχειρηματικούς παράγοντες και κατάφερε να διαδραματίσει ένα σπουδαίο οικονομικό και πολιτικό ρόλο εγγράφοντας τον εαυτό του στον ηγετικό πυρήνα της εποχής του, κατορθώνοντας ακόμα να επηρεάσει τη βρετανική αποικιοκρατική πολιτική⁹². Από τη θέση του μέλους της Αφρικανικής Ένωσης που ιδρύθηκε το 1900, ο Τσοχώνης συνέβαλε δραστήρια στις οικονομικές, πολιτικές, εκπαιδευτικές και πολιτιστικές δράσεις της Ένωσης στη Δυτική Αφρική⁹³. Τέλος, ο Γ. Τσοχώνης, σταθερός πάντα στην κατεύθυνση της επέκτασης και λειτουργώντας «στην κλίμακα του παγκόσμιου αποικιοκρατικού συστήματος ως τοπικός οικονομικός του βραχίονας»⁹⁴ υποστήριζε τη βρετανική αποικιακή διείσδυση ενώ παράλληλα θεωρούσε εκπολιτιστική τη δράση των Ευρωπαίων. Αποκαλυπτικός είναι ο διάλογος που έλαβε χώρα σε μία συνάντηση της Αφρικανικής Ένωσης με θέμα την διεύρυνση των αποικιακών κτήσεων στη Νότια Αφρική το 1886⁹⁵.

« - Sawyerr: Ότι και αν λέγεται, κύριοι, περί πολιτισμού... Τα πολιτισμένα έθνη προσαρτούν κτήσεις για το δικό τους όφελος, όχι για να εκπολιτίσουν. Τι πρόκειται να επωφεληθούν οι άνθρωποι από την προσάρτηση;
- Τσοχώνης: Πολιτισμό!»

⁹⁰ Ibid

⁹¹ Op. cit., Σταυρόπουλος, Ν. σ. 193

⁹² Sibanda, M. Dependency and underdevelopment in Northwestern Sierra Leone, 1896 – 1939. African Affairs, Vol. 78, No. 313 (Oct. 1979) σσ. 481-492

⁹³ Fade, J. When the African Society was founded, who were the Africanists? African Affairs, Vol. 94, No. 376 (Jul. 1995). σσ. 369 -381

⁹⁴ Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός στους δρόμους του βαμβακιού*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέρκυρα, 2011. σ. 119

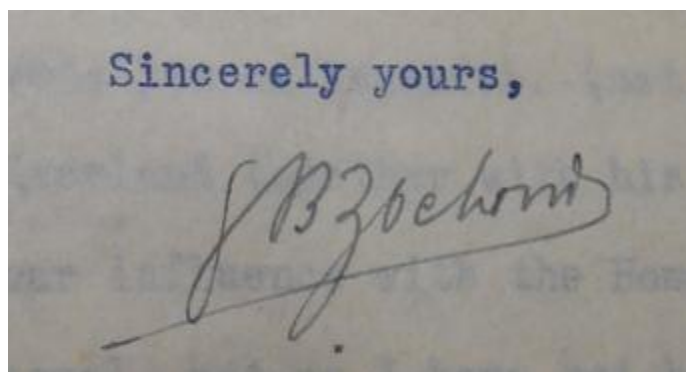
⁹⁵ CO 879/24

Μετά τον θάνατο του Γ. Τσοχώνη, ο συνétaipος του George Paterson θα πουλήσει σταδιακά τις μετοχές του στην οικογένεια Τσοχώνη και η διοίκηση θα περάσει στα χέρια του ανιψιού του, Κωνσταντίνου Π. Τσοχώνη.

Οι διάδοχοι του Τσοχώνη, θα αποδειχθούν το ίδιο ικανοί και δραστήριοι και θα ανταπεξέλθουν στις προκλήσεις του μεσοπολέμου και την κρίση του παγκόσμιου αποικιοκρατικού συστήματος καθώς όχι μόνο κατάφεραν να διασώσουν την εταιρεία αλλά και να την επεκτείνουν.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η εταιρεία αλλάζει κατεύθυνση και από αμιγώς εμπορική – μεταπρατική, εισέρχεται στην παραγωγή, αγοράζοντας την πρώτη μονάδα παραγωγής σαπουνιών στη Νιγηρία το 1948. Το 1953, επί των ημερών του Αλέξανδρου Λούπου, η εταιρεία εγγράφεται στο χρηματιστήριο του Λονδίνου, διατηρώντας το μεγαλύτερο μερίδιο των μετοχών στα χέρια της οικογένειας Τσοχώνη.

Η κρίση του παγκόσμιου αποικιακού συστήματος είναι στην κορύφωσή της και το κύμα ανεξαρτητοποίησης των πρώην αποικιών δεν επηρεάζει τον όμιλο που το 1961 κατασκευάζει εργοστάσιο στη Νιγηρία για την παραγωγή καλλυντικών και φαρμακευτικών προϊόντων, ενώ το 1969 ακολουθεί ακόμη μια μονάδα παραγωγής στη Γκάνα. Η μεταστροφή της εταιρείας από αμιγώς εμπορική σε βιομηχανική έχει συντελεστεί.

**Εικόνα 2 Η υπογραφή του Γ. Τσοχώνη σε επιστολή προς τον Ι. Γεννάδιο το 1917
(Αρχείο Ι. Γενναδίου)**

3 Ο Γ. Τσοχώνης το 1926. (Συλλογή Π. Κορομβόκη)

1.2 Sir John Basil Zochonis

Στη δεκαετία του 1970, υπό την διεύθυνση του εμβληματικού Sir John Basil Zochonis, ο όμιλος διευρύνεται εξαγοράζοντας τη φαρμακευτική Roberts Laboratories (1972) και τη βρετανική σαπυνοβιομηχανία Cussons (1975). Το 1977, κάνει την πρώτη και μόνη επένδυση στην Ελλάδα⁹⁶, εξαγοράζοντας την ελαιοπαραγωγική Μινέρβα.

Το 1993 αποσύρεται από την ενεργό δράση αλλά θα συνεχίσει να είναι παρών μέσω της ευεργετικής λειτουργίας που άσκησε.

Δημιούργησε το Zochonis Charitable Trust, το οποίο προίκισε με μετοχές του ομίλου και σε ετήσια βάση προσέφερε περίπου δύο εκατομμύρια λίρες αποκλειστικά στις περιοχές όπου η οικογένειά του έδρασε, δηλαδή στην Αφρική και τη Βρετανία⁹⁷.

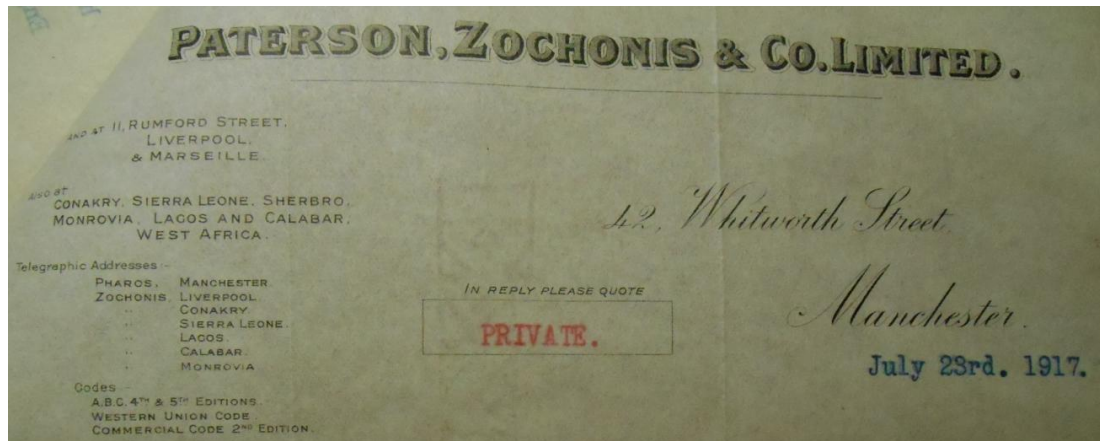
Ο John Zochonis χαρακτηρίζεται ως μαικήνας των τεχνών καθώς χρηματοδότησε το Lowry Center, θέατρο και γκαλερί, το Royal Exchange Theatre, το Royal Northern College of Music, το Chetham's School και το Manchester International Festival, πρωτοστατώντας στην ανάδειξη του Μάντσεστερ ως πολιτιστικού προορισμού. Επιπλέον, η εκπαίδευση, η υγεία και η κοινωνική ανισότητα μαγνήτισαν την προσοχή του τα οποία συνέδραμε πάντα με τον όρο της ανωνυμίας.

Ο Sir John Zochonis γεννήθηκε στις 2 Οκτωβρίου του 1929, σπούδασε νομικά στο Rugby και στο Corpus Christi College της Οξφόρδης. Υπηρέτησε στο Βρετανικό Στρατό και κατόπιν άρχισε να εργάζεται από το 1953 στην Paterson Zochonis, όπου το 1970 έγινε γενικός διευθυντής μέχρι το 1993 που αποσύρθηκε. Παντρεύτηκε την Brigid Demetriadis το 1990 και το 1997 του απονεμήθηκε ο τίτλος του Sir για την πολιτική και κοινωνική του προσφορά⁹⁸.

⁹⁶ 100 Χρόνια Μινέρβα, 2004

⁹⁷ ibid

⁹⁸ The London Gazette, 30/12/1996

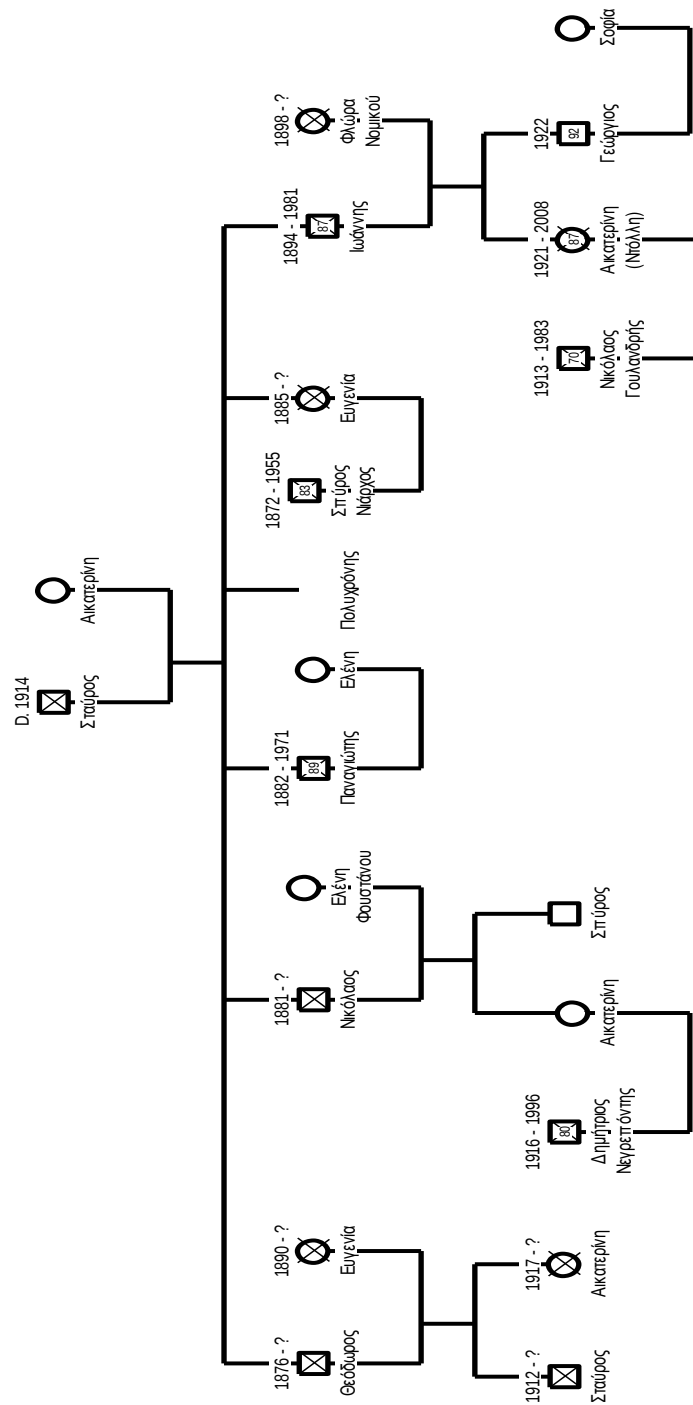
**4 Επιστολόχαρτο της εταιρείας Paterson Zochonis & Co το 1917(λεπτομέρεια)
(Αρχείο Ι. Γενναδίου)**

**5 Εμπορικό σήμα της Paterson Zochonis & Co, το οποίο έχει ελληνική σημειολογία
και τη λέξη PHAROS. (Πηγή: www.mosi.org.uk)**

Οικογένεια Κουμάνταρου
Ανάμεσα στους πρωτοπόρους της ελληνικής βιομηχανίας

Γενεόγραμμα οικογένειας Κουμάνταρου

1. Οικονομική, ιστορική και κοινωνική λειτουργία

Η οικογένεια Κουμάνταρου κατάγεται από τη Βαμβακού, απ' όπου και μετακινήθηκε αρχικά προς το εγγύς χωριό των Βουτιάνων. Ακολούθησε η Ρωσία, ο Πειραιάς, οι ΗΠΑ και η Νιγηρία. Ασχολήθηκε με το εμπόριο και στη συνέχεια μεταπήδησε στη βιομηχανία σημειώνοντας εντυπωσιακή οικονομική πορεία και λαμπρή κοινωνική παρουσία.

«Η παράδοσις φέρει ότι Παναγιώτης τις Νικολακόπουλος μεταβάς εκ Βαμβακούς εις Σμύρνην και εκεί καλός διοικητής της περιουσίας μπέη τινός αναδειχθείς, καλός κουμάντος υπ' αυτού εκλήθη, εντεύθεν δε και το επίθετον Κουμάνταρος έλαβεν, όπερ και εις τους απογόνους του μετέδωκε. Τούτο, επαναλαμβάνομεν, κατά την παράδοσιν, πράγματι όμως υπό το επίθετο Κουμάνταρος, ως ορθώς φρονεί και ο κ. Τσοχώνης, ουδέν άλλο δύναται τις να διΐδη η παράφρασιν εις την Ιταλικήν της λέξεως καπετάνιος. Ήτο δηλαδή παλαιόθεν η οικογένεια των Κουμάνταρων καπεταναίων οικογένεια.»⁹⁹

Έτσι καταγράφει την παράδοση της οικογένειας ο Φ. Κουκουλές στα Οινουντιακά του 1908. Η τοπική ιστορία υπογραμμίζει τον ηγετικό ρόλο των Κουμάνταρων που εμφανίζονται να πρωταγωνιστούν στα Ορλοφικά και στην Επανάσταση, με τον Αναγνώστη Κουμάνταρο να ηγείται του σώματος των Βαμβακιδών.

Με αυτές τις καταβολές και με οικογενειακό παρελθόν στο εμπόριο σιτηρών μεταπηδούν στη βιομηχανία δημιουργώντας ήδη από το 1888 τον ατμόμυλο των αδερφών Κουμάνταρου και τη «θυγατρική» *Εργοστάσιο Ζυμαρικών Αναγνωστόπουλου, Αφών Κουμάνταρου, Καπράλου*¹⁰⁰. Η επιχειρηματική δράση της οικογένειας διαμορφώνεται από ένα δίκτυο μύλων μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Το δίκτυο μύλων ενισχύεται από γαμήλιες στρατηγικές, οι οποίες αφορούν στις αδερφές του Σταύρου Κουμάνταρου, οι οποίες παντρεύτηκαν με τους *μυλωνάδες* του Πειραιά και Βαμβακίτες Γεωργή, Νικολετόπουλο και τον Λάκωνα Σαραντόπουλο. Η παρουσία της οικογένειας στην αλευροβιομηχανία εντός ελληνικού εδάφους σταματά κατά τα Δεκεμβριανά του 1944, οπότε ο αλευρόμυλος «Ευρώτας» πυρπολείται. Ο Ιωάννης Στ. Κουμάνταρος ιδρύει τον Σεπτέμβριο του 1960 την Flour Mills of Nigeria, η οποία δύο χρόνια αργότερα, το 1962 ξεκινάει τις εργασίες της και το 1978 η εταιρεία εισάγεται στο νιγηριανό χρηματιστήριο.

Παράλληλα με την παραδοσιακή αυτή ενασχόληση της οικογένειας, ήδη από τη δεκαετία του 1930 ο ανιψιός τους, Σταύρος Νιάρχος, που εντάσσεται στην οικογενειακή επιχείρηση οργανώνει τη θαλάσσια μεταφορά σιτηρών από τη Ρωσία και την Αργεντινή. Έτσι η οικογένεια Κουμάνταρου αποκτά τα πρώτα πλοία και λαμβάνει τη θέση της στον ελληνικό εφοπλισμό. Το 1940, η οικογένεια Κουμάνταρου διέθετε πέντε φορτηγά πλοία, εκ των οποίων τα τέσσερα χάθηκαν

⁹⁹ Κουκουλές, Φ. *Οινουντιακά*. Εν Χανίοις: Εκ του τυπογραφείου Μιχαήλ Ι. Σαλίβερου, 1908. σσ. 52-53

¹⁰⁰ Καλαμίτσης, Ν. *Η Βιομηχανία του Πειραιώς*. Πειραιεύς: 1960. σ. 58

κατά τη διάρκεια του Πολέμου για να διασωθεί μόνο το ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ¹⁰¹. Μεταπολεμικά διεκδίκησαν και έλαβαν δύο από τα 100 Liberty με εγγύηση του Ελληνικού Δημοσίου, τα ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΟΣ και ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΟΥΜΑΝΤΑΡΟΣ¹⁰². Τις επόμενες δεκαετίες ο Ιωάννης Στ. Κουμάνταρος με τον γιο του Γιώργο (γ. 1922) επεκτείνονται ναυτιλιακά σε συνδυασμό με τις δραστηριότητες και τις ανάγκες της Flourmills of Nigeria Ltd. που εξυπηρετεί ο στόλος της οικογένειας.

Η επιχειρηματική ανάπτυξη ακολουθείται από την ενεργή ενασχόληση των μελών της οικογένειας με την πολιτική και την κοινωνική δραστηριότητα. Μέσα από την επιχειρηματική τους γιγάντωση συμμετέχουν στη διαμόρφωση της ιστορίας του ελληνικού Μάντσεστερ, δηλαδή του Πειραιά.

Η οικογένεια Κουμάνταρου έχει να επιδείξει και εξαιρετική πολιτική παρουσία. Ο Σταύρος Θ. Κουμάνταρος είναι ένας από τους πληρεξούσιους της Κοινότητας Βαμβακούς. Ο Πάνος Κουμάνταρος εκλέγεται βουλευτής Λακωνίας το 1910 και ο Νίκος Κουμάνταρος το 1926 υπό το Λαϊκό Κόμμα του Παναγή Τσαλδάρη. Ταυτόχρονα, στηρίζουν τον Σύνδεσμο Βαμβακιτών με έδρα τον Πειραιά, ο οποίος ιδρύεται το 1923 με πρωτοβουλία των Σπύρου Σ. Νιάρχου, Κωστή Νικολετόπουλου, Χαρ. Σμυρνιώτη και του πρωθυερέα του Αγίου Σπυρίδωνα Πειραιά Βασίλη Χούπη¹⁰³. Πρώτος πρόεδρος του συνδέσμου εκλέχθηκε ο Θεόδωρος Κουμάνταρος, γιος του Σταύρου Θ. Κουμάνταρου, πληρεξούσιου της Κοινότητας Βαμβακούς. Στο σύνδεσμο του Πειραιά ενεργά συμμετείχε και ο Νικόλαος Κουμάνταρος. Είναι παρόντες σε εθνικά και τοπικά ζητήματα, συμμετέχουν ενεργά σε όλο το φάσμα του πολιτικού γίνεσθαι και λειτουργούν ηγετικά στο χώρο τους.

1.2 Η ευεργετική δραστηριότητα

Η οικογένεια Κουμάνταρου έχει να επιδείξει πλούσια φιλανθρωπική και ευεργετική δράση σε όλο το φάσμα της ιστορίας της, το πλέον όμως σπουδαίο έργο πραγματώνεται από τον Ιωάννη Κουμάνταρο και τα δύο του παιδιά, Γεώργιο και Ντόλλη. Ο Ιωάννης Κουμάνταρος γεννήθηκε το 1891 και παράλληλα με τις επιχειρήσεις ανέλαβε και κοινωνικές μέριμνες. Στην κορυφή της ευεργεσίας τοποθετείται η χρηματοδότηση για την δημιουργία νέου κτηρίου που θα στέγαζε το Δημοτικό Σχολείο Βαμβακούς αλλά και η πρόθεση του για την οικοδόμηση γυμνασίου. Η τελευταία του αυτή επιθυμία δεν ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί λόγω της έλλειψης μαθητών, ωστόσο η πρόθεση αυτή μεταφράστηκε σε υποτροφίες που θα χορηγούσε σε μαθητές και μαθήτριες για να ολοκληρώσουν τις εγκύκλιες σπουδές τους αλλού.

Η επιστολή του Συνδέσμου του Πειραιά προς το Δημοτικό συμβούλιο Βαμβακούς με ημερομηνία 30 Αυγούστου 1956 καταδεικνύει ως προς τις προθέσεις

¹⁰¹ Θεοτοκάς Γ. και Χαριλάου Τ. *Έλληνες εφοπλιστές και ναυτιλιακές επιχειρήσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2007. σ. 287

¹⁰² Ibid

¹⁰³ Op. cit.. Σταυρόπουλος, Ν. σ. 173

του Ιωάννη Κουμάνταρου¹⁰⁴ που δεν σταματούν στην μόρφωση αλλά επεκτείνονται και στην επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών των συγχωριανών του:

«Ο κ. Κουμάνταρος αναλαμβάνει να σπουδάσει όλα τα Βαμβακυτόπουλα, αγόρια και κορίτσια όσα θα τελειώνουν το Δημοτικό Σχολείο και θα εισάγονται στο Γυμνάσιο Σπάρτης, καταβάλλων εξ ιδίων τα έξοδα εγγραφής, κατοικίας, τροφής, αγοράς βιβλίων, χαρτοσήμων και τελών μέχρι και της τρίτης Γυμνασιακής τάξεως. Μετά την λήξιν της τριετίας δύο εκ των αριστευσάντων θα εξακολουθούν δαπάναις του κ. Κουμάνταρου τας σπουδάς των μέχρι της αποπερατώσεως του Γυμνασίου, μετά δε το πέρας των Γυμνασιακών σπουδών θα προσλαμβάνονται εις τα ατμόπλοια της Εταιρείας του ως δόκιμοι κατ' αρχάς πλοίαρχοι, ίνα ούτω η Βαμβακού αποκτήση κατά την επιθυμία του πλοιάρχους και κατά τας ευχάς του νέους εφοπλιστάς.

Οι κατ' αυτόν τον τρόπο εξελισσόμενοι και δημιουργούμενοι πλοίαρχοι θα έχουν την ευχέρειαν να προσλαμβάνουν εις τα αυτά πλοία, ως κατώτερον προσωπικόν πάντα άλλον κατάλληλον Βαμβακίτη εκ των επιθυμούντων να ακολουθήσουν το κατά πάντα προσοδοφόρον τούτο επάγγελμα...».

Στις 14 Ιουνίου του 1959 λειτούργησε η νέα εκκλησία στο χωριό Βουτιάνοι Λακωνίας, αφιερωμένη στους Αγίους Ταξιάρχες, την Κοίμηση της Θεοτόκου και στην Αγία Αικατερίνη¹⁰⁵. Οι Βουτιάνοι αποτελούν τη δεύτερη ιδιαίτερη πατρίδα των Κουμάνταρων, καθώς εκεί μετακινήθηκαν ήδη από τον 18^ο αιώνα. Η δαπάνη ξεπέρασε τα 70.000 δολάρια και πραγματοποιήθηκε από το ζεύγος Παναγιώτη και Ελένης Κουμάνταρου¹⁰⁶, οι οποίοι επέβλεψαν και επιμελήθηκαν την διαμόρφωση του ναού. Ενδιαφέρουσα λεπτομέρεια είναι ότι τοποθέτησαν δύο πολυέλαιους, δώρο του Ανδρέα Συγγρού στον πρωθυπουργό Δεληγιάννη, τους οποίους αγόρασαν από τους κληρονόμους του τελευταίου¹⁰⁷.

Ο Πάνος Σ. Κουμάνταρος χρηματοδότησε επίσης, την δημιουργία χάλκινου ανδριάντα του Λεωνίδα το 1970 που τοποθετήθηκε στην είσοδο του σταδίου της Σπάρτης και όπως ο δωρητής δηλώνει:¹⁰⁸

«...θα διακηρύσσει στους επιγενόμενους των ηρωισμό και τη βαθιά αγάπη για την πατρίδα του ανδρείου Σπαρτιάτη Πολεμιστή.»

Τις ίδιες ευαισθησίες διαθέτει και ο αδερφός του, Ιωάννης Κουμάνταρος, ο οποίος χρηματοδότησε την κατασκευή ανδριάντα του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου στον Μυστρά.

Η ευεργετική δραστηριότητα της οικογένειας συνεχίζεται με την δημιουργία της Κουμαντάρειου Πινακοθήκης, παράρτημα της Εθνικής Πινακοθήκης στη Σπάρτη, σε νεοκλασικό κτήριο που δώρισαν τα αδέρφια Γιώργος Κουμάνταρος και Ντόλλη Γουλανδρή στη μνήμη του πατέρα τους, Ιωάννη. Στην πινακοθήκη εκτίθενται δεκατέσσερις ελαιογραφίες δυτικοευρωπαϊών ζωγράφων από τις τελευταίες

¹⁰⁴ Ibid.. σσ. 102-103

¹⁰⁵ Μπάτης, Ε. Εκ της θαλάσσης τα Κρείττω. Τ. Β'. Αθήνα: Εκδόσεις FINATEC, 2001. σ. 93

¹⁰⁶ Το Βήμα, 03/07/1959

¹⁰⁷ Op. Cit.. Μπάτης. σ. 93

¹⁰⁸ Ibid. σ. 94

δεκαετίες του 16^{ου} αιώνα έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, δωρεά επίσης της οικογένειας. Τα εγκαίνια της πινακοθήκης έγιναν στις 21 Ιανουαρίου 1983.

Η δωρεά αυτή αποτελεί μοναδική προσφορά για τα ελληνικά δεδομένα, καθώς διέυρυνε την καλλιτεχνική παρουσία σε επίπεδο περιφέρειας και αποτέλεσε το πρώτο παράρτημα της Εθνικής Πινακοθήκης για να ακολουθήσουν πολύ αργότερα παραρτήματα στην Κέρκυρα, το Ναύπλιο και την Αίγινα.

Στο ευεργετικό αυτό επίπεδο είναι φανερό ότι η οικογένεια Κουμάνταρου λειτούργησε όχι μόνο ως χρηματοφόρο υποκείμενο αλλά και ως οργανικός διανοούμενος (γκραμισιανή έννοια) της αστικής τάξης¹⁰⁹ που παρεμβαίνει στη δημιουργία κρατικών θεσμών.

1.3 Αικατερίνη Κουμάνταρου - Γουλανδρή (1921 – 2008)

Η Αικατερίνη (Ντόλλη) Γουλανδρή το γένος Κουμάνταρου διακρίθηκε στο χώρο του πολιτισμού για τα συλλεκτικά της ενδιαφέροντα, προσωποποιώντας την ιδανικότερη έκφραση του συλλέκτη και με την δράση της διέσωσε και προσέφερε στην ανθρωπότητα μέσω του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης πολιτιστικά αγαθά, έδρασε δηλαδή ως κοσμοπολίτης οργανικός διανοούμενος.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 ήδη, συλλέγει μαζί με τον σύζυγό της Νίκο Γουλανδρή, τα κυκλαδίτικα αγαλματίδια που αργότερα θα κοσμήσουν τις προθήκες του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης.

Το 1962 ζήτησε και πήρε *άδεια ιδιωτικού συλλογέως* από τον τότε Γενικό Διευθυντή της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Πολιτισμού, Ιωάννη Παπαδημητρίου¹¹⁰. Η συλλογή αποκτά νομική υπόσταση και προσφέρει στο ζεύγος Γουλανδρή την δυνατότητα να αποκτά αρχαιότητες από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Η Κυκλαδική συλλογή εμπλουτίστηκε σημαντικά και πλέον περιελάμβανε εξαιρετικά δείγματα όλων σχεδόν των γνωστών τύπων μαρμάρινων ειδωλίων και σκευών, καθώς και σπάνιους τύπους χάλκινων όπλων, εργαλείων και άλλων μετάλλινων αντικειμένων¹¹¹. Την ίδια περίοδο, ο Ιωάννης Παπαδημητρίου, στενός φίλος της οικογένειάς της, αμφισβητεί την αξία της συλλογής και της προτείνει να σταματήσει την ενασχόλησή της με την κυκλαδική περίοδο. Το 1968 όμως, ο καθηγητής Χρήστος Ντούμας, καταγράφει τη συλλογή και δημοσιεύει τον πρώτο κατάλογο. Αφού παρέλθει μία δεκαετία αδιάκοπης ενασχόλησης, το 1978 τα κυκλαδίτικα ειδώλια παρουσιάζονται στο κοινό στο Μουσείο Μπενάκη. Η παρουσίαση τους στην Ελλάδα αναδεικνύει την ποιότητα και τη σημασία της συλλογής και ακολουθεί το παγκόσμιο ενδιαφέρον. Από το 1979 έως το 1984 η συλλογή ταξιδεύει από τη Νέα Υόρκη έως την Ιαπωνία. Η διεθνής εκτίμηση για τη συλλογή ανοίγει το δρόμο για το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης που θα στεγάσει τα κυκλαδίτικα αγαλματίδια αλλά και έργα της αρχαίας ελληνικής τέχνης, μεταξύ των οποίων αγγεία, γλυπτά, χάλκινα αντικείμενα, γυάλινα σκεύη, νομίσματα και πήλινα

¹⁰⁹ Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Αιγυπτιώτης ευεργετισμός: συλλογική ευποιία και ατομική εποποιία στο Το φαινόμενο του Ευεργετισμού στη Νεότερη Ελλάδα*. Αθήνα: Έκδοση Μουσείου Μπενάκη, 2006. σσ. 47 - 60

¹¹⁰ Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (www.cycladic.gr)

¹¹¹ Ibid

ειδώλια όλων των περιόδων από την 2η χιλιετία π.Χ. έως τον 4ο αι. μ.Χ.

Το 1985 δημιουργήθηκε το Ίδρυμα Νικολάου Π. Γουλανδρή που ανέλαβε την ίδρυση του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης. Όπως ορίζεται στην συντακτική πράξη του Ιδρύματος, σκοπός του υπό ίδρυση και λειτουργία Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης είναι: «η μελέτη του πολιτισμού του Αιγαίου, η έρευνα της προϊστορικής, κλασικής και νεότερης Ελληνικής τέχνης, μέχρι τους σύγχρονους χρόνους και δημιουργούς, η διάδοση και προβολή τους»¹¹². Σήμερα, η δημιουργία ιδρυμάτων αποτελεί το ανώτερο στάδιο ευεργετικής λειτουργίας καθώς επιτρέπει την εξακολούθηση της ευεργεσίας μέσω άλλων φορέων και όχι υποχρεωτικά μέσω του ζώντος ευεργέτη¹¹³.

Η συλλογή δωρίζεται στο Ίδρυμα και η Ντόλλη Γουλανδρή αφοσιώνεται στη δημιουργία του Μουσείου που εγκαινιάστηκε στις 26 Ιανουαρίου 1986. Το κυκλαδικό της όραμα έχει ολοκληρωθεί και η ίδια θα είναι παρούσα ως ο αγαθός δαίμων του Μουσείου μέχρι το τέλος της ζωής της στις 15 Φεβρουαρίου 2008.

Για το αίσθημα αλληλεγγύης και την πολιτιστική μέριμνα που ανέλαβε η Αικατερίνη (Ντόλλη) Γουλανδρή τιμήθηκε μεταξύ άλλων, με το παράσημο του «Ταξιάρχη του Τάγματος της Ευποιΐας» το 1978, το Αργυρό Μετάλλιο της Ακαδημίας Αθηνών το 1981, το «Commandeur de l' Ordre des Arts et des Lettres» από τη Γαλλική Δημοκρατία το 1983, το Παράσημο του «Ταξιάρχη του Τάγματος του Φοίνικος» το 1999, το Παράσημο «Alfonso X El Sabio» του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού της Ισπανίας, το 2000¹¹⁴.

Εικόνα 6 Τιμολόγιο του κυλινδρόμυλου "Ευρώτας" των αδελφών Σ. Κουμάνταρου με έδρα τον Πειραιά (λεπτομέρεια) (Μιχελή, Λ. Πειραιάς. Αθήνα: Δρώμενα, 1988)

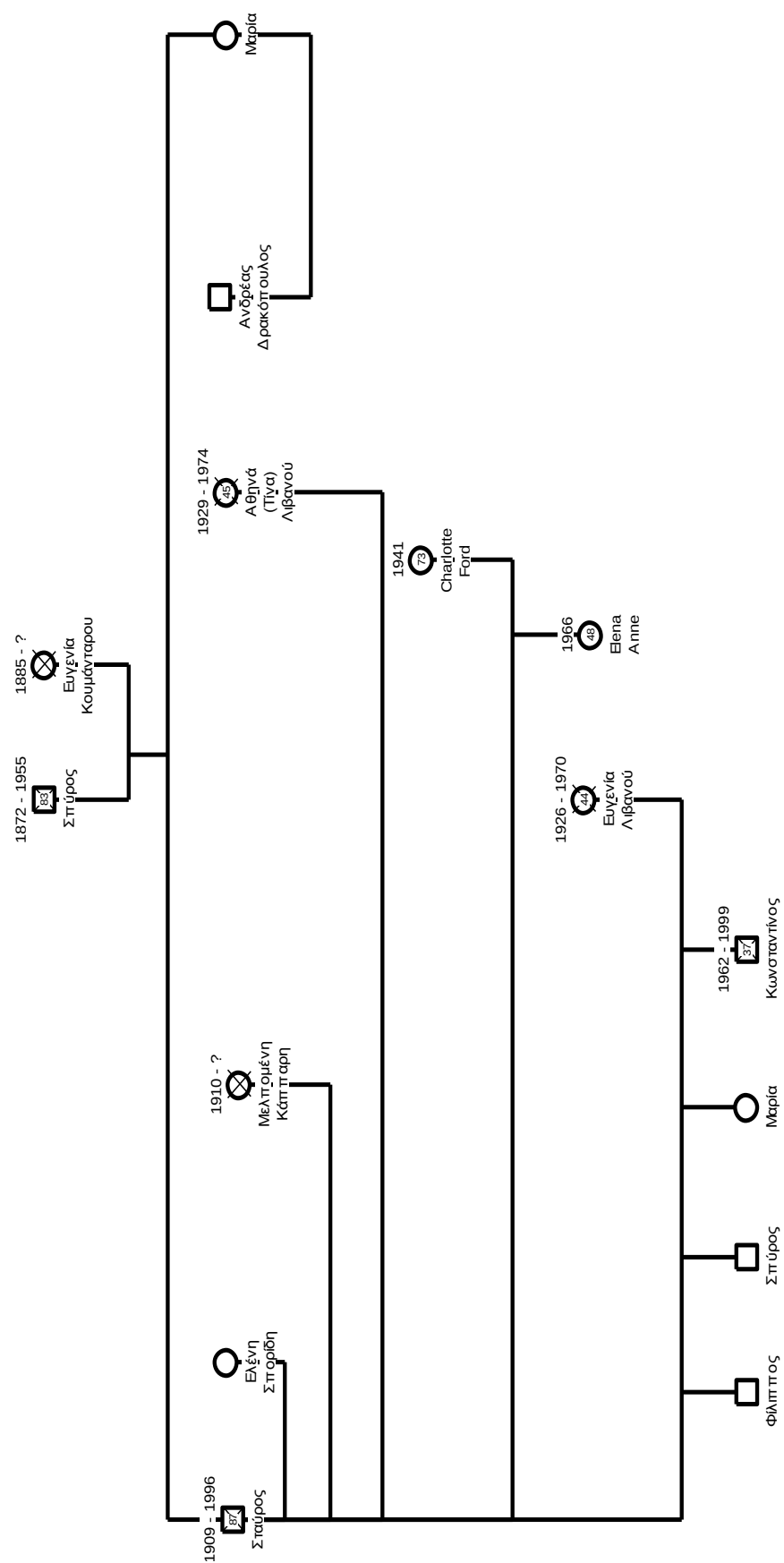
¹¹² Ibid

¹¹³ Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Ο ευεργετισμός χθες – σήμερα – αύριο*.

¹¹⁴ Op. Cit., Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (www.cycladic.gr)

Οικογένεια Νιάρχου
Στην κορυφή του παγκόσμιου εφοπλισμού

Γενεόγραμμα οικογένειας Νιάρχου

1. Σπύρος Νιάρχος

Η οικογένεια Νιάρχου κατάγεται από τη Βαμβακού. Ο γενάρχης της οικογένειας Σπύρος Νιάρχος, ακολούθησε το μεταναστευτικό ρεύμα της εποχής του. Ο Παρασκευάς Νιάρχος, ο μεγαλύτερος αδελφός του Σπύρου, στηριζόμενος στο τοπικό δίκτυο βρίσκεται αρχικά στον Πειραιά για να εργαστεί στους αλευρόμυλους των αδελφών Κουμάνταρου. Λίγο αργότερα τον ακολουθεί ο μικρότερος αδελφός Σπύρος και η εργατικότητα των δύο αδερφών εκτιμάται από τον Παναγιώτη Κουμάνταρο¹¹⁵, ο οποίος χρηματοδοτεί το ταξίδι τους στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Το 1898 τα αδέρφια Παρασκευάς και Σπύρος Νιάρχος φτάνουν στο Buffalo της Νέας Υόρκης. Την ίδια χρονιά οι αδερφοί Νιάρχου συνεργάζονται με τον επίσης Βαμβακίτη Θεόδωρο Μαχαίρα και εγκαινιάζουν το ζαχαροπλαστείο τους στον αριθμό 317 της Main Street, το οποίο πολύ γρήγορα θα εξελιχθεί σε ένα από τα πιο επιτυχημένα στο είδος τους. Αργότερα, οι αδερφοί Νιάρχου θα συνεταιριστούν με τον εξάδελφο τους Γιώργο Χούπη και θα ανοίξουν άλλο ένα ζαχαροπλαστείο στο Toledo του Ohio αυτή τη φορά¹¹⁶.

Οι επιχειρηματικές επιλογές των αδελφών εμφανίζονται προσοδοφόρες και επιπλέον είναι αναγνωρίσιμα μέλη της παροικίας. Συμμετέχουν στις διαδικασίες ίδρυσης της Ορθόδοξης Εκκλησίας στο Buffalo και οι ζωές του εξελίσσονται με τον τυπικό τρόπο των ανθρώπων της διασποράς της εποχής. Το 1903, ο Παρασκευάς επιστρέφει στην Ελλάδα όπου και παντρεύεται την Μαρία Αθανασόπουλου από το Μυστρά¹¹⁷. Ένα χρόνο αργότερα ακολουθεί ο μικρότερος, Σπύρος, ο οποίος παντρεύεται την Ευγενία Κουμάνταρου, κόρη του Σταύρου και μαζί της επιστρέφει στο Buffalo. Εκεί θα μείνουν μέχρι το 1908, καθώς ο Σπύρος θα πουλήσει το μερίδιο του από το ζαχαροπλαστείο και θα εγκατασταθούν στην Ελλάδα. Μερικούς μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1909 γεννιέται στην Ελλάδα το δεύτερο παιδί τους, ο Σταύρος.

Στα χρόνια που ακολούθησαν ο Σπύρος Νιάρχος ήταν πάντα παρών σε όλες τις συσσωματώσεις των Βαμβακικών. Κινητοποιήθηκε συστηματικά γύρω από τις ανάγκες της ιδιαίτερης πατρίδας του ενώ υπήρξε πρωτεργάτης στην ίδρυση του Συνδέσμου των Απανταχού Βαμβακικών η «Βαμβακού» (1923) με έδρα τον Πειραιά, τον οποίο στήριξε και οικονομικά από την ίδρυση του το 1923. Διετέλεσε μέλος και πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου του Συνδέσμου. Στήριξε οικονομικά τις προσπάθειες για τη δημιουργία υδραγωγείου από το 1923 έως το 1935, προκειμένου να ανεβάσει το επίπεδο και τον τρόπο ζωής των συγχωριανών του. Το 1945 από τη θέση του προέδρου του Συνδέσμου του Πειραιά πραγματοποιεί περιοδεία στις Ηνωμένες Πολιτείες για να κινητοποιήσει τους απόδημους και να διενεργήσει έρανο με σκοπό την ύδρευση της Βαμβακούς. Οι προσπάθειες του ευοδώνονται και η παράδοση του υδραγωγείου έγινε στις 25 Ιουλίου 1953.

Δύο χρόνια αργότερα ο Σπύρος Νιάρχος συνοδευόμενος από τη σύζυγό του,

¹¹⁵ Hoopis, K. *In memory of my beloved cousins Paraskevas and Speros Niarchos*. Buffalo:1963

¹¹⁶ Ibid

¹¹⁷ Ibid

Ευγενία και τον αδερφό της Ιωάννη Κουμάνταρο πραγματοποιούν επίσκεψη στη Βαμβακού με σκοπό να εξαγγείλουν την πραγματοποίηση έργων υποδομής. Η άφιξη τους πραγματοποιήθηκε την 25^η Ιουλίου 1955, παραμονή της εορτής της Αγίας Παρασκευής και ημέρες γιορτής για τη Βαμβακού. Οι εφημερίδες θα καταγράψουν το γεγονός με τον τίτλο «Μια γιορτή που δεν έγινε» ή «Ο Σπύρος Νιάρχος απέθανε ενώ εισήρχετο στη Βαμβακού»¹¹⁸. Η περιγραφή¹¹⁹ του Νίκου Κεχαγιά, γραμματέα του Συνδέσμου του Πειραιά μας μεταφέρει γλαφυρά στη Βαμβακού της δεκαετίας του 1950:

«Ντυμένοι με τα καλά τους οι κάτοικοι βγήκαν στην είσοδο του χωριού να τους υποδεχθούν. Μόλις κατέβηκαν από το αυτοκίνητο τους επλησίασε ο Πρόεδρος της Κοινότητας κ. Ν. Γαλάτας και τους ηυχήθη το καλώς ώρισαν. Μετά έβαλε την τραγιάσκα του υπό μάλης και έβγαλε από την τσέπη του ένα μικρό χαρτί που περιείχε μια ολιγόλογη, αλλά μεστή από αισθήματα αγάπης, σεβασμού και ευγνωμοσύνης για τους επισκέπτες, προσφώνηση. ... Ο αείμνηστος Νιάρχος με την ευαίσθητη ψυχή δεν μπόρεσε να συγκρατήσει τα δάκρυά του... Εξέφρασε την ευτυχία του που ξαναέβλεπε τα ιερά και περιπόθητα χώματα της 'Μάνας του' Βαμβακούς, ηυχαρίστησε τους συμπατριώτες του για τη θερμή υποδοχή και υπεσχέθη να κάμει ό,τι μπορούσε για τον τόπο του... Αισθάνθηκε μια μικρή αδιαθεσία. Επειδή το σπίτι που θα έμενε απείχε περί τα 150 μέτρα, οι Βαμβακίτες έφεραν ένα άλογο πάνω στο οποίο ανέβηκε. Στο δρόμο ζήτησε πληροφορίες για μια θρύση και ένα γκρεμισμένο μανδρότοιχο. Έξαφνα έπαψε να μιλή και έγειρε το κεφάλι. Είχε πάθει καρδιακή προσβολή...»

Γεννημένος στη Βαμβακού, πολιτογραφήθηκε Αμερικανός πολίτης το 1905, έζησε συστηματικά μακριά από τη γενέτειρά του, υπήρξε όμως γνήσιος λάτρης του τόπου του όπου και πέθανε κατά τη διάρκεια επίσκεψής του το 1955. Ο Σπύρος Νιάρχος κοινωνήσε μια παραδοσιακή μορφή αλληλεγγυότητας καθώς κινήθηκε στον χώρο της ιδιαίτερης πατρίδας του, όπου και διακρίθηκε για την οικονομική και κοινωνική προσφορά του.

¹¹⁸ Op. Cit.. Σταυρόπουλος, Ν. σ. 233

¹¹⁹ Ibid.

Εικόνα 7 Ο Σπύρος Νιάρχος στην ηλικία των 6 και 19 ετών. Η φωτογραφία δημοσιεύθηκε στα πλαίσια αφιερώματος στην ελληνική Παροικία του Buffalo στην εφημερίδα The Buffalo Courier, 1905 (Συλλογή Γ. Γκιόνη)

Εικόνα 8 Ο Παρασκευάς Νιάρχος περιγράφεται ως επιφανές μέλος της ελληνικής παροικίας του Buffalo, 1905 (Συλλογή Γ. Γκιόνη)

2. Σταύρος Σπύρου Νιάρχος

Ο Σταύρος Νιάρχος ήταν ο δευτερότοκος γιος της οικογένειας. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1909 και ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του στη Βαρβάκειο Σχολή. Το 1929, ως φοιτητής νομικής ξεκίνησε να εργάζεται στους αλευρόμυλους Κουμάνταρου και επέδειξε εξ αρχής πνεύμα εμπορικό. Με στόχο τη μείωση της μεταφοράς σιτηρών από τη Σοβιετική Ένωση και την Αργεντινή, ο νεαρός Νιάρχος προτείνει και οι Κουμάνταροι ανταποκρίνονται στη πρόταση για ναύλωση πλοίων τα οποία θα μεταφέρουν την πρώτη ύλη. Ο Σταύρος Νιάρχος συστήνει έτσι τον ναυτιλιακό τομέα της εταιρείας. Τη δεκαετία του 1930 και με την πτώση των τιμών που έχει προκαλέσει η διεθνής ύφεση αγοράζουν τα πρώτα τους πλοία. Η αγορά τους και το επιχειρησιακό τους κόστος μαζί με το γεγονός ότι θα μπορούσαν να μεταφέρουν το διπλάσιο φορτίο τα καθιστούσε ευκαιρία. Η επιχειρηματική ανάπτυξη συνοδεύθηκε από οικονομική επιτυχία και ο Νιάρχος αναδείχθηκε στον επιχειρηματικό στίβο.

Ακολουθεί μια πολύ επιτυχημένη πορεία, ευνοούμενος από τη συγκυρία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου που απαιτεί όγκο μεταφορών. Κατά τη διάρκεια του Πολέμου ο Σ. Νιάρχος υπηρέτησε στο Ελληνικό Πολεμικό Ναυτικό και εκπαιδεύτηκε στη Βρετανία για τρεις μήνες, στη συμμαχική βάση του Chatham¹²⁰. Το φθινόπωρο του 1943 τοποθετείται στο αρματαγωγό Λήμνος και υπηρετεί κατά τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων μέχρι το καλοκαίρι του 1943 που αποβιβάζεται στην Αλεξάνδρεια και εντάσσεται στο δυναμικό του επιτελείου του Ελληνικού Ναυτικού¹²¹.

Η ελληνόκτητη ναυτιλία είχε συσσωρεύσει μεγάλα κέρδη κατά τη διάρκεια του πολέμου αλλά είχε στο ενεργητικό της και μεγάλες απώλειες πλοίων. Ωστόσο ευνοήθηκε ιδιαίτερα από τη πώληση των αμερικανικών πολεμικών Liberty σε συμμαχικές χώρες. Τα 100 πλοία Liberty που χορηγήθηκαν σε Έλληνες εφοπλιστές με εγγύηση του Ελληνικού Δημοσίου αποτέλεσαν τον πυρήνα της μεταπολεμικής ραγδαίας ανάπτυξης της ελληνόκτητης ναυτιλίας. Αυτή η ιστορική συμφωνία προκάλεσε πολιτικό παροξυσμό και τα βέλη της αντιπολίτευσης για την τόσο δοτική στάση του Ελληνικού Δημοσίου προς τους εφοπλιστές¹²².

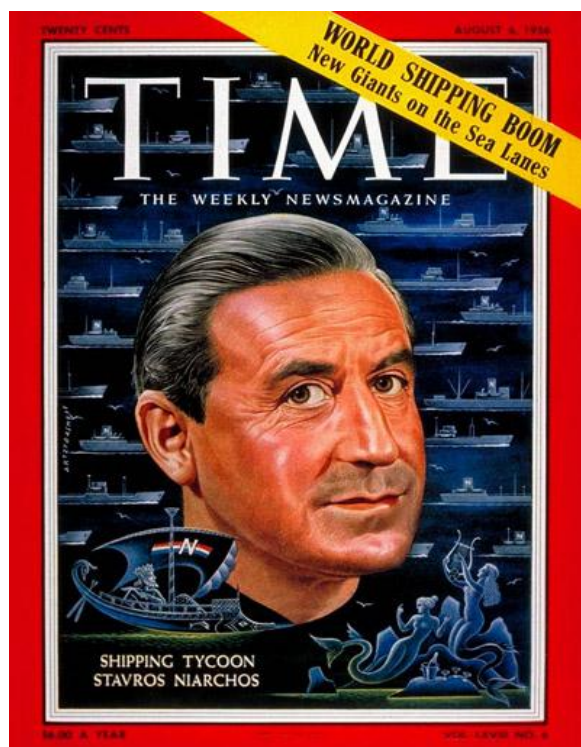
Με τη συμφωνία αυτή και την αγορά των πολεμικών πετρελαιοφόρων T2, που εκχώρησε επίσης το Αμερικανικό Δημόσιο σε εφοπλιστές, ο Νιάρχος κατάφερε μετά τον πόλεμο να διαθέτει έναν υπολογίσιμο σε μέγεθος και αξιόπλοο στόλο. Η στρατηγική της διαχείρισης των πλοίων όμως θα εξασφαλίσει στον Νιάρχο τον τίτλο του *κροίσου* που θα του αποδώσει το περιοδικό Time σε εξώφυλλο της 6^{ης} Αυγούστου του 1956. Ο παγκόσμιος Νιάρχος θα κατοχυρώσει τη θέση του στην παγκόσμια οικονομική και ναυτιλιακή ιστορία τη δεκαετία του 1950. Τα πλοία του που σχεδόν στο σύνολο τους έφεραν τη λέξη «world» (παγκόσμιος) στο όνομα τους ικανοποιούσαν τις αυξημένες ανάγκες πετρελαίου της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης. Το 1956 η κρίση του Σουέζ θα αποτελέσει άλλη μια χρυσοφόρα συγκυρία με τα ναυλοσύμφωνα της περιόδου να αντιστοιχούν σε εκατομμύρια δολάρια τα οποία χρησιμοποιούνται για τη ναυπήγηση μεγαλύτερων πλοίων. Ο

¹²⁰ Dorris, L. *Onassis, Niarchos and Livanos*. London & New York: W. H. Allen, 1971. σ. 216

¹²¹ Ibid. σ. 221

¹²² Καθημερινή, 13/05/2012

Νιάρχος συγκαταλέγεται στους πρώτους που υιοθέτησαν τα supertankers, συνδυάζοντας μεγαλύτερους όγκους διαμετακόμισης με μικρότερο κόστος μεταφοράς. Από το 1947 έως το 1958 είχε εκατονταπλασιάσει τη χωρητικότητα των πλοίων του, από δύο πλοία χωρητικότητας 14.480 Κοχ σε 64 πλοία των 1.023.255 Κοχ, ενώ τα 39 από αυτά είχαν ναυπηγηθεί τη δεκαετία του 1950¹²³. Ο ναυπηγικός πυρετός οδήγησε στην κατασκευή του μεγαλύτερου τάνκερ παγκοσμίως 47,750 τόνων το 1956¹²⁴, με όνομα ΣΠΥΡΟΣ ΝΙΑΡΧΟΣ, προς τιμήν και εις ανάμνησιν του πατέρα του που είχε πεθάνει το προηγούμενο έτος κατά την επίσκεψή του στη Βαμβακού.

Εικόνα 9 Το περιοδικό TIME αφιέρωσε το εξώφυλλο του στον Σταύρο Νιάρχο (Πηγή: www.time.com)

Η οξύνοια του Νιάρχου στη ναυπήγηση πλοίων αλλά και στη διαχείριση τους τον είχε καταστήσει παγκόσμιο φαινόμενο. Η ταχύτητα της ανάπτυξης του στόλου του και ο αντίκτυπος στην παγκόσμια μεταφορά πετρελαίου είχαν οδηγήσει στο να κατέχει τον μεγαλύτερο ιδιόκτητο στόλο, διαβλέποντας τις ανάγκες της εποχής του. Από την εποχή κιόλας που εργαζόταν στους αλευρόμυλους Κουμάνταρου αντιλήφθηκε την οικονομία κλίμακας. Αυτό οδήγησε στην δική του οικονομική απογείωση και στην μεταμόρφωση της ναυτιλίας και της ναυπηγικής. Το 1948 πήρε το πρώτο του μεγάλο δάνειο – περίπου 1 εκ. Λίρες Αγγλίας – για τη ναυπήγηση του ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΕΙΡΗΝΗ, το πρώτο από τα πλοία που θα φέρουν το επίθετο παγκόσμιος στο όνομα τους.

¹²³ Θεοτοκάς Γ. και Χαριλαύτη Τ. Έλληνες εφοπλιστές και ναυτιλιακές επιχειρήσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2007. σ. 360

¹²⁴ The New York Times, 18/04/1996

Την ίδια περίοδο που ο Αριστοτέλης Ωνάσης εξασφάλισε την ΤΑΕ – την κρατική αεροπορική εταιρεία – και δημιούργησε την Ολυμπιακή, ο Σταύρος Νιάρχος υπογράφει τη συμφωνία με το Ελληνικό Δημόσιο για την ίδρυση των Ελληνικών Ναυπηγείων στην περιοχή του Σκαραμαγκά, μιας επένδυσης 20 εκ. δολαρίων. Η Σύμβαση του Σεπτεμβρίου 1956 όριζε την υποχρέωση του αναδόχου να κατασκευάσει και να λειτουργήσει κατασκευαστικό τμήμα πλοίων και σκαφών με ή χωρίς επισκευαστικό τμήμα¹²⁵. Η πρώτη βαριά βιομηχανία της χώρας όπως διαβάζουμε σε άρθρο της Καθημερινής του Ιανουαρίου 1961 γνώρισε στιγμές μεγαλείου με κορυφαίο γεγονός την καθέλκυση του πλοίου ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΕΛΠΙΣ (WORLD HOPE), το πρώτο εξ ολοκλήρου κατασκευασμένο πετρελαιοφόρο στην Ελλάδα, ιδιοκτησίας Νιάρχου.

Σε συνέντευξη του στις 8 Ιανουαρίου του 1961 διαβάζουμε¹²⁶:

«...Σας ομολογώ ότι η συγκίνησης, η χαρά και η ικανοποίησις που εδοκίμασα την 22αν Δεκεμβρίου όταν είδα να πέφτη εις την θάλασσαν του Σκαραμαγκά το 'Παγκόσμιος Ελπίς', με συνεκλόνησαν όσον καμμίαν άλλην φοράν εις την ζωήν μου. Διότι ως Έλλην πρώτον και ως επιχειρηματίας δεύτερον, είχα την συναίσθησιν του ανθρώπου που έκανε το καθήκον του και που αισθάνεται υπερηφάνειαν διά την ικανότητα των συμπατριωτών του...»

Η επένδυση των 20 εκ. δολαρίων συνέβαλε στη θεμελίωση της εκβιομηχάνισης της χώρας, στην ενίσχυση του συναλλαγματικού ισοζυγίου και στην απασχόληση 3.000 εργαζομένων. Ένα χρόνο αργότερα, τον Μάιο του 1962 τα Ναυπηγεία Σκαραμαγκά ανακοινώνουν νέα επένδυση 7 εκ. δολαρίων για την κατασκευή της μεγαλύτερης δεξαμενής της Μεσογείου και την απασχόληση επιπλέον 3.000 εργατών που θα *εύρουν εκεί σταθερά και παραγωγική απασχόληση*¹²⁷. Ο Νιάρχος όμως, επεφύλασσε για τα Ναυπηγεία και το ρόλο της ναυπηγοεπισκευαστικής ζώνης και σε συνδυασμό με την εκμετάλλευση των Ελληνικών Διυλιστηρίων Ασπροπύργου που σε συνεργασία με τη Mobil είχε αναλάβει το 1958¹²⁸, θα προσέφερε υπηρεσίες επισκευών στα πλοία των πετρελαϊκών εταιρειών που έως την πετρελαϊκή κρίση του 1973 διέθεταν. Η κρίση του 1973 οδηγεί τις εταιρείες στην απεμπλοκή τους από τη ναυτιλία και συνεπικουρούσης της γενικής ύφεσης προκύπτει η ανάγκη συρρίκνωσης των μεγεθών των ναυπηγείων και το πέραςμα της επένδυσης σε φάση ύφεσης και κρατικοποίησης το 1985¹²⁹. Τα διυλιστήρια του Ασπροπύργου είχαν προηγηθεί και είχαν περάσει υπό κρατική διοίκηση το 1976¹³⁰.

Η τρίτη μεγάλη επένδυση του Νιάρχου σε ελληνικό έδαφος ήταν η συμμετοχή του στο επενδυτικό σχήμα της βιομηχανίας *Αλουμίνιο της Ελλάδος* με 21% μαζί με τις πολυεθνικές Pechiney και Reynolds, που θα εξασφάλιζαν εκτός της τεχνογνωσίας, την διάθεση του παραγόμενου αλουμινίου. Με τη δημιουργία της

¹²⁵ Το Βήμα, 23/05/2004

¹²⁶ Η Καθημερινή, 08/01/1961

¹²⁷ Ναυτικά Χρονικά, 01/05/1962

¹²⁸ Ορ. Cit.. Θεοτοκάς Γ. & Χαρλαύτη Τ., σ. 362

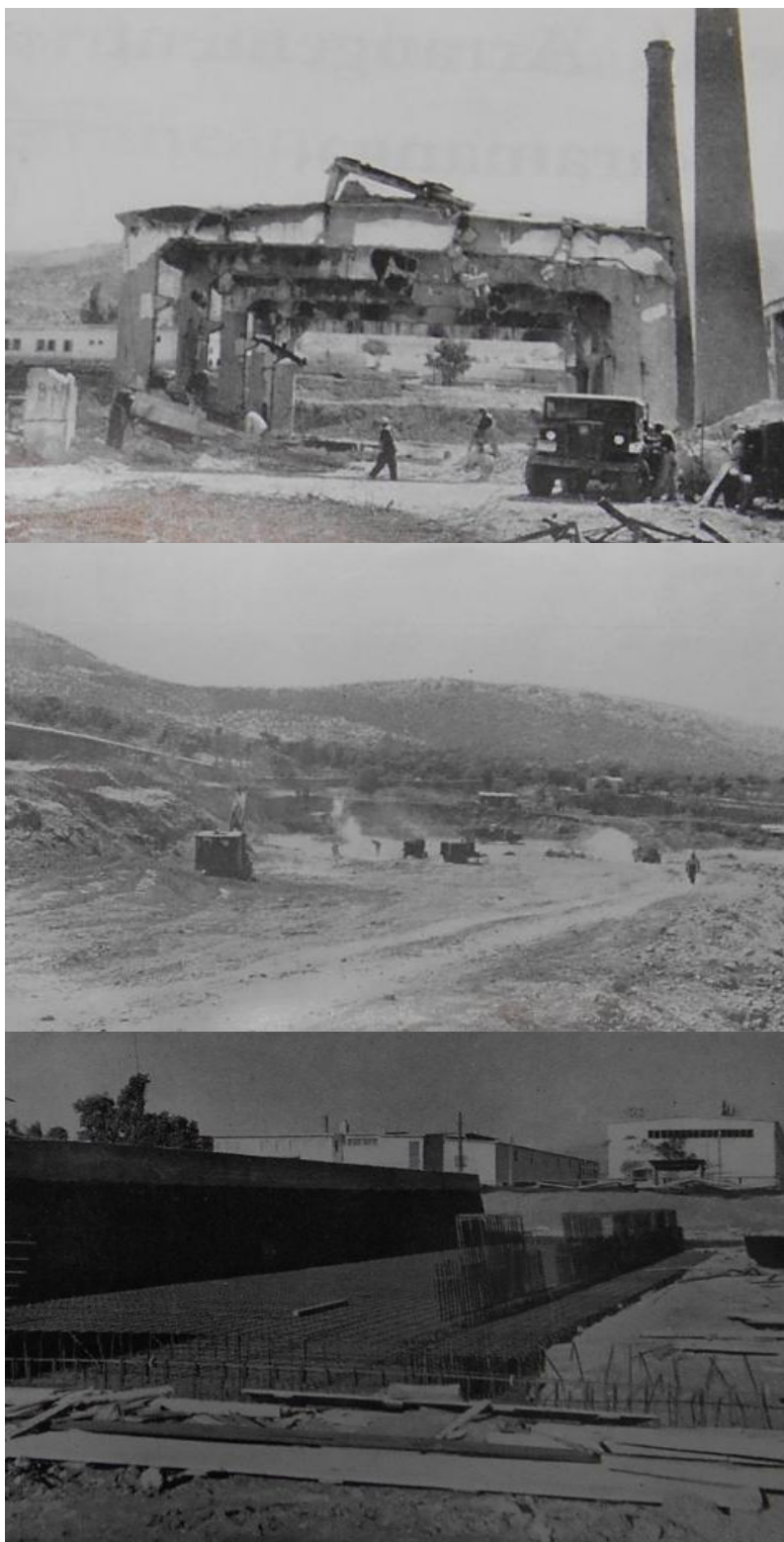
¹²⁹ Τέλλογλου Τ. *Η τακτική των εξεταστικών*.

(<http://www.protagon.gr/?i=protagon.el.article&id=28570>)

¹³⁰ Ορ. Cit.. Θεοτοκάς Γ. & Χαρλαύτη Τ., 362

βιομηχανίας, η Ελλάδα έγινε ο έκτος παραγωγός αλουμινίου στην Ευρώπη. *Η ελληνική αγορά αλουμινίου διαθέτει πλέον εθνική πηγή ανεφοδιασμού ενώ το κόστος της επένδυσης ανερχόταν στα 130 εκατ. δολάρια*¹³¹.

¹³¹ Μισός Αιώνας Αλουμίνιο. Επετειακή έκδοση της ΑΛΟΥΜΙΝΙΟΝ Α.Ε., μέλος του Ομίλου Επιχειρήσεων ΜΥΤΙΛΗΝΑΙΟΣ. σ.23
(http://www.alhellas.com/Uploads/entypa/ALOUMINIO_MISOS_AIONAS_GR.pdf)

Εικόνα 10 Η πρώτη ημέρα εργασιών στην περιοχή του Σκαραμαγκά, στη δεύτερη εικόνα η διαμόρφωση του χώρου συνεχίζεται, ενώ στην τρίτη έχει διαμορφωθεί το κύριο αγκυροβόλιο τον Δεκέμβριο του 1957.

Ο Σ. Νιάρχος μερίμνησε και για την στήριξη των Ελλήνων ναυτικών ήδη από το 1954 με το πλοίο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΑΡΜΟΝΙΑ, το οποίο ήταν το πρώτο πλοίο του στόλου του, που έφερε ελληνική σημαία μαζί με την εισήγηση του να στηριχτεί το Ναυτικό Απομαχικό Ταμείο (NAT). Η νομοθεσία όριζε ότι οι ναυτικοί στα πλοία του ελληνικού νηολογίου θα ασφαλιζονται υποχρεωτικώς στο NAT, ωστόσο δεν δέσμευε τα πλοία με ξένη σημαία. Ο Σταύρος Νιάρχος, έχοντας συνείδηση της προσφοράς και εξασφάλισης των ναυτικών του ήταν ο πρώτος που πρότεινε να επεκταθεί αυτή η υποχρέωση και στα πλοία του ελληνόκτητου στόλου που έφεραν άλλη σημαία και σε εφαρμογή της πρότασης του, στις 30 Νοεμβρίου του 1955 προχώρησε στην ασφάλιση όλων των Ελλήνων ναυτικών που εργάζονταν στα πλοία του¹³². Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα πλοία του στόλου του διέθεταν ιδιαίτερες ανέσεις για τα πληρώματά τους, ενώ τα μενού διατροφής άλλαζαν συχνά ακολουθώντας τις αλλαγές του κλίματος ή άλλες παραμέτρους που υποχρέωναν σε σχετική προσαρμογή¹³³.

Η ναυπηγική δραστηριότητα του Νιάρχου άλλαξε την ιστορία της ναυτιλίας δημιουργώντας θαλάσσιους γίγαντες επιτυγχάνοντας οικονομίες κλίμακας, βελτίωσε τις υπηρεσίες και τις ανέσεις που απολάμβαναν τα πληρώματα και με την επενδυτική του δραστηριότητα στην Ελλάδα συνέδραμε στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Ο πολλαπλασιασμός του στόλου του συνεχίστηκε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970 επενδύοντας κυρίως σε δεξαμενόπλοια¹³⁴. Η επόμενη δεκαετία θα είναι περίοδος συρρίκνωσης της ναυτιλιακής παρουσίας του Νιάρχου μαζί με την παράλληλη ανάληψη της διαχείρισης των επιχειρήσεων του ομίλου Νιάρχου από τη δεύτερη γενιά της οικογένειας¹³⁵. Ο Στ. Νιάρχος όμως διατήρησε σταθερή παρουσία στο επιχειρείν μέχρι το τέλος της ζωής του, όπως σταθερό και αμείωτο ήταν το ενδιαφέρον του για τις υποδομές με τις οποίες ασχολήθηκε από την εποχή της δεκαετίας του 1950, διαθέτοντας άλογα αγώνων και ιπποφορβείο, ενώ παρέμεινε προσηλωμένος στο συλλεκτικό του ενδιαφέρον για έργα τέχνης που είχε ξεκινήσει από το 1949. Η ενασχόληση με την τέχνη κατέστησε τον Νιάρχο έναν από του κορυφαίους συλλέκτες, διαθέτοντας μία από τις πιο σημαντικές συλλογές έργων τέχνης παγκοσμίως. Η συλλογή του ενισχύθηκε ουσιαστικά με την αγορά της συλλογής του ηθοποιού Edward Robinson το 1958 που διέθετε έργα κυρίως ιμπρεσιονιστών. Στη συλλογή του Νιάρχου συγκαταλέγονται μοναδικής αξίας έργα όπως η *Pieta* του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου, η αυτοπροσωπογραφία του Πικάσο, *Yo*, Picasso και έργα των Van Gogh, Edgar Degas, Eugene Delacroix, Rubens και άλλων.

¹³² The Journal of Commerce, 18/04/1960

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Op. Cit.. Θεοτοκάς Γ. & Χαρλαύτη Τ., σσ. 360-361

¹³⁵ Op. Cit.. Θεοτοκάς Γ. & Χαρλαύτη Τ., σ. 361

Εικόνα 11 Το WORLD GLORY με το έμβλημα "N" διασχίζει τη διώρυγα του Σουέζ (Συλλογή Π. Κορομβόκη)

Εικόνα 12 Το δεξαμενόπλοιο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΑΡΜΟΝΙΑ, κατασκευής 1954, είναι το πρώτο από τα πλοία του Σταύρου Νιάρχου που τίθεται υπό ελληνική σημαία (Αρχείο Βοβολίνη)

2.1 Η ευεργετική δραστηριότητα του Σταύρου Νιάρχου

Ο πολύ αστός Σταύρος Νιάρχος, όπως διαβάζουμε σε εφημερίδα της εποχής, με το ραφιναρισμένο πνεύμα που εκτιμούσε την τέχνη διέθετε αίσθημα κοινωνικής αλληλεγγύης και επεδίωκε ουσιαστικές παρεμβάσεις με μελλοντική στόχευση. Ο εντοπισμός και η αποκωδικοποίηση των ευεργετικών δραστηριοτήτων του Νιάρχου, με κορυφαίο γεγονός την ίδρυση του ομώνυμου ιδρύματος όπως όριζε στη διαθήκη του, κατατάσσουν τον Στ. Νιάρχο στους κοινωνικούς δρώντες που οι παρεμβάσεις τους διαθέτουν σχεδιασμό και ιδεολογική διάσταση που ξεπερνά την φιλανθρωπία. Ο εξασφαλισμένος απαραίτητος υλικός όρος – τα χρήματα δηλαδή – για την ευεργετική λειτουργία του Σταύρου Νιάρχου προσέφεραν την οικονομική δυνατότητα για τις πρώτες παρεμβάσεις του, που ήδη το 1960 υπερβαίνουν τα 8 εκ. δραχμές και αφορούν σε υποτροφίες, δωρεές σε ευαγή ιδρύματα και οικονομική βοήθεια σε φυσικές καταστροφές¹³⁶.

Από τις συνεντεύξεις της εποχής προκύπτει ότι ο Νιάρχος πιστεύει στην ικανότητα του κράτους, αλλά αναγνωρίζει και τις δομικές αδυναμίες αυτού και σπεύδει υποστηρικτικά προς την ενίσχυση της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας. Υπογραμμίζει λοιπόν ο Στ. Νιάρχος ότι το Ελληνικό Κράτος προπολεμικά αλλά και μεταπολεμικά έχει ενισχύσει συστηματικά την ελληνική εμπορική ναυτιλία με φορολογικές ατέλειες, οικονομικά κίνητρα αλλά και με την υπόθεση των 100 Liberty και των 7 τάνκερ T2 που δόθηκαν σε Έλληνες εφοπλιστές με εγγύηση του Ελληνικού Δημοσίου που από πολλούς θεωρούνται ως η βάση του ελληνικού μεταπολεμικού ναυτιλιακού boom¹³⁷. Η διάθεση του απέναντι στην στήριξη του κράτους είναι συστηματική και εκπεφρασμένη θεωρώντας την ιδιωτική πρωτοβουλία θεμελιώδη στην αναπτυξιακή προσπάθεια της χώρας. Στη λογική αυτή εντάσσεται η ευεργετική του λειτουργία με τις προαναφερθείσες δωρεές αλλά και με την στελέχωση των επιχειρήσεων του με πολυπληθές ελληνικό δυναμικό, που ενισχύθηκε με τη Σχολή Μηχανικών «Σπύρος Νιάρχος» που ίδρυσε στα Ναυπηγεία Σκαρμαγκά¹³⁸.

Οι αρχές κοινωνικής μέριμνας που διέθετε και η ιδεολογία του Στ. Νιάρχου αποκρυσταλλώνονται στην διαθήκη του με την οποία οργανώνει και καθιστά το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος ως έναν από τους κληρονόμους του. Η δημιουργία του Ιδρύματος επιβεβαιώνει και ολοκληρώνει την διάθεση του Νιάρχου για πολυεπίπεδη παρέμβαση στο ελληνικό αλλά και στο διεθνές οικονομικό πεδίο. Η οργάνωση που σκιαγράφησε στην διαθήκη του με θεμελιώδη όρο τουλάχιστον το 50% των χορηγήσεων του ιδρύματος να λαμβάνουν χώρα στην Ελλάδα επιβεβαιώνει το ενδιαφέρον του αλλά και τη συνέπειά του προς την οικονομική στήριξη της πατρίδας του. Είναι σαφές ότι η ευεργετική του δραστηριότητα και στόχευση κινείται γύρω από το έθνος, την τέχνη, την κοινωνική πρόνοια, την παιδεία και τον πολιτισμό κληροδοτώντας στον ελληνισμό αλλά και σε ολόκληρη την ανθρωπότητα ένα ίδρυμα με παγκόσμια παρουσία και δράση. Ιστορικά λοιπόν ο Ευεργετισμός, η ανάληψη συλλογικών λειτουργιών κοινωφελούς ή εθνικού χαρακτήρα από ένα πρόσωπο στο σύγχρονο κόσμο η βούληση του ευεργέτη

¹³⁶ Η Καθημερινή, 08/01/1961

¹³⁷ Η Καθημερινή, 06/09/1964

¹³⁸ Ibid.

ανατίθεται σε συγκεκριμένους οργανισμούς ή ιδρύματα με ευεργετική λειτουργία¹³⁹. Έτσι η βούληση του ευεργέτη δεν σταματά με το φυσικό θάνατο του ευεργέτη αλλά διαιωνίζεται. Ο Σταύρος Νιάρχος πέθανε τον Απρίλιο του 1996, στη Ζυρίχη, σε ηλικία 87 ετών.

Εικόνα 13 Σταύρος Νιάρχος, 1909-1996 (Συλλογή Π. Κορομβόκη)

¹³⁹ Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Ευεργετισμός Χθες – Σήμερα – Αύριο*. (www.hellenicdiaspora.com)

Επίλογος

Από πολλές απόψεις η Βαμβακού μοιάζει με κάθε ελληνικό χωριό του 19^{ου} αιώνα, όμως η κοινότητα που θεσμοθετήθηκε εκεί το 1898, της προσδίδει ιστορική

αναφορά. Οι κάτοικοι της υπό την ηγετική καθοδήγηση και στήριξη επιστημόνων, εμπόρων και βιομηχάνων δημιούργησαν μια κοινότητα, που επίσημα έφερε τον τίτλο «Ένωσις των Πληρεξουσίων της Κοινότητας Βαμβακούς». Η παρουσία του θεσμού αυτού εισήγαγε καταρχήν κανόνες που διευθέτησαν και οργάνωσαν την πολιτική, οικονομική και κοινωνική λειτουργία και πρακτική.

Η Ένωση των πληρεξουσίων εισήγαγε νέες έννοιες και έθεσε ζητήματα σχετικά την πειθαρχία προς τους κανόνες, το σεβασμό προς το κράτος, την εμπορική δραστηριότητα και την έννοια του κέρδους, την ποιότητα ζωής και υγιεινής, την εκπαίδευση, τις επικοινωνίες και την ατομική ευθύνη.

Κυρίαρχο ρόλο στην εμφάνιση της κοινότητας Βαμβακούς διαδραματίζει η μετανάστευση των προηγούμενων χρόνων. Οι επαναπατρισθέντες ως φορείς εκσυγχρονισμού κομίζουν στην ιδιαίτερη πατρίδα τους νέες αντιλήψεις, ιδεολογίες και νοοτροπίες. Παράλληλα, η βαμβακίτικη διασπορά που δεν επαναπατρίζεται, ενισχύεται από το ρεύμα προς τις ΗΠΑ που μεγαλώνει στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και έτσι 'παλιά' και 'νέα' διασπορά που διατηρούν αυθόρμητο ενδιαφέρον για τον τόπο τους στηρίζουν οικονομικά το θεσμό της κοινότητας.

Το «Κοινό των Βαμβακιτών» και οι όροι οικειότητας με τους οποίους διαμορφώθηκε ευνόησαν την δημιουργία ενός πνεύματος προσφοράς και αλληλεγγύης που διακρίνεται και στους καταλόγους, δωρητών και συνδρομητών αλλά και από το γεγονός ότι διαμορφώθηκε και συντηρήθηκε ένα ισχυρό τοπικοσυγγενικό δίκτυο.

Έτσι, ο κοινοτισμός της Βαμβακούς μετέτρεψε τους κατοίκους σε ενεργούς πολιτικούς δρώντες που μετείχαν στη διαμόρφωση των δομών, ενώ κυοφόρησε τις συνθήκες εκείνες που συντέλεσαν στην εμφάνιση ευεργετικής λειτουργίας. Συνεπώς, βάσιμα μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η θεσμική ύπαρξη της κοινότητας αποτελεί βασικό πυλώνα του φαινομένου του ευεργετισμού, γεγονός που διακρίνεται και στις κοινότητες του εξωτερικού, όπου ο κοινοτισμός αποτέλεσε τη δίοδο των ευεργετών στο πεδίο του πολιτικού και κοινωνικού πράττειν.

Οι οικογένειες στην παραδοσιακή κοινωνία λειτούργησαν ως φορείς της νεωτερικότητας μέσα από την επιχειρηματική τους δραστηριότητα, την πολιτική τους ενασχόληση και βεβαίως μέσω της ευεργεσίας που συνοδεύεται από όρους εθνικής αναφοράς και «θεωρούμενο λοιπόν υπό ευρεία ιστορική προοπτική, το φαινόμενο του ευεργετισμού, ως ιδεολογία και ως πράξη, αντιπροσωπεύει έναν από τους πρώιμους πυρήνες της μετάβασης στη νεωτερικότητα, καθώς αναδεικνύει την ατομικότητα. Παράλληλα, συμπυκνώνει ίσως συλλειτουργίες οικείες και αναγνωρίσιμες και στο πλαίσιο της παραδοσιακής κοινωνίας¹⁴⁰».

«Η μελέτη των οικογενειών τοποθετεί τα πειθαρχημένα στη μέτρηση δεδομένα μέσα σε σύνολα κοινωνικών θεσμών, ανθρώπινων συμπεριφορών και πολιτισμικών συστημάτων. Με τον τρόπο αυτό συνυφαίνεται το ατομικό με το συλλογικό, το μικροπεριβάλλον με τους ευρύτερους συσχετισμούς, οι μικρές και οι μεγάλες κλίμακες του ανθρώπινου και ιστορικού γίνεσθαι, το δομικό με τη συντυχία, η κοινωνική-ιστορική λειτουργία με τα όντα που την αναλαμβάνουν κατά τρόπο ανθρώπινο.»¹⁴¹

¹⁴⁰ Ορ. Cit.. Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Αλεξανδρινές οικογένειες*. σ. 216

¹⁴¹ Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Οι Έλληνες του Καΐρου*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέρκυρα, 2007. σ. 250

«Οικογενειακά ήταν, ανέκαθεν, τα δίκτυα που άπλωναν σε όλη την υφήλιο οι Έλληνες της ομογένειας και της διασποράς, για να προσαρμοστούν σε περιβάλλοντα ξένα και ενίοτε εχθρικά, για να οργώσουν τις θάλασσες του κόσμου, για να κατακτήσουν νέες αγορές»¹⁴² και σε συνδυασμό με ένα ευρύτερο τοπικοσυγγενικό δίκτυο και οικογενειακές στρατηγικές οδηγήθηκαν – όχι πάντα και όχι στο ίδιο μέγεθος – στην επιβίωση και στην επιτυχία. Στον άοκνο αυτό αγώνα της ελληνικής ομογένειας, άμεσος ή έμμεσος ευεργετούμενος υπήρξε το ελληνικό κράτος στις μικρές ή μεγάλες κλίμακες.

Από την μελέτη των οικογενειών Τσοχώνη, Κουμάνταρου και Νιάρχου που εκτείνεται σε διάστημα περίπου ενός αιώνα παρατηρήσαμε την αγροτική οικογένεια και τις φάσεις της αγροτικής εξόδου από την εγγύς μετανάστευση για τους σκοπούς της εποχικής εργασίας, του μικρής κλίμακας αγροτικού εμπορίου και της αναζήτησης καλλιεργειών, στην μετοικεσία μεγάλης κλίμακας προς τα αστικά κέντρα της εποχής σε εγχώριο επίπεδο και την μετανάστευση προς το εξωτερικό.

Οι οικογένειες που παρουσιάστηκαν¹⁴³, δημιουργήθηκαν σε μία κλειστή κοινωνία αλλά μέσω της επιχειρηματικής και εμπορικής τους δραστηριότητας αναπτύχθηκαν και δυνάμωσαν σε τέτοιο μέγεθος που η οικογένεια Τσοχώνη δημιούργησε μία ελληνικής ταυτότητας πολυεθνική εταιρεία με επιρροή στη βρετανική αποικιακή πολιτική, η οικογένεια Κουμάνταρου διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στην εγχώρια αλευροβιομηχανία και τον εφοπλισμό και τέλος, η οικογένεια Νιάρχου, με τον εμβληματικό Σταύρο Νιάρχο ο οποίος υπήρξε μια προσωπικότητα παγκοσμίου διαμετρήματος που κληροδότησε στην ελληνική κοινωνία το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος.

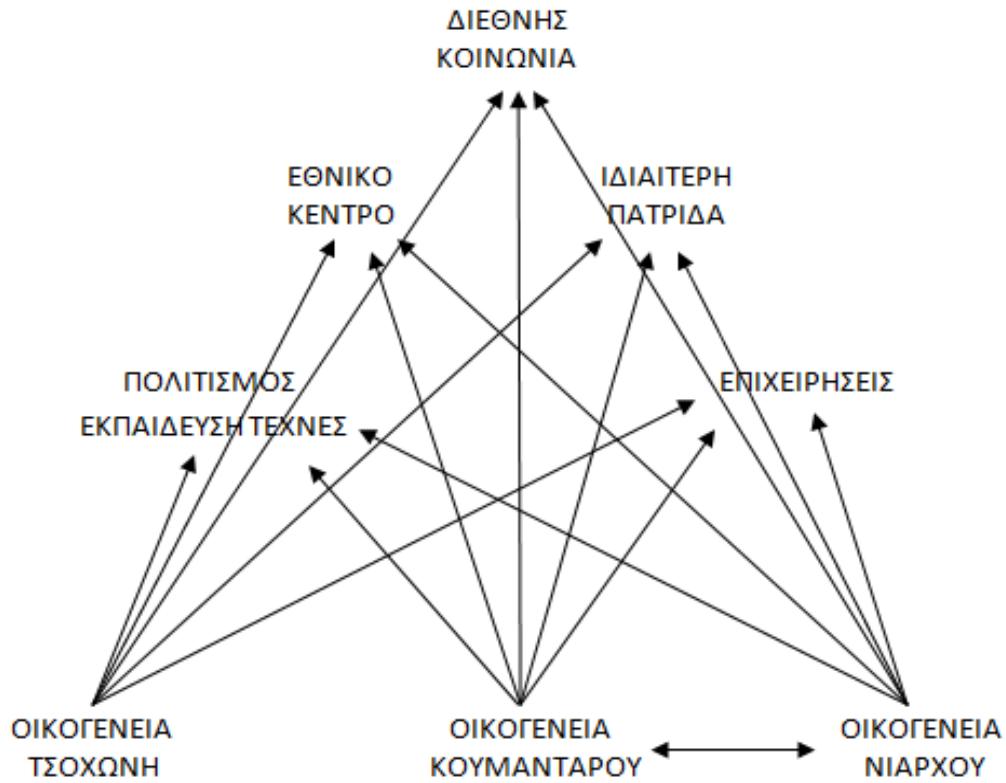
Οι οικογένειες Τσοχώνη – Κουμάνταρου – Νιάρχου έχουν κοινή αφετηρία καθώς μοιράζονται την κοινή καταγωγή, ενώ προϊόντος του χρόνου συνδέονται συγγενικά (οικογένεια Κουμάνταρου με οικ. Νιάρχου). Οι οικογένειες αυτές έχουν πολιτική παρουσία (βουλευτές από τις οικογένειες Τσοχώνη και Κουμάνταρου) και παρά τις διαφορετικές οικογενειακές καταβολές και επιχειρηματικές ιδιαιτερότητες συναντώνται ευρύτερα στο πεδίο της ευεργεσίας, των νοοτροπιών και της διεθνούς παρουσίας.

Γραφική Παράσταση της διασύνδεσης και των πεδίων δράσης

¹⁴² Ορ. Cit.. Δερτιλής, Γ. σ. 28

¹⁴³ Η μελέτη των οικογενειών και των επιχειρηματικών μορφών που αναδύθηκαν μέσα από αυτές καταδεικνύει και την σοβαρή έλλειψη βιογραφιών με επιστημονική και ιστορική ακρίβεια αλλά και την απουσία νεκρολογίων από τον τύπο.

των τριών οικογενειών

ΕΘΝΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ				
	Εθνική συνείδηση		Κοινωνική συνείδηση	
	Ελληνισμός	Ιδιαίτερη Πατρίδα	Ανθρωπιστική	Πολιτισμική
Οικογένεια Τσοχώνη	Γεώργιος Τσοχώνης Βουλευτής Λακωνίας	Δωρεές στην Κοινότητα Βαμβακούς Δημήτριος Τσοχώνης μέλος του Συλλόγου Βαμβακικών Πειραιά Προικοδοτήσεις άπορων κορασίδων Οικονομική στήριξη φιλανθρωπικών και αθλητικών σωματείων	Δωρεές σε σεισμοπαθείς Οικονομική στήριξη φιλανθρωπικών και αθλητικών σωματείων	Δωρεές στη Βρετανία και στη Νιγηρία Δωρεά στο Πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ

Οικογένεια Κουμάνταρου	Παναγιώτης και Νικόλαος Κουμάνταρος Βουλευτές Λακωνίας	Σταυρος Θ. Κουμάνταρος πληρεξούσιος της κοινότητας Βαμβακούς Θεόδ. Σ. Κουμάνταρος πρόεδρος του Συνδέσμου Βαμβακιτών στον Πειραιά Δωρεές στην Κοινότητα Βαμβακούς Δημοτικό Σχολείο Βαμβακούς Εκκλησία Βουτιάνων Μέλη του Συλλόγου Βαμβακιτών στον Πειραιά	Δωρεές στο Νοσοκομείο Σπάρτης Χορήγηση υποτροφιών	Κουμαντάρειος Πινακοθήκη Ανδριάντας Κωνσταντίνου Παλαιολόγου και Λεωνίδα Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης Δωρεά στην US Merchant Marine Academy in New York
Οικογένεια Νιάρχου	Σταύρος Νιάρχος έλαβε μέρος στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, με όρο το 50% των επιχορηγήσεων να απευθύνονται στην Ελλάδα Σχολή Πλοιάρχων "Σπύρος Νιάρχος"	Δωρεές στην Κοινότητα Βαμβακούς Σπύρος Νιάρχος πρόεδρος του Συλλόγου Βαμβακιτών Πειραιά	Δωρεές σε περιπτώσεις φυσικών καταστροφών Χορήγηση υποτροφιών Δωρεές σε ευαγή ιδρύματα	Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος

Μέλη των οικογενειών αυτών, χρηματοδότησαν εκδόσεις, ίδρυσαν μουσεία, θεσμοθέτησαν υποτροφίες και ανέλαβαν μέριμνες πέραν της φιλανθρωπίας. Το εύρος των χρηματοδοτήσεων συνοδεύεται από γεωγραφικό εύρος με κύριους πόλους και αναφορές στην τοπική πατρίδα, στο εθνικό κέντρο αλλά και στη διεθνή κοινωνία. «Η μετατόπιση αυτή σημαίνει ότι με την πάροδο του χρόνου διευρύνονται οι αναφορές των οικογενειών αυτών, αλλά και το πέρασμα από την παραδοσιακή στη νεωτερική κοινωνία»¹⁴⁴.

Τέλος, αξίζει να προσθέσουμε μια επιπλέον μορφή μέριμνας που διακρίνεται στις ιστορίες των οικογενειών που αναφέραμε και σχετίζεται με το ανθρώπινο δυναμικό που στελέχωσε τις επιχειρήσεις Τσοχώνη, Κουμάνταρου και Νιάρχου. Οι τρεις λοιπόν οικογένειες επέδειξαν ιδιαίτερη ευαισθησία κατά τη πρόσληψη στελεχών και υπαλλήλων με όρους είτε τοπικής είτε εθνικής αναφοράς.

¹⁴⁴ Ορ. Cit.. Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Αλεξανδρινές οικογένειες*. σ. 216

Το γεγονός αυτό εντάσσεται στην έντονη δικτύωση και στην ευνοϊκή προς τους ομοπάτριους διάθεση που διέκρινε ανέκαθεν την οργάνωση της ελληνικής διασποράς. Ο Σταύρος Νιάρχος σε συνέντευξη του, τονίζει την σπουδαιότητα αυτής της πρακτικής και συμπληρώνει¹⁴⁵:

«...νομίζω ότι μπορώ να υπενθυμίσω ότι τέσσερες χιλιάδες πρόσωπα ασχολούνται εις τας εν Ελλάδι επιχειρήσεις μας. Άλλαι δύο χιλιάδες περίπου συμπατριώται μου εργάζονται εις τα πλοία μου. Έτσι 25-30 χιλιάδες πρόσωπα ζουν από τας επιχειρήσεις μας, ενώ με τα ναυτιλιακά εμβάσματα παρέχεται σημαντική ενίσχυσις εις το συναλλαγματικόν ισοσύζιον της χώρας.»

Το φαινόμενο του ευεργετισμού διαχωρίζεται από τη φιλανθρωπία. Η φιλανθρωπία είναι μια προσωπική – οικονομική λειτουργία από άνθρωπο σε άνθρωπο. Ο ευεργετισμός πάλι δεν είναι μια απλή διαδικασία δωροδοκίας – δωροληψίας, αλλά μια διαδικασία ιδεολογικά φορτισμένη και πρακτικά στοχευμένη, φορέας εκσυγχρονισμού όπου μέσα από την παραδοσιακή κοινωνία, με τις καθολικές συλλογικότητές της, εισάγει τη νεωτερικότητα, τη συναφή διαφοροποίηση και εντέλει την ανάδειξη της ατομικότητας¹⁴⁶.

Στην κλίμακα του κοινοτικού βίου, οι οικογένειες που είδαμε λειτούργησαν ηγετικά και ως πάροχοι κοινωνικών υπηρεσιών οδηγούμενοι από την ιδεολογία του ευεργετισμού¹⁴⁷. «Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίον ορισμένοι από αυτούς άσκησαν την ευεργετική τους λειτουργία ήταν ιδιαίτερα χαρακτηριστικός: Ένα άτομο (‘δυνάμενος’) ανέλαβε να βοηθά πλήθος άλλων ατόμων (‘αδυνάμων’). Δηλαδή, ο ‘δυνάμενος’ εκτελούσε σε πολύ μεγάλη κλίμακα την τυπική χειρονομία αλληλεγγύης ή φιλανθρωπίας που χαρακτηρίζει εν γένει την παραδοσιακή κοινωνική ζωή. Αυτή η διασπορά της αγαθοεργίας αντιδιαστέλλεται από τον τύπο της κλασσικής ευεργετικής λειτουργίας, σύμφωνα με την οποία ένα άτομο αναλαμβάνει έργα τα οποία κατά την παραδοσιακή αντίληψη ανήκουν σε συλλογικότητες και υλοποιούνται από θεσμούς. Τα έργα των ευεργετών παραμένουν σε λειτουργία εσαεί, σε αντίθεση με τα έργα των φιλανθρώπων που διακόπτονται από το φυσικό θάνατο του φιλανθρώπου»¹⁴⁸.

Στην κλίμακα του Ελληνισμού, μέλη των οικογενειών που παρακολουθήσαμε λειτούργησαν επίσης ηγετικά ως μέλη της αστικής ελίτ αλλά και ως οργανικοί διανοούμενοι της αστικής τάξης¹⁴⁹. Χαρακτηριστικό δείγμα αυτής της προσέγγισης αποτελεί η Κουμαντάρειος Πινακοθήκη, που δεν αποτελεί μια ανιστορική αισθητική χειρονομία αλλά εντάσσεται στην ηγετική τάση της αστικής ελίτ για διάδοση και εμπέδωση της αστικής κουλτούρας. Στην ίδια βεβαίως κατεύθυνση ανήκουν λόγου χάρη και οι ευεργεσίες Αιγυπτιωτών αστών προς το Ωδείο Αθηνών¹⁵⁰. Τα χαρακτηριστικά αυτά παραδείγματα αστικού εκσυγχρονισμού συνυφάνονται με

¹⁴⁵ Η Καθημερινή, 08/01/1961

¹⁴⁶ Op. Cit.. Τομαρά – Σιδέρη, Μ. Ευεργετισμός και Προσωπικότητα. τ. Β’ σσ. 155 - 156

¹⁴⁷ Tomara – Sideris, M. *Egyptiot Greek Benefaction: Tradition and Modernity*. Journal of the Hellenic Diaspora, 30.2. New York: 2004. σσ. 85 – 97

¹⁴⁸ Op. Cit.. Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός στους δρόμους του Βαμβακιού*. σ. 120

¹⁴⁹ Ibid. σ. 119

¹⁵⁰ Ibid

την νεωτερικότητα και επιβεβαιώνουν πως οι ευεργέτες λειτούργησαν ως οργανικοί διανοούμενοι της τάξης τους ενώ αποτέλεσαν τους φορείς εθνικής αναφοράς και διαπολιτισμικής σύνδεσης¹⁵¹.

Στην κλίμακα της διεθνούς κοινωνίας οι οικογένειες που μελετήθηκαν έδρασαν σε παγκόσμιο επίπεδο γεγονός βέβαια που είναι συνδεδεμένο με το πεδίο των συμφερόντων τους.

Τα μέλη λοιπόν των οικογενειών «υπήρξαν λειτουργοί της ιστορίας στον ύψιστο βαθμό, διότι συνταύτιζαν την προσωπική με την ιστορική τους λειτουργία. Δηλαδή, συνέζευξαν την εμπέδωση της προσωπικής και οικογενειακής τους κυριαρχίας με την ηγεμονία της τάξης τους στο οικονομικό, πολιτικό και θεσμικό πεδίο, καθώς και στην ιδεολογική και πνευματική ζωή, συμβάλλοντας έτσι στη συγκρότηση της εθνικής συνείδησης και ταυτότητας και του εθνικού κράτους»¹⁵².

Η ευεργετική δραστηριότητα των ομογενών δημιούργησε διαχρονικά «άμετρη και άκριτη υπερηφάνεια για τον πατριωτισμό των εύπορων ομογενών και για τις 'έθνικές' ευεργεσίες τους και, σε αντίλογο, την ανόητη καταδίκη τους στο πυρ το εξώτερον¹⁵³». Μια ψύχραμη αξιολόγηση της επιχειρηματικής τους δραστηριοποίησης αλλά και η αποκρυπτογράφηση του ιδεολογικού πυρήνα της ευεργετικής λειτουργίας θα προσέφερε έναν ιστορικά τεκμηριωμένο απολογισμό. Σε κάθε περίπτωση όμως, οι Έλληνες ευεργέτες συνέβαλαν στον αστικό μετασχηματισμό και λειτούργησαν σαν «κοσμοπολίτες οργανικοί διανοούμενοι της διεθνούς αστικής τάξης και όχι μόνο της ελληνικής. Οι άνθρωποι αυτοί ενσωματώνονται στην ιδεολογία του ευεργετισμού ως οργανικοί διανοούμενοι της τάξης τους στην κλίμακα της πατρίδας τους αλλά και την ανθρωπότητας, ως οργανωτές δηλαδή της κουλτούρας και της κοινωνίας σε εθνική αλλά και οικουμενική κλίμακα»¹⁵⁴.

Τελική αποτίμηση της μελέτης αυτής είναι ότι στη Βαμβακού του 1898 παρατηρούμε την προσπάθεια για επαναπροσδιορισμό των δομών που συνθέτουν το πολιτικό και κοινωνικό γίνεσθαι σε επίπεδο τοπικής κοινωνίας. Η εμπειρία της διασποράς, η εγγραματοσύνη και ο οικονομικός πλούτος των εμπνευστών της κοινότητας Βαμβακούς προσφέρουν ένα νεωτερικό πλαίσιο για την ανάπτυξη κανόνων και δράσεων με αποδέκτες την κοινωνία, την πολιτική και την οικονομία. Μέσα από τις συνθήκες κοινοτισμού εμφανίστηκε ο ευεργετισμός στην τοπική κλίμακα ενώ σταδιακά εξελίχθηκε το φαινόμενο αφού διευρύνθηκαν οι αναφορές των ευεργετών και απευθύνθηκαν στον ελληνισμό και στη διεθνή κοινωνία.

¹⁵¹ Ibid

¹⁵² Ibid. σσ. 121 – 122

¹⁵³ Op. Cit.. Δερτιλής, Γ. σ. 35

¹⁵⁴ Τομαρά – Σιδέρη, Μ. Κοινωνική και ιστορική λειτουργία του ευεργετισμού. Στο: Τσιρώνη, Ν. (επιμ.) Τιμή και Τίμημα, πρακτικά ημερίδας. Αθήνα: Εκδόσεις του Φοίνικα, 2009. σσ. 88-89

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ
ΚΑΙ
ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΝ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΩΝ
ΤΗΣ
ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ
ΒΑΜΒΑΚΟΥΣ

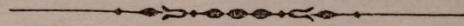

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΩΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Δ. ΦΕΞΗ

1902

Συμπολῖται,

Μέσα 'ς τὸ σκληρὸ ἀγῶνα τῆς ζωῆς μὴ ξεχνᾶτε καὶ τὸ
φτωχό μας τὸ χωριό.

Ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ
τῆς ἐνάσεως τῶν πληρεξουσίων τῆς κοινότητος Βαμβακοῦς.

Ὁ Πρόεδρος
ΑΝΤΩΝΙΟΣ Ν. ΒΡΑΧΝΟΣ

Τὰ Μέλη

Χαρ. Θ. Βούρβουλης.

Χαρ. Π. Λούπος.

Χαρ. Κ. Σμυρνιώτης.

Ζαχ. Μ. Τρυποσκιάδης.

Ὁ Γραμματεὺς
Κωνστ. Ἰωάν. Χούπης.

“Ολοι παραπονούμεθα ότι οί Κυβερνήται μας δὲν φροντίζουν ὅσον πρέπει διὰ τὸ καλὸν τῆς πατρίδος καὶ ὅλοι εὐχαριστοῦμεθα νὰ ζωγραφίζωμεν τὴν κατάστασίν μας μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα. Ἴσως νὰ ἔχωμεν δίκαιον, ἴσως νὰ εἶναι καὶ κάποια ὑπερβολὴ εἰς τὰ λόγια μας, ἀπὸ τὸν πόθον νὰ ἴδωμεν τὴν πατρίδα μας ἀμέσως μεγάλην. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι τίποτε δὲν δικαιολογεῖ καὶ τὴν ἰδικήν μας ἀδράνειαν· συνειθίσαμεν νὰ τὰ περιμένωμεν ὅλα ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, ἐν ᾧ εἶναι καὶ μερικὰ πράγματα, τὰ ὅποια καὶ μόνον μὲ τὴν καλὴν θέλησιν δὲν θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ γίνουν.

Αὕτη ἡ σκέψις μᾶς παρεκίνησε πρὸ τριῶν χρόνων νὰ σκεφθοῦμε μὲ ποῖον τρόπον θὰ ἠμπορούσαμε νὰ σταματήσουμε τὸ χωρὶς μας ἀπὸ τὸν κατήφορο εἰς τὸν ὅποιον ἐφέρετο· ὁ κόσμος ἔφευγεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ ὁ τόπος ἄρχισε νὰ δημιάζῃ· ὁ καθένας ὀπλοφοροῦσε ἐλεύθερα καὶ ἦτο εἰς τὸ χέρι του νὰ κάψῃ τὰ δάση ἢ νὰ τὰ καταστρέψῃ μὲ τὸ τσεκούρι· κανεὶς δὲν ὥριζε τὸ κτῆμά του καὶ καθένας ἠμποροῦσε νὰ στήσῃ τὴ φράχτη του ὅπου ἤθελε· αἱ ἔχθραι, τὰ μίση καὶ πρὸ πάντων τὰ πολιτικὰ πάθη μᾶς εἶχαν πνίξει καὶ κανεὶς δὲν εἶχεν ὄρεξιν νὰ συλλογισθῇ ὅτι ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀτομικὸν συμφέρον ἔπρεπε νὰ εἶνε τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος μας.

Μέσα σὲ μὲν τέτοια δηλητηριασμένη ἀτμοσφαῖρα ἐγεννήθη ἡ Ἐπιτροπὴ· ἡ γέννησίς της κατ’ ἀρχὰς ἐπέρασεν ἀπαρατήρητος ὅπου δὲν ἐπροκάλεσε τὸ εἰρωνικὸν χαμόγελο· σήμερον δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς παρὰ νὰ ὁμολογήσῃ πῶς δὲν ἦτο καὶ ὅλως ἄσκοπος ἡ σύστασίς της.

Τὸ φαινόμενον τοῦ χωριοῦ μας εἶναι ἀληθῶς παρήγορον καὶ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς μίαν ὥθησιν μόνον περιμένει διὰ νὰ πάρῃ τὸν δρόμον τὸν καλόν.

Σύστασις

σωματείου ἐν Βαμβακοῦ τῆς Λακεδαιμόνος
« Ἡ Ἑνωσις τῶν πληρεξουσίων τῆς κοινότητος Βαμβακοῦς. »

Ἑφημερίς τῆς Κυβερνήσεως.

Τεύχος Β'.

Ἀριθ. Φύλλου 58. — Ἐν Ἀθήναις, τῇ 4 Δεκεμβρίου 1901.

ΔΙΑΤΑΓΜΑ

Περὶ ἐγκρίσεως τοῦ Καταστατικοῦ τῆς « Ἑνώσεως τῶν
πληρεξουσίων τῆς κοινότητος Βαμβακοῦς ».

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α'

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Προτάσει τοῦ Ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Ὑπουργοῦ, ἐγκρίνομεν τὸ ἀπὸ 27 Ὀκτωβρίου 1901 ἐξ ἄρθρων εἴκοσι καταστατικὸν τῆς Ἑνώσεως τῶν πληρεξουσίων τῆς κοινότητος Βαμβακοῦς, διατάσσομεν δ' ἐντὸς τῆς πρώτης τριμηνίας ἐκάστου ἔτους νὰ ὑποβάλληται τῷ ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν Ὑπουργείῳ ἢ διὰ τὸ προηγουμένον ἔτος λογοδοσία τῆς Ἑνώσεως, ἐπιφυλασσόμενοι ν' ἀνακαλέσωμεν τὴν ἐγκρισιν Ἡμῶν, ἐὰν μὴ τηρηθῇ ἄρθρον τι τοῦ ἐγκρινομένου καταστατικοῦ ἢ μὴ ὑποβληθῇ τις λογοδοσία ἐντὸς τῆς τασσομένης προθεσμίας.

Ὁ αὐτὸς Ὑπουργὸς δημοσιεύσει καὶ ἐκτελέσει τὸ παρὸν διάταγμα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 29 Νοεμβρίου 1901.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἑσωτερικῶν

Ν. Τριανταφυλλᾶκος.

ΠΑΗΡΕΣΟΤΣΙΟΝ

Ἐν Βαμβακοῦ τοῦ Δήμου Οἰνοῦντος καὶ ἔξωθι τῆς ἐκκλησίας «ὁ Προφήτης Ἡλίας», ἔνθα προσεκλήθη· πρὸς σύνταξιν τοῦ παρόντος σήμερον τὴν (6) ἑκτὴν τοῦ μηνὸς Αὐγούστου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνεακοσιοστοῦ πρώτου ἔτους ἡμέραν Δευτέραν καὶ ὥραν 10ην π.μ., ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογραφουμένου Εἰρηνοδίκου Οἰνοῦντος Γεωργίου Ἀθ. Κυριαζῆ κατοικοεδρεύοντος ἐν Βρεσθένοισι ὡς ἐκ τῶν καθηκόντων μου παρουσίᾳ καὶ τῶν δύο προσληφθέντων μαρτύρων γνωστῶν μου πολιτῶν Ἑλλήνων ἐνηλίκων καὶ μὴ ἐξαιρετέων ὑπὸ τοῦ Νόμου Γεωργίου Χ. Δαμάσκου ροιτητοῦ τῆς Ἱατρικῆς κατοίκου Βρεσθένων καὶ Ἰωάννου Μ. Γκίνη ζαχαροπλάστου κατοίκου Μεγ. Βρύσεως, ἐνεφανίσθησαν οἱ (ἔπονται τὰ ὀνόματα τῶν κατοίκων) ἄγνωστοί μοι, γνωστοὶ δὲ τοῖς μάρτυσι βεβαιώσασί με περὶ τῆς ταυτότητος αὐτῶν, ἄσχετοι συγγενείας μὲ ἐμὲ καὶ τοὺς μάρτυρας καὶ ἤτήσαντο τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος ἐκθέσαντες τὰκόλουθα. Ὅτι διορίζουσι καὶ ἀποκαθιστῶσι πληρεξουσίους ἀντιπροσώπους καὶ ἀντικλήτους τῆς κοινότητος Βαμβακοῦς τοὺς Ἀντών. Βραχνὸν ἱατρόν, Χαρ. Βούρβουλην, Ἰωάν. Δούσμανην, Κωνσταντ. Ἰωακείμ, Παναγ. Καλογερέσην, Ἰωάν. Καμάραν, Γεώργ. Π. Κουμανταράκην, Δημ. Β. Κουμάνταρον, Στ. Κουμάνταρον, Χαράλαμπον Π. Λοῦπον, Γεώργ. Π. Μαῖμώνην, Κων. Ἰ. Νικολακόπουλον, Ἀγαθ. Νικολετόπουλον, Παντελ. Ξυδιᾶν, Παναγ. Ν. Σακελλαράκην, Χαράλ. Κ. Σμυρνιώτην, Ζαχ. Τρυποσκιά-

δην, Δημ. Π. Τσοχώνην, Κωνστ. Χούπην καὶ Δημ. Κανα-
τᾶν ἢ Τσάκωναν¹, κατοίκους ἅπαντας Βαμβακοῦς, εἰς οὓς παρέ-
χουσι καὶ χορηγοῦσι τὸ δικαίωμα καὶ τὴν πληρεξουσιότητα ἵνα
οὗτοι παρίστανται ἀντ' αὐτῶν ἢ τῆς κοινότητος τοῦ χωρίου
Βαμβακοῦς τοῦ Δήμου Οἰνοῦντος ἐνώπιον ὅλων ἐν γένει τῶν
Ἑλληνικῶν δικαστηρίων παντὸς βαθμοῦ καὶ πάσης δικαιοδο-
σίας καὶ ἐνώπιον πάσης ἄλλης ἀρχῆς καὶ ὑπερασπίζονται τὴν
κοινότητα καθ' ὅλους τοὺς νομίμους τρόπους εἴτε εἰς εἴτε πλεί-
ονες εἴτε ἅπαντες ὁμοῦ εἰς πᾶσαν διαφορὰν καὶ ὑπόθεσιν τῆς
κοινότητος Βαμβακοῦς εἰσαχθεῖσαν ἢ εἰσαχθησομένην ὑφ' οἱαν-
δήποτε ιδιότητα διαδίκου, ἐπιχειροῦντες ὅλας τὰς κυρίας καὶ ἐν
παρόδῳ πράξεις τὰς προβλεπομένας ἀπὸ τὰ ἄρθρα 65 καὶ 66
τῆς Πολ. Δικονομίας, ἰδίως δὲ νὰ προσκαλῶσιν, ἐξετάζωσι καὶ
ἐξαιρῶσι μάρτυρας ἐνώπιον εἰσηγητῶν, νὰ διορίζωσι διαιτητὰς
καὶ πραγματογνώμονας προτείνοντες ἐξαιρέσεις κατὰ τοιούτων
καὶ δικαστικῶν ὑπαλλήλων, νὰ ἐνεργῶσιν ἀναγκαστικά καὶ
συντηρητικὰ μέτρα, κατασχέσεις καὶ πλειστηριασμούς, ἀναγ-
γελίας καὶ ἀνακοπὰς πινάκων κατατάξεως, πρὸς δὲ ἀποπείρας
συμβιβασμοῦ καὶ συγκαταβατικὰς συμφωνίας, ἀνακοινώσεις δι-
κῶν καὶ παρεμβάσεις ὡς καὶ τὸ ἐνδίκον μέσον τῆς ἀναιρέσεως
καὶ τῆς ἀναψηλαφήσεως τῆς δίκης, νὰ δέχωνται καὶ ἐκτελῶσιν,
ἀνακόπτωσιν ἢ ἐκκαλῶσι παντὸς εἶδους ἀποφάσεις ἐν γένει ἢ ἐν
μέρει, νὰ παραιτῶνται ἀπὸ παντὸς ἐνδίκου μέσου ἢ καὶ ὅλης
τῆς δίκης καὶ τῆς ὁροδοσίας διαδίκων ἢ μαρτύρων, νὰ ἐπάγωσι,
δέχωνται καὶ ἀντεπάγωσιν ὅρκους ἀφορῶντας τὴν κοινότητα Βαμ-
βακοῦς, ἰδίᾳ δὲ καὶ νὰ διαχειρίζωνται τὰ κοινωτικά συμφέροντα
ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους καὶ ὑποχρεώσεις, ἧτοι νὰ ἐνεργῶσι προαιρε-
τικὰς εἰσφορὰς ἐκ τῶν ἐνταῦθα καὶ ἀπανταχοῦ εὐρισκομένων

1) Τούτου μὴ ἀποδεχθέντες τὴν πληρεξουσιότητα ταύτην, ἐξελέγη ὑπὸ
τῶν πληρεξουσίων ὁ κ. Ἰωάν. Π. Ζήχος.

συμπολιτῶν αὐτῶν ὡς καὶ παντὸς ἄλλου ἔχοντος ἀγαθὴν προ-
αίρεσιν, ἵνα διὰ τῶν συλλεγομένων χρημάτων ἐπιδιώξωσι τὴν
ἀνέγερσιν εὐπρεποῦς ναοῦ, τὴν ἐνίσχυσιν τῆς γεωργίας καὶ κτη-
νοτροφίας, τὴν διοχέτευσιν ὑδάτων ἐντὸς τοῦ χωρίου, τὴν διευ-
θέτησιν τῶν ὁδῶν τούτου, τὸν προσδιορισμὸν κοινωτικῶν λειμώ-
νων καὶ τὴν εἰσπραξίν καὶ διάθεσιν τῶν ἐκ τούτων χρημάτων
πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κοινότητος, τὴν περιφρούρησιν τῆς τιμῆς,
ζωῆς καὶ περιουσίας τῶν κατοίκων διὰ τῶν νομίμων μέσων, τὴν
ἐπέμβασιν πρὸς συμβιβαστικὴν λύσιν τῶν ἐκάστοτε ἀναφερομέ-
νων τυχόν διαφορῶν μεταξὺ τῶν κατοίκων καὶ ἐν γένει ἵνα με-
ριμνῶσι διὰ τε τῆς ἡθικῆς αὐτῶν ἐπιβολῆς καὶ διὰ τῆς συνδρο-
μῆς τῶν διαφόρων ἀρχῶν τοῦ Κράτους διὰ τὴν ἐν γένει εὐημε-
ρίαν καὶ πρόοδον τοῦ χωρίου Βαμβακοῦς. Δίδουσι προσέτι τὸ
δικαίωμα καὶ τὴν πληρεξουσιότητα εἰς τοὺς πληρεξουσίους τού-
τους ἵνα ἐν περιπτώσει θανάτου, παραιτήσεως, ὀριστικῆς ἀπο-
δημίας ἢ ὅπως ᾄηποτε γηρεύσεως μιᾶς ἢ πλειοτέρων θέσεων νὰ
ἐκλέγωσιν οὗτοι δι' ἀπολύτου πλειονοψηφίας ἄλλον ἢ ἄλλους
ἐκ τῶν συμπολιτῶν τῶν εἰς ἀντικατάστασιν τούτων μὲ τὴν αὐ-
τὴν ἐντολὴν καὶ πληρεξουσιότητα, οἱ δὲ ὅπως ᾄηποτε ἀντικατα-
σταθέντες νὰ μὴ δύνανται πλέον νὰ θεωρῶνται ὡς πληρεξούσιοι
τῆς κοινότητος, πλὴν ἐὰν διορισθῶσιν ἐκ νέου γηρευσάσης πάλιν
θέσεώς τινος καὶ δι' ἀπολύτου πλειονοψηφίας τῶν ὑπολειπομέ-
νων πληρεξουσίων καὶ ἐν τέλει παρέχουσι τὸ δικαίωμα καὶ χο-
ρηγοῦσι τὴν ἐντολὴν νὰ συντάξωσιν οἱ πληρεξούσιοι οὗτοι δι'
ἀπολύτου πλειονοψηφίας καταστατικόν, δι' οὗ θὰ κανονίζωσι τὴν
διοίκησιν, τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας αὐτῶν κατὰ τὴν κρίσιν των
διὰ πᾶσαν προᾶξιν ἀναφερομένην εἰς τὸ παρὸν πληρεξούσιον ὡς
καὶ τὰς ἐν γένει λεπτομερείας τῆς ἀνατιθεμένης αὐτοῖς ὑπ' αὐ-
τῶν ἐντολῆς ἐκλέγοντες οἱ πληρεξούσιοι δι' ἀπολύτου πλειονο-
ψηφίας διοικητικὴν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς συμφώνως
τῷ καταστατικῷ, δικαιοῦμενοι νὰ προτλαμβάνωσιν ἐν ἀνάγκῃ

ὡς βοηθοὺς τῆς γραφικῆς ὑπηρεσίας καὶ πρόσωπα ἐκτὸς τῶν πληρεξουσίων. Οἱ δὲ ἐντολεῖς οἱ ἀνωτέρω μνημονευόμενοι ὑπόσχονται ν' ἀναγνώριζωσι τὰς νομίμους πράξεις τῶν ἀνωτέρω πληρεξουσίων των ὡς στερεὰς καὶ ἀπροσβλήτους. Εἰς βεβαίωσιν τούτων συνετάχθη τὸ παρόν, ὅπερ ἀναγνωσθὲν εὐκρινῶς καὶ μεγαλοφώνως εἰς ἐπήκοον πάντων τῶν μαρτύρων καὶ ἐπιβεβαιωθὲν ὑπογράφεται παρ' ὅλων τῶν σύμβαλλομένων ἐκτὸς τῶν ἐμολογησάντων ἄγνοιαν γραμμάτων, τῶν μαρτύρων καὶ τοῦ συμβολαιογραφοῦντος Εἰρηνοδίκου Οἰνοῦντος (ἔπονται αἱ ὑπογραφαί).

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΩΝ
ΤΗΣ
ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ
ΒΑΜΒΑΚΟΥΣ

Ἄρθρον 1ον.

Συνιστᾶται ἐν Βαμβάκοῦ σωματεῖον παρὰ τῆς κοινότητος Βαμβάκοῦς ἀποτελούμενον ὑπὸ τῶν διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 23147 πληρεξουσίου συμβολαίου τῆς ἑκτῆς Αὐγούστου 1901 διορισθέντων εἴκοσι πληρεξουσίων ἀντιπροσώπων αὐτῆς, ὀνομαζόμενον «**Ἐνώσις τῶν πληρεξουσίων τῆς Κοινότητος Βαμβάκοῦς**».

Ἄρθρον 2ον.

Σκοπὸς τοῦ σωματείου τούτου εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας· ἡ ἐπίβλεψις τῆς κτηματικῆς περιουσίας καὶ τῶν δασικῶν περιφερειῶν· ἡ διοχέτευσις ὑδάτων ἐντὸς τοῦ χωρίου· ἡ διευθέτησις τῶν ὁδῶν τούτου· ἡ ἀνέγερσις εὐπρεποῦς ναοῦ· ἡ ἐπέμβασις πρὸς συμβιβαστικὴν λύσιν τῶν ἐκάστοτε ἀναφυσόμενων μεταξὺ τῶν κατοίκων διαφορῶν· ἡ συνδρομὴ ἐν περιπτώσει ἀνάγκης εἰς τὴν δημοσίαν ἐξουσίαν πρὸς πρόληψιν καὶ τιμωρίαν τῶν ἀδικημάτων καὶ περιφρούρησιν τῆς τιμῆς, ζωῆς καὶ περιουσίας τῶν πολιτῶν· καὶ ἐν γένει ἡ ὑπὲρ τῶν κοινωφελῶν ἔργων Βαμβάκοῦς μέριμνα τῇ προαιρετικῇ ἀρωγῇ τῶν ἐνταῦθα καὶ ἀπανταχοῦ εὐρισκομένων συμπολιτῶν τούτου ὡς καὶ παντὸς ἄλλου ἔχοντος τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν διαφόρων ἀρχῶν τοῦ Κράτους διὰ τὴν εὐημερίαν καὶ πρόοδον τῆς Κοινότητος Βαμβάκοῦς.

Ἄρθρον 3ον.

Ἐν περιπτώσει χηρεύσεως μιᾶς ἢ πλείοτέρων θέσεων τοῦ

είκοσαμελοῦς τούτου σωματείου διὰ θανάτου, παραιτήσεως, ὀριστικῆς ἀποδημίας ἢ οἰασθήποτε ἄλλης αἰτίας, ἀναπληροῦνται οἱ ἐκλείψαντες πληρεξούσιοι, συμφώνως τῷ πληρεξουσίῳ συμβολαίῳ, ὑπὸ τῶν λοιπῶν μελῶν ἐν δημοσίᾳ συνεδριάσει ἐκ τῶν προτέρων ὀριζομένη ὑπὸ τοῦ Προέδρου καὶ δι' ἀπολύτου πλειονοψηφίας ἐκ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν.

Ἄρθρον 4ον.

Κατὰ τετραετίαν ἐκλέγεται ὑπὸ τῆς Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων καὶ ἐκ τῶν διαρκῶς ἐν Βαμβάκῳ διαμενόντων μελῶν ταύτης ἄμισθος **Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ**, ἀποτελουμένη ἐξ ἑνὸς Προέδρου, ἑνὸς Ἀντιπροέδρου καὶ τριῶν ἄλλων Μελῶν ὀνομαζομένων τῶν πέντε τούτων «Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ», ἐξ ἑνὸς Ταμίου καὶ ἑνὸς Γενικοῦ Γραμματέως. Τούτων ὁ Πρόεδρος, ὁ Ἀντιπρόεδρος καὶ ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς ἔσονται τοιοῦτοι καὶ τῆς Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων. Ἡ ἐκλογή γίνεται δι' ἀπολύτου πλειονοψηφίας κατὰ τὸ πρῶτον δεκαπενθήμερον τοῦ μηνὸς Αὐγούστου ἐν ἡμέρᾳ ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τοῦ Προέδρου ὀριζομένη. — Ἡ δὲ ἐγκατάστασις τῆς νέας διοικητικῆς ἐπιτροπῆς γενήσεται αὐθημερόν. Ἡ Ἐκτελεστικὴ ἐπιτροπὴ δύναται νὰ διορίσῃ καὶ ἓνα ἢ δύο γραμματεῖς ἐπίσης ἀμίσθους, «Εἰδικοὺς Γραμματεῖς» ὀνομαζομένους, εἴτε ἐκ τῶν μελῶν τῶν πληρεξουσίων ἢ καὶ ἐκ μὴ τοιούτων.

Ἄρθρον 5ον.

Τὸν Πρόεδρον ἢ τὸν Ἀντιπρόεδρον κωλυόμενον ἀναπληροῖ ὁ πρεσβύτερος τῶν συνερχομένων, τὸν δὲ Γενικὸν Γραμματέα ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ μᾶλλον ἐγγράμματος καὶ τούτων μὴ ἀποδεχομένων οἱ προτεινόμενοι κατὰ πλειονοψηφίαν ὑπὸ τῶν συνερχομένων.

Ἄρθρον 6ον.

Ἐάν ἐν ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς κληθῇ

ἀπουσιάσῃ ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς συνεδριάσεις ἄνευ δεδικαιολογημένης αἰτίας, ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῆς Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων δι' ἄλλου.

Ἄρθρον 7ον.

Ἡ Ἐνωσις τῶν πληρεξουσίων θὰ συνέρχεται ἅπαξ τοῦ ἔτους αὐτοδικαίως εἰς τακτικὴν συνεδρίαν τὴν πρὸ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος (27 Ἰουλίου) Κυριακὴν ἐκάστου ἔτους, ἵνα ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Προέδρου τὴν λογοδοσίαν τῶν πεπραγμένων καὶ ἐξελέγξῃ τὴν διαχείρισιν τῆς Ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ Ταμίου. Εἰς ἐκτάκτους δὲ ὁσάκις κληθῇ ὑπὸ τοῦ Προέδρου αὐτοβούλως ἢ τῇ ἐγγράφῳ αἰτήσῃ τοῦ ἐνὸς τετάρτου ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων, ἵνα συσχεθῇ καὶ ἀποφασίσῃ περὶ τῶν κοινωφελῶν ζητημάτων ὡς καὶ περὶ πάσης ἄλλης ἀναφυομένης ὑποθέσεως τῆς Κοινότητος Βαμβάκου καὶ δώσῃ ἐντολὴν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἀποφασισθέντων εἰς τὴν Ἐκτελεστικὴν ἐπιτροπὴν. Τοιαύτας δὲ ἀποφάσεις δύναται νὰ λάβῃ καὶ κατὰ τὴν ἐτησίαν τακτικὴν συνεδρίαν. Περὶ ὧν τούτων κρατοῦνται ἐν εἰδικῷ βιβλίῳ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων ὑπογράφόμενα ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων.

Ἄρθρον 8ον.

Ἡ Ἐνωσις τῶν πληρεξουσίων θεωρεῖται ἐν ἀπαρτίᾳ, ὅταν παρευρίσκωνται τὸ ἥμισυ πλέον ἐνὸς τῶν πληρεξουσίων, κατὰ δὲ τὴν ἐτησίαν τακτικὴν συνεδρίαν θεωρεῖται ἐν ἀπαρτίᾳ ὅσοι ὅποτε τῶν πληρεξουσίων παρευρεθῶσιν, ὡς καὶ ὅταν μετὰ ματαίωσιν συνεδριάσεως ἐλλείψῃ ἀπαρτίας κληθῶσιν εἰς νέαν συνεδρίαν. Αἱ δὲ ἀποφάσεις τῆς τε Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων ὡς καὶ τῆς Ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς λαμβάνονται κατὰ πλειοψηρίαν.

Ἄρθρον 9ον.

Ὁ Πρόεδρος προσδιορίζει πρὸ πέντε ἡμερῶν, ἐν ἐκτάκτῳ δὲ

ανάγκη καὶ πρὸ μιᾶς ἡμέρας διὰ προσκλητηρίων τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐκτάκτως θὰ συνέρχωνται οἱ πληρεξούσιοι. Εἰς δὲ τὴν ἐτησίαν τακτικὴν συνεδρίασιν ὀφείλουσιν οἱ πληρεξούσιοι νὰ παρ-
ρευρίσκωνται καὶ ἄνευ προσκλήσεώς τινος, ἐκτὸς ἐὰν ὁ Πρόεδρος θεωρήσῃ ἐπ' ἀνάγκης νὰ συγκαλέσῃ τοὺς πληρεξουσίους πρὸ τῆς ὠρισμένης ἡμέρας, ὅτε θὰ καλῶνται διὰ προσκλητηρίων ὡς καὶ εἰς τὰς ἐκτάκτους.

Ἄρθρον 10ον.

Αἱ συνεδριάσεις θὰ γίνωνται ἐν τῷ γραφείῳ τῆς διοικητι-
κῆς ἐπιτροπῆς δημοσίᾳ καὶ ἐν ἀνάγκῃ κεκλεισμένων τῶν θυρῶν.

Ἄρθρον 11ον.

Οἱ προσφέροντες εἰς τὴν κοινότητα ἐφάπαξ ἢ ἐκ διαλειμμά-
των συνδρομὴν 25—100 δραχμῶν ἀνακηρύσσονται **συνδρο-**
μηταί, 100—500 δραχ. **δωρηταί**, 500—1000 δραχ. **εὐεργέται**, 1000—5000 δραχ. **μεγάλοι εὐεργέται**, καὶ ἄνω τῶν 5,000 δρ. **μέγιστοι εὐεργέται**. πάντες οὗτοι θὰ λαμβάνωσι παρὰ τοῦ ταμίου συνυπογραφούσης καὶ τῆς Ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς ἀπόδειξιν παραλαβῆς· οἱ δωρηταὶ καὶ εὐεργέται πλὴν ταύτης θὰ λαμβάνωσι καὶ δίπλωμα ὑπογεγραμμένον παρὰ τῆς Ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς, οἱ δὲ με-
γάλοι καὶ μέγιστοι εὐεργέται καὶ δίπλωμα πολυτελέστερον ὑπογεγραμμένον παρὰ τῆς Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων. Πάντων τούτων τὰ ὀνόματα θ' ἀναγράφωνται καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ βιβλίῳ, τῶν δὲ δωρητῶν, εὐεργετῶν, μεγάλων καὶ μεγίστων τοιούτων θ' ἀναγράφωνται καὶ ἐπὶ πίνακος ἀνηρτημένου ἐν περιβλήπτῳ θέσει. Οἱ μεγάλοι καὶ μέγιστοι εὐεργέται ἀναγνωρίζονται αὐτο-
δικαίως **ἐπίτιμα μέλη** τῆς Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων.

Ἄρθρον 12ον.

Κατ' ἔτος θὰ τελῇται ὑπὸ τῆς Κοινότητος τὴν μὲν πρὸ τοῦ

Ἀγίου Παντελεήμονος (27 Ἰουλίου) Κυριακὴν, ὅτε θὰ γίνηται καὶ ἡ ἑτησίᾳ τακτικὴ συνεδρίασις τῆς Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων, καθ' ἣν θὰ διδῇται καὶ ἡ λογοδοσία τῆς διαχειρίσεως ἐκάστου ἔτους ὑπὸ τοῦ Προέδρου, πάνδημος λειτουργία ὑπὲρ τῶν ζώντων ἀρωγῶν· τὴν δὲ προηγουμένην ταύτης Κυριακὴν θὰ τελεῖται μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν τεθνεώτων ἀρωγῶν τῆς κοινότητος Βαμβάκοῦς.

Ἄρθρον 13ον.

Ἡ πενταμελὴς Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ, θεωρουμένη ἐν ἀπαρτίᾳ καὶ ὅταν τρία τῶν μελῶν αὐτῆς παρευρίσκωνται, θέλει παραλαμβάνει μετὰ τοῦ Ταμίου ἐπὶ ἀποδείξει τὰποστελλόμενα χρήματα· θὰ ἐκθέτῃ εἰς μειοδοτικὴν δημοπρασίαν ἐν Βαμβάκοῦ ἢ ὅπου κρίνῃ ὠφέλιμον τὰ ἐκτελεσθησόμενα ἔργα, καὶ ταύτης ματαιουμένης θὰ προβαίνει, μετὰ προηγουμένην γνωμοδότησιν τῆς Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων, δι' ἰδιαιτέρας συμφωνίας εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τούτων· θὰ ἐπιβλέπῃ πᾶσαν ἐκτελουμένην ἐργασίαν· θὰ παραγγέλλῃ εἰς τὸν Ταμίαν τὰς διαφόρους πληρωμὰς δι' ἐνταλμάτων· θὰ ἐκτελῇ τὰς κατὰ τὸ 11ον ἄρθρον ἀνακηρύξεις· θὰ ζητῇ λογοδοσίαν παρὰ τοῦ Ταμίου· θὰ κρατῇ διπλότυπα βιβλία ἀποδείξεων, ὡς καὶ πάντα τὰ ἀναγκαζοῦντα διὰ τὴν ὑπηρεσίαν λογιστικὰ καὶ ὑπηρεσιακὰ βιβλία· θὰ τελεῖ κατ' ἔτος ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ λειτουργίαν καὶ μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν ἀρωγῶν τῆς Κοινότητος· θ' ἀποστέλλῃ εἰς τούτους τὰς ἀποδείξεις τῆς παραλαβῆς τῶν ὑφ' ἐκάστου προσφερομένων χρημάτων μετὰ τοῦ σχετικοῦ διπλώματος· θὰ ἀποστέλλῃ κατ' ἔτος τὴν λογοδοσίαν τῶν πεπραγμένων εἰς ἅπαντας τοὺς μακρὰν τῆς πατρίδος εὐρισκομένους συμπολίτας αὐτῆς. Ἐν γένει δὲ θ' ἀναπληροῖ τὴν Ἐνωσιν τῶν πληρεξουσίων καθ' ὅλας τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς δὲν παρίσταται ἀνάγκη τῆς συγκλήσεως ταύτης πρὸς λήψιν σοβαρωτέρων ἀποφάσεων· ἐπίσης δὲ θ' ἀναπληροῖ καὶ τὸν Ταμίαν κωλυόμενον ἢ προσωρινῶς ἀπουσιάζοντα.

Ἄρθρον 14ον.

Πᾶσα ἐργασία ἣ οἷα δῆποτε ἀγορὰ ἐκτελεῖται ὑπὸ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς· καὶ ἡ μὲν ἀπαιτούσα δαπάνην πλέον τῶν τριακοσίων ὀρ. (ἀριθ. 300) θὰ ἐκτελῇται τῇ προηγουμένῃ γνωμοδοτήσει τῆς Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων, ἡ δὲ ἀπαιτούσα δαπάνην μέχρι τῶν τριακοσίων (ἀριθ. 300) δραχμῶν θὰ ἐκτελῇται ἄνευ τῆς τοιαύτης γνωμοδοτήσεως, ὑποχρεουμένης ὁμῶς τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς νὰ γνωρίσῃ ἐν καιρῷ τὰς ἐνεργηθείσας δαπάνας εἰς τὴν Ἐνωσιν τῶν πληρεξουσίων.

Ἄρθρον 15ον.

Ὁ Πρόεδρος συγκαλεῖ καὶ διευθύνει τὰς συνεδριάσεις τῆς τε Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων καὶ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς· προτείνει τὰ πρὸς συζήτησιν θέματα δι' εἰσηγήσεως· δίδει λόγον τῆς διαχειρίσεως δημοσίᾳ κατὰ τὴν ἐτησίαν τακτικὴν συνεδρίασιν· ἀντιπροσωπεύει τὸ σωματεῖον ἐνώπιον τῶν διαφόρων ἀρχῶν τοῦ Κράτους καὶ κρατεῖ τὴν σφραγίδα τούτου. Κατὰ τὰς συνεδριάσεις ἐπαναφέρει εἰς τὴν τάξιν πάντα παρεκτρεπόμενον, ἀφαιρῶν παρ' αὐτοῦ ἐν ἀνάγκῃ τὸν λόγον· δίδει κατὰ σειράν τὸν λόγον εἰς τοὺς βουλομένους ἐκ τῶν πληρεξουσίων νὰ ὁμιλήσωσιν ἐπὶ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν θέματος ὡς καὶ εἰς πάντα ἐπιθυμοῦντα νὰ ὁμιλήσῃ ἐκ τῶν ἐν τῇ συνεδριάσει παρευρισκομένων· ἀπαγορεύει τὰς φωνασκίας, ἀντεγκλήσεις καὶ διακοπὰς καὶ ἐν γένει τηρεῖ τὴν τάξιν καὶ τὴν κοσμιότητα τῶν συνεδριάσεων. Πάντες δὲ οἱ παρευρισκόμενοι κατὰ τὰς συνεδριάσεις ὀφείλουσιν ὑπακοὴν εἰς τὸν Πρόεδρον. — Τὸν Πρόεδρον κωλύμενον ἀναπληροῖ ὁ Ἀντιπρόεδρος.

Ἄρθρον 16ον.

Ὁ ταμίας παραλαμβάνει μετὰ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τὰ ποστελλόμενα χρήματα ἐπὶ ἀποδείξει, ἅτινα φυλάσσει

ἐν τῷ χρηματοκιβωτίῳ· τὰ δὲ πλεονάζοντα ἐκ τῶν δαπανωμένων διὰ τὰ ὑπὸ ἐκτέλεσιν ἔργα τῆς κοινότητος καταθέτει τῇ παραγγελίᾳ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τὸ ἐν Σπάρτῃ Ὑποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, τῇ δὲ προηγουμένη γνωμοδοτήσει τῆς Ἐνώσεως τῶν πληρεξουσίων καὶ εἰς οἷον δῆποτε ἄλλο πιστωτικὸν κατάστημα ἐντόκως· εὐθύνεται προσωπικῶς διὰ τὰ ἐμπεπιστευμένα αὐτῷ χρήματα· ἐνεργεῖ τὰς διαφόρους πληρωμὰς ἐπὶ ἀποδείξει τῇ δι' ἐντάλματος παραγγελίᾳ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς· κρατεῖ ἴδιον βιβλίον ταμείου ἡριθμημένον καὶ ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ μονογραφημένον ἐν ἐκάστη σελίδι ὑπὸ τοῦ Προέδρου, καὶ δίδει λογοδοσίαν τῆς διαχειρίσεώς του εἰς τε τὴν Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν ὥς καὶ εἰς τὴν Ἐνωσιν τῶν πληρεξουσίων, ὡςάκις τῷ ζητηθῇ τοιαύτη.

Ἄρθρον 17ον.

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς συντάσσει καὶ ἀναγινώσκει τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων· κρατεῖ τὰ λογιστικὰ βιβλία· συνυπογράφει μετὰ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τὰ ἐντάλματα καὶ τὰς διαφόρους ἀποδείξεις πληρωμῆς, διπλώματα, κ.τ.λ. καὶ ἐτοιμάζει πᾶσαν τὴν διὰ τοὺς Εἰδικοὺς Γραμματεῖς ὑπηρεσίαν, οὓς καὶ ἀναπληροῖ κωλυομένους.

Ἄρθρον 18ον.

Οἱ Εἰδικοὶ Γραμματεῖς ἐνεργοῦσι τὴν γραφικὴν ὑπηρεσίαν· διεξάγουσι τὴν ἀλληλογραφίαν· συνυπογράφουσι μετὰ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τὰς διαφόρους πράξεις, ἀνακηρύξεις, ἀναφοράς καὶ ἐν γένει ἐκτελοῦσι πᾶσαν τὴν ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως παραγγελλομένην αὐτοῖς ὑπηρεσίαν.

Ἄρθρον 19ον.

Τὸ σωματεῖον κέκτηται σφραγίδα φέρουσαν ἐν τῷ μέσῳ

πεύκην καὶ κυκλοτερῶς τὰς λέξεις «**Ἐπιτροπὴ τῆς κοινότητος Βαμβακοῦς**». Ἐπίσης κέκτηται σιδηροῦν χρηματοκιβώτιον δυσκίνητον ἡσφαλισμένον ἐκ πυρκαϊᾶς καὶ διαρρήξεως καὶ ἀνοιγόμενον διὰ τριῶν διαφορετικῶν κλειδίων, ἐξ ὧν ἀνὰ ἓν κρατεῖ ὁ Ταμίας, ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς. Ἐν τῷ χρηματοκιβωτίῳ κατατίθενται τὰ συλλεγόμενα χρήματα καὶ διάφοροι τίτλοι καὶ ἀποδείξεις χρημάτων ὡς καὶ τὰ λογιστικὰ βιβλία. Πάντα δὲ ταῦτα ὡς καὶ ἡ ἐν γένει διαχείρισις εἶναι ἐν οἷα δῆποτε ὥρα εἰς τὴν διάθεσιν παντὸς ἐπιθυμοῦντος νὰ ἐξελέγξῃ.

Ἄρθρον 20όν.

Τὸ παρὸν καταστατικὸν οὐδεμίαν ἐπιδέχεται μεταβολὴν εἴτε κατ' ἄρθρον εἴτε καθ' ὅλον, ἐκτὸς ἐὰν ὡςδεκα τῶν μελῶν ζητήσωσι τοιαύτην.

Ἐν Βαμβακοῦ τῇ 27 Ὀκτωβρίου 1901.

Οἱ πληρεξούσιοι τῆς κοινότητος Βαμβακοῦς.

1) Ἀντώνιος Ν. Βραχνός.	11) Χαράλ. Π. Λοῦπος.
2) Χαράλ. Θ. Βούρβουλης.	12) Γεώργ. Π. Μαϊμώνης.
3) Ἰω. Γ. Δούδμανης.	13) Κων. Ι. Νικολακόπουλος.
4) Ἰω. Π. Ζάχος.	14) Ἀγ. Π. Νικολετόπουλος.
5) Κωνστ. Ι. Ἰωακείμ.	15) Παντελ. Γ. Ξυδιᾶς.
6) Παντολ. Χ. Καλογερόδης.	16) Παν. Ν. Σακελλαράκης.
7) Ἰω. Γ. Καμάρας.	17) Χαράλ. Κ. Σμυρνιώτης.
8) Γεώργ. Π. Κουμανταράκης.	18) Ζαχ. Μ. Τρυποδκιάδης.
9) Δημ. Β. Κουμάνταρος.	19) Δημ. Π. Τδοχώνας.
10) Σταῦρος Θ. Κουμάνταρος.	20) Κωνστ. Ἰω. Χούπης.

ΠΗΓΕΣ

- Γ.Α.Κ. Νομού Λακωνίας
- Αρχείο Βοβολίνη
- Αρχείο Ιωάννη Γενναδίου
- Αρχείο Ι. Μ. Μονεμβασίας και Σπάρτης
- Αρχείο Κοινότητας Βαμβακούς
- Αρχείο Ellis Island
- Αρχείο Βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Ασδραχάς, Σ. *Ελληνική κοινωνία και οικονομία, Ιη' και Ιθ' αιώνες*. Αθήνα: Ερμής, 1982
- Βακαλόπουλος, Α. *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*. Τ. Β'. Αθήνα: Ηρόδοτος, 2005
- Βαλαώρας, Β. *Ο Ελληνισμός των Ηνωμένων Πολιτειών*. Αθήναι: 1937
- Βαλαώρας, Β. *Δημογραφική ιστορία της συγχρόνου Ελλάδος (1860- 1965)*. Αθήναι: 1959
- Γαβαλά, Π. *Κοινωνία και Εκπαίδευση*. Αθήναι: Λακωνικά Σπουδαί, 2002
- Γιανουλόπουλος, Γ. «*Η Ευγενής μας τύφλωσις...*». Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2003
- Γρηγόρης, Χ. *Η Μεγάλη Βρύση του χθες*. Massachusetts: 1999
- Γρηγόρης, Χ. *Τσούνη. Ιστορία, λαογραφία, αναμνήσεις*. Massachusetts: 2000
- Clogg, R. *Η ελληνική διασπορά στον 20^ο αιώνα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2004
- Δερτιλής, Γ. *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους, 1830 – 1920*. Τ. Α & Β. Αθήνα: Βιβλιοπωλείων της Εστίας, 2010
- Gieben B. & Hall S. *Η διαμόρφωση της Νεωτερικότητας*. Αθήνα: Σαββάλας Εκδόσεις, 2003
- Θεοτοκάς Γ. & Χαρλαύτη Τ. *Έλληνες Εφοπλιστές και ναυτιλιακές επιχειρήσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2007
- *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 2^{ος}. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2004
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ'. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1977
- Καυταντζόγλου, Ρ. *Συγγένεια και οργάνωση του οικιακού χώρου*. Αθήνα: ΕΚΚΕ, 1997
- Καυταντζόγλου, Ρ. *Οικογένειες του Παρελθόντος. Μορφές οικιακής οργάνωσης στην Ευρώπη και τα Βαλκάνια*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1996
- Κόμης, Κ. *Ιστοριοδημογραφικά*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1999
- Κοντογιώργης, Γ. *Κοινωνική δυναμική και πολιτική αυτοδιοίκηση. Οι ελληνικές κοινότητες της τουρκοκρατίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Νέα Σύνορα – Α. Λιβάνης, 1982
- Κοντογιώργης, Γ. *Περί έθνους και ελληνικής συνέχειας*. Μικρός Ιανός, 2011
- Κουκουλές, Φ. *Ιστορία της Βαμβακούς*. Αθήνα: Πετράκος, 1907
- Κουκουλές, Φ. *Οινουντιακά*. Εν Χανιοις: Εκ του τυπογραφείου Μιχαήλ Ι. Σαλίβερου, 1908
- Μανσόλας, Α. *Πολιτειογραφικά πληροφορία περί Ελλάδος*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο, 1867
- Μιχαλόπουλος, Α. *Γενική Ιστορία των Βουτιάνων*. 1906
- Μιχελή, Λ. *Πειραιάς*. Αθήνα: Δρώμενα, 1988.
- Moskos, C. *Οι Έλληνες της Αμερικής* στο Richard Clogg (επιμ.), *Η ελληνική διασπορά στον 20^ο αιώνα*, μτφ. Μαρίνα Φράγκου Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2004
- Μπάτης, Ε. *Εκ της Θαλάσσης τα κρείττω*. Τ. Α' & Β'. Αθήνα: Εκδόσεις FINATEC, 2001
- Μωυσίδης, Α. *Η αγροτική κοινωνία στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1986

- Παναγιωτόπουλος, Β. *Πληθυσμοί και οικισμοί της Πελοποννήσου*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, 1985
- Παπαγεωργίου, Σ. *Από το γένος στο έθνος*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2005
- Πετμεζάς, Σ. *Η ελληνική αγροτική οικονομία κατά τον 19^ο αιώνα*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2003
- Πιρέν, Α. (μετάφραση Μούτουλας, Π.). *Οι πόλεις του Μεσαίωνα*. Βιβλιόραμα, 2003
- Σβορώνος, Ν. *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*. Αθήνα: Θεμέλιο, 2007
- Σβορώνος, Ν. *Το ελληνικό έθνος. Γένεση και διαμόρφωση του Νέου Ελληνισμού*. Αθήνα: εκδόσεις Πόλις, 2004
- Σιδέρης, Ν. & Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Συγκρότηση και διαδοχή των γενεών στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα. Η δημογραφική τύχη της νεότητας*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, 1986
- Σταθοπούλου, Δ. *Εξέλιξη πληθυσμού στη Λακωνία και νοοτροπίες κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα (1850 – 1900)*. Αθήνα: Διδακτορική Διατριβή, 2006
- Σταυρόπουλος, Ν. *Η Βαμβακού*. Αθήνα: Εκδόσεις Σόκολη, 1989
- Συλλογικό έργο. *Κοινότητα, κοινωνία και ιδεολογία: Ο Κωνσταντίνος Καραβίδας και η προβληματική των κοινωνικών επιστημών*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης, 1990
- Συλλογικό έργο. *Το φαινόμενο του ευεργετισμού στη Νεότερη Ελλάδα*. Πρακτικά ημερίδας. Αθήνα: Βιβλιοθήκη του Μουσείου Μπενάκη, 2006.
- Snell, Β. *Η ανακάλυψη του πνεύματος. Ελληνικές ρίζες της ευρωπαϊκής σκέψης*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1997
- Τζαννέτος, Ι. *Οι Βουτιάνοι της Σπάρτης*. Βουτιάνοι: 1968
- Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Ιστορική Δημογραφία: από τις δημογραφικές διαδικασίες στις συλλογικές νοοτροπίες και συμπεριφορές*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1998
- Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Η ελληνική τοπική αυτοδιοίκηση (κοινότητα βίου – κράτος – πολιτική)*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1999
- Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Ευεργετισμός και Προσωπικότητα: Ευεργέτες Έλληνες του Καΐρου*. Τ. Α' & Β'. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2002
- Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Αλεξανδρινές Οικογένειες*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέρκυρα, 2004
- Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Οι Έλληνες του Καΐρου*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέρκυρα, 2007
- Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός στους δρόμους του βαμβακιού*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέρκυρα, 2011
- Τομαρά – Σιδέρη, Μ. *Αιγυπτιώτης ευεργετισμός: συλλογική ευποιία και ατομική εποποιία στο Το φαινόμενο του Ευεργετισμού στη Νεότερη Ελλάδα*. Αθήνα: Έκδοση Μουσείου Μπενάκη, 2006
- Τοντόροφ, Ν. *Η Βαλκανική πόλη*. Τ. Α' & Β'. Αθήνα: Θεμέλιο, 2003
- Τσαούσης, Δ. *Κοινωνική Δημογραφία*. Αθήνα: Gutenberg, 2006
- Τσοκόπουλος, Β. *Πειραιάς, 1835 – 1870. Εισαγωγή στην Ιστορία του ελληνικού Μάντσεστερ*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 1984
- Τσουκαλάς, Κ. *Εξάρτηση και αναπαραγωγή*. Αθήνα: Θεμέλιο, 1997

- Χασιώτης, Ι. *Επισκόπηση της ιστορίας της νεοελληνικής διασποράς*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις BANIAS, 1993
- Χουλιάρκης, Μ. *Γεωγραφική, Διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος, 1821 – 1971*. Τ. Α' & Β'. Αθήναι: ΕΚΚΕ, 1974
- Χουμανίδης, Λ. *Οικονομική ιστορία της Ελλάδος*. Αθήναι: ΕΚΚΕ, 1973
- Ψυρούκης, Ν. *Το νεοελληνικό παροικιακό φαινόμενο*. Αθήνα: Εκδόσεις Επικαιρότητα, 1974

Ξενόγλωσση

- Balta, E. *Venetians and Ottomans in the Southeast Peloponnese (15th – 18th century)*. http://evangelialalta.com/kitap/20_cha.pdf
- Dorris, L. *Onassis, Niarchos and Livanos*. London & New York: W. H. Allen, 1971
- Ferguson, N. *Empire*. England: Allen Lane, The Penguin Press, 2003
- Grossfilly, A. *Case study: Paterson Zochonis Collection of textile samples*. Unpublished research report, 1996
- Laan, H. *European Commercial Enterprise in Colonial Sierra Leone, 1896 – 91: A preliminary Survey*. Leiden: 1978
- Paterson Zochonis plc. *A century of enterprise*. Manchester: Paterson Zochonis, 1994